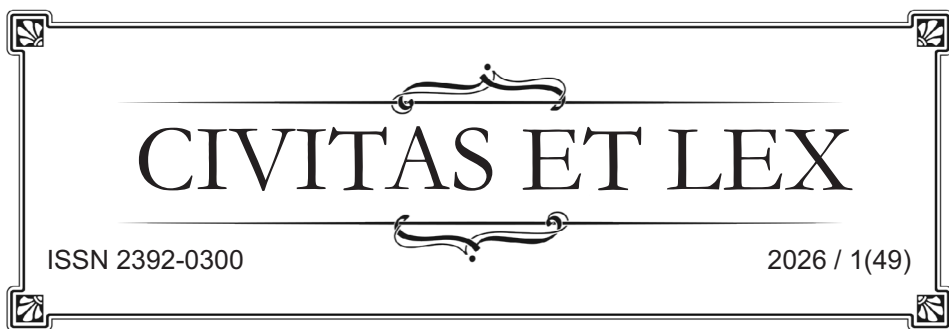

UNIwersytet WARMIŃSKO-MAZURSKI W OLSZTYNIE
UNIVERSITY OF WARMIA AND MAZURY IN OLSZTYN

KWARTALNIK

Wydawnictwo
Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego
w Olsztynie

RADA NAUKOWA

Susana Gonçalves (Instituto Politécnico de Coimbra, Portugalia), Carmen Lázaro Guillamón (Universitat Jaume I Castellón, Hiszpania), Michele Indelicato (Universita degli Studi di Bari Aldo Moro, Włochy), Iveta Kovalčíková (University of Presov, Słowacja), ks. Krzysztof Orzeszyna (Katolicki Uniwersytet Lubelski, Polska), Igor Palúš (Uniwersytet Pavla Jozefa Šafárika w Koszycach, Słowacja), Salvatore Antonello Parente (Universita degli Studi di Bari Aldo Moro, Włochy), Elitsa Petrova (Vasil Levski National Military University, Bułgaria), Anatolii Rachynskiy (National Academy of Public Administration under the President of Ukraine – NAPA, Ukraina), Sanan Sadiyev (Azerbaijan Republic War College of the Armed Forces, Azerbejdżan), Mariusz Solis (Kwatera Główna NATO), Ognen Spasovski (Ss. Cyril and Methodius University in Skopje, Macedonia), Laura Tafaro (Universita degli Studi di Bari Aldo Moro, Włochy), Paweł Tarasiewicz (Adler-Aquinas Institute, Manitou Springs, CO, USA), Cezar Vasilescu (Romanian National Defense University “CAROL I”, Rumunia)

REDAKTOR NACZELNY

ks. Wojciech Guzewicz (UWM)

SEKRETARZ REDAKCJI

Vacat

REDAKTORZY TEMATYCZNI

◇ edukacja: Ryszard Skawiński (UWM), Rosa Indelicato (Universita degli Studi di Bari Aldo Moro, Włochy), ◇ historia: ks. Jacek Wojda (AKW), Markus Kirnke (Uniwersytet w Lugano, Szwajcaria), ◇ komunikacja społeczna i media: Marta Więckiewicz-Archacka (UWM), Dinos A. Kerigan-Kyrou (Partnership for Peace Consortium, Irlandia), ◇ nauki o bezpieczeństwie: Piotr Gawliczek (UWM), Maksym Tyshchenko (National Defence University of Ukraine in Kyiv), ◇ nauki o polityce i administracji: Piotr Wojnicz (UWM), Xayal Iskandarov (Azerbaijan Republic War College of the Armed Forces), ◇ nauki prawne: Sławomir Kurska (Uniwersytet SWPS), ◇ prawo kanoniczne: ks. Florian Lempa (Uczelnia Łazarskiego)

REDAKTORZY JĘZYKOWI

◇ język angielski: Hannah Elizabeth James (University of the West of Scotland, Szkocja), ◇ język francuski: Thérèse Consigny (Université Paris – IV, Francja), ◇ język polski: Ryszard Skawiński (UWM), ◇ język włoski: Maria Casola (Universita degli Studi di Bari Aldo Moro, Włochy)

REDAKTORZY STATYSTYCZNI

◇ Nikolina Kenig (Ss. Cyril and Methodius University in Skopje, Macedonia), ◇ ks. Arkadiusz Orzeł (Wyższe Seminarium Duchowne w Elku)

PROJEKT OKŁADKI

Marek Kuryłowicz

Czasopismo jest wydawane pod auspicjami programu NATO DEEP / An international scientific journal published under the auspices of NATO Defence Education Enhancement Program

ADRES

Redakcja „Civitas et Lex”, 19-300 Elk, ul. Kościuszki 23
tel. 87 621 60 76; 87 621 07 07; 87 621 03 08
online: <http://www.uwm.edu.pl/elk/publikacje/>
<https://czasopisma.uwm.edu.pl/index.php/cel>

ISSN 2392-0300

© Copyright by Wydawnictwo UWM • Olsztyn 2026

Wydawnictwo UWM
ul. Jana Heweliusza 14, 10-718 Olsztyn
tel. 89 523 36 61, fax 89 523 34 38
www.uwm.edu.pl/wydawnictwo/
e-mail: wydawca@uwm.edu.pl

Nakład 70, ark. wyd. 7,25; ark. druk. 6,0
Druk: Zakład Poligraficzny UWM w Olsztynie, zam. 108

SPIS TREŚCI / CONTENTS

Od Redakcji / Editorial	5
-------------------------------	---

HISTORIA / HISTORY

Ks. Sławomir Zabraniak , Duchowieństwo Kościoła rzymskokatolickiego w Polsce pod koniec średniowiecza i w czasach nowożytnych. W trosce o właściwe pole znaczeniowe pojęć / The clergy of the Roman Catholic Church in Poland at the end of the middle ages and in the modern period. For the sake of the proper semantic field of concepts	7
--	---

NAUKI O KOMUNIKACJI SPOŁECZNEJ I MEDIACH / COMMUNICATION AND MEDIA STUDIES

Arkadiusz Dudziak, Temitope Francis , From social media opinion to legal conflict: freedom of speech, defamation, and corporate image in Nigeria – a crisis communication case study	21
---	----

NAUKI PRAWNE / LEGAL SCIENCES

Monika Anna Ziniewicz , Zasiedzenie pasa drogowego gminnej drogi publicznej w świetle orzecznictwa sądowego / Adverse possession of the road lane of a municipal public road in the light of court rulings	41
---	----

PRAWO KANONICZNE / CANON LAW

Oliwia Pięta , Granice konsensu małżeńskiego: pozytywny akt woli i symulacja w prawie kanonicznym / The limits of marital consent: positive act of will and simulation in canon law	55
--	----

VARIA

Ks. Wojciech Guzewicz , Kapłani diecezji ełckiej zmarli w latach 1992–1997 (ks. Kazimierz Antoni Włodarczyk, ks. Jan Wielgat, ks. Józef Drazba, ks. Adolf Jan Jaszczyk, ks. Stanisław Rogowski, ks. Stanisław Bielawski, ks. Hubert Emil Klingenberg, ks. Aleksander Walczyk) / Priests of the Ełk Diocese who die in the years 1992–1997 (fr. Kazimierz Antoni Włodarczyk, fr. Jan Wielgat, fr. Józef Drazba, fr. Adolf Jan Jaszczyk, fr. Stanisław Rogowski, fr. Stanisław Bielawski, fr. Hubert Emil Klingenberg, fr. Aleksander Walczyk)	71
Flavio Parente , Il governo delle liste di attesa in sanità: il panorama legislativo italiano / Managing waiting lists: the Italian legislative landscape	79

RECENZJE / REVIEWS

Łukasz Wiśniewski , Ks. Wojciech Guzewicz, <i>Encyklopedia parafii i kościołów diecezji ełckiej. T. I (Augustów – Janówka)</i> , Wydawnictwo Diecezjalne Adalbertinum, Ełk 2024, ss. 229; Ks. Wojciech Guzewicz, <i>Encyklopedia parafii i kościołów diecezji ełckiej. T. II (Jeleniewo – Ruciane-Nida)</i> , Wydawnictwo Diecezjalne Adalbertinum, Ełk 2025, ss. 251; Ks. Wojciech Guzewicz, <i>Encyklopedia parafii i kościołów diecezji ełckiej. T. III (Rutka-Tartak – Żytkiejmy)</i> , Wydawnictwo Diecezjalne Adalbertinum, Ełk 2025, ss. 280	91
--	----

OD REDAKCJI / EDITORIAL

Szanowni Państwo! Rozpoczynamy trzynasty rok wydawania „Civitas et Lex” (p-ISSN: 2392-0300, e-ISSN: 2449-5522, DOI 10.31648/cetl) – czasopisma uniwersyteckiego o ugruntowanej już pozycji – na niwie naukowej – w Polsce i za granicą, a wydawanego przez Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie pod auspicjami programu NATO DEEP i we współpracy z międzynarodowym zespołem badawczym CEDICLO oraz włączonego do czasopism naukowych ANVUR (Italia).

Pierwszy w nowym – 2026 – roku numer naszego kwartalnika składa się z sześciu artykułów naukowych i jednej recenzji. Autorom, którzy zamieścili swoje prace w tym wydaniu, wyrażamy wdzięczność i składamy podziękowanie za to, że wybrali właśnie nasz periodyk jako miejsce swojej publikacji – cieszymy się, że możemy służyć w upowszechnianiu rzetelnej wiedzy naukowej. Wszystkim Czytelnikom z kolei życzymy owocnej lektury.

Szczegółowe informacje na temat „Civitas et Lex” znajdują Państwo na naszej stronie internetowej (<https://czasopisma.uwm.edu.pl/index.php/cel>), na którą serdecznie zapraszamy. Informacje o piśmie z lat 2014–2023 zaczerpnąć można także ze strony internetowej Filii UWM w Elku (dawniej: Wydziału Studiów Technicznych i Społecznych w Elku) – <http://www.uwm.edu.pl/elk/publikacje/>.

W imieniu Redakcji
KS. WOJCIECH GUZEWICZ

HISTORIA / HISTORY

KS. SŁAWOMIR ZABRANIAK

Uniwersytet Rzeszowski

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9987-8013>

e-mail: slawomir.zabraniak@interia.pl

DUCHOWIEŃSTWO KOŚCIOŁA RZYMSKOKATOLICKIGO W POLSCE POD KONIEC ŚREDNIOWIECZA I W CZASACH NOWOŻYTNYCH. W TROSCE O WŁAŚCIWE POLE ZNACZENIOWE POJĘĆ

Streszczenie: Na temat Kościoła łacińskiego (rzymskokatolickiego), jego duchowieństwa, roli w życiu politycznym, społecznym i jego bogactwach powstało wiele publikacji, których wartość merytoryczną można różnie oceniać. W potocznej opinii, zwłaszcza niektórych środowisk nieprzychylnych lub wręcz wrogich Kościołowi, są wciąż żywe oraz nieustannie powielane i utrwalane mity, które niewiele mają wspólnego z prawdą. W niniejszym tekście omówiono najpierw duchowieństwo (stan duchowny), które było dużo liczniejsze niż współcześnie. Do stanu duchownego przynależeli bowiem wszyscy mężczyźni, którzy przystąpili do obrzędu tonsury i mieli różne stopnie święceń. Wyjaśniono także kluczowe dla tamtych czasów pojęcia, jakimi były beneficjum i patronat. Omówiono również wewnętrzny podział stanu duchownego oraz zasady obsadzania różnych urzędów i godności kościelnych.

Słowa kluczowe: Kościół rzymskokatolicki, Polska, duchowieństwo, tonsura, stopnie święceń, tytuł kanoniczny święceń, beneficjum, kumulacja beneficjów, patronat, urząd kościelny, godność kościelna, ekspektatywa

THE CLERGY OF THE ROMAN CATHOLIC CHURCH IN POLAND AT THE END OF THE MIDDLE AGES AND IN THE MODERN PERIOD. FOR THE SAKE OF THE PROPER SEMANTIC FIELD OF CONCEPTS

Abstract: Many publications have been written on the Latin (Roman Catholic) Church, its clergy, its role in political and social life, and its riches, the merits of which can be assessed in various ways. Popular opinion, especially among some groups unfavorable or even hostile to the Church, still perpetuates myths that bear little resemblance to truth. This text first discusses the clergy (clerical order), which was much larger than today. The clergy included all men who had undergone the rite of tonsure and held various degrees of ordination. It also explains the key concepts of the time, such as benefice and patronage. The internal division of the clergy and the principles of appointment to various ecclesiastical offices and dignities are also discussed.

Keywords: Roman Catholic Church, Poland, clergy, tonsure, degrees of ordination, canonical title of ordination, benefice, accumulation of benefices, patronage, ecclesiastical office, ecclesiastical dignity, expectancy

Wprowadzenie

Na temat Kościoła łacińskiego (rzymskokatolickiego), jego duchowieństwa, roli w życiu politycznym, społecznym i jego bogactwach powstało wiele publikacji, których wartość merytoryczną można różnie oceniać. W potocznej opinii, zwłaszcza niektórych środowisk nieprzychylnych lub wręcz wrogich Kościołowi, są wciąż żywe oraz nieustannie powielane i utrwalane mity, które niewiele mają wspólnego z prawdą. Tej prawdy także nie chce się poznać. By jednak być uczciwym i obiektywnym, należy sięgnąć do ówczesnych realiów i je poznać. Taka postawa *sine ira et studio* domaga się także pochylenia nad źródłami z czasów nowożytnych i ich analizy.

Aby zrozumieć podjętą w tytule problematykę, należy zgłębić kluczowe dla tamtych czasów pojęcia. Są nimi przede wszystkim trzy: „duchowieństwo (stan duchowny)”, „beneficjum” i „patronat”.

Pojęcia kluczowe

Na początku należy wyjaśnić samo pojęcie „duchowieństwo (stan duchowny)”, kler (z łacińskiego *clerus*, od greckiego *kleros*, dosłownie ‘los, udział, stan (wybrany)’). Nie można bowiem przypisywać mu współczesnego rozumienia czasom nowożytnym. W tamtym okresie, i praktycznie aż do reformy Kościoła katolickiego po Soborze Watykańskim II (1962–1965), było ono dużo szersze, niż na ogół rozumie się je obecnie. Duchowieństwo, stan duchowny, to nie była wtedy tylko hierarchia kościelna, czyli biskupi, i księża.

Przez duchowieństwo, stan duchowny, rozumiano w czasach nowożytnych ogół osób tworzących zhierarchizowaną grupę złożoną z podporządkowanych sobie stopni, wyznaczonych zakresem posiadanej władzy kościelnej. Od VI w. w Kościele katolickim włączano do tego stanu mężczyznę, będącego wcześniej osobą świecką, ochrzczonego i bierzmowanego, poprzez obrzęd tonsury. W ówczesnych realiach mógł to być nawet chłopiec mający kilka lub kilkanaście lat. Tonsura (łac. *tonsura* – ‘strzyżenie, ostrzyżenie’) nie była uważana za stopień w hierarchii kościelnej, ale raczej za ceremonię poświęcenia i oddania się Bogu. Polegała ona na postrzyżeniu włosów i nałożeniu odpowiedniego stroju. Duchownym była więc osoba spełniająca publiczne funkcje sakralne w miejscu kultu lub zdolna do ich spełniania¹.

W szerokim rozumieniu duchownymi byli więc wszyscy mężczyźni po obrzędzie tonsury, tonsuraci. Osoby te automatycznie opuszczały stan duchowny po zawarciu małżeństwa bez konsekwencji prawnych, będąc na etapie od tonsury aż do ostatniego stopnia święceń niższych. Święcenia wyższe zamykały taką możliwość i wymagano dyspensy, by przejść do stanu świeckiego.

¹ H. Rybczyński, *Duchowieństwo*, w: *Encyklopedia katolicka* (dalej: EK), t. 4, Lublin 1989, kol. 307–309; tenże, *Duchowny*, w: EK, t. 4, Lublin 1989, kol. 309–311; E. Górski, *Święcenia niższe i wyższe. Studium liturgiczno-historyczne*, Sandomierz 1954, s. 10.

Od starożytności przyjął się w Kościele katolickim podział święceń na święcenia niższe (*minores*) i wyższe (*maiores, sacri*). Stopniami święceń niższych były święcenia ostiariatu, lektoratu, egzorcystatu i akolitatu. Do wyższych zaliczano święcenia subdiakonu, diakonu, prezbiteriatu i biskupstwa². W późnośredniowiecznych pontyfikałach i *Klementynach*, czyli zbiorze prawa kościelnego promulgowanego przez papieża Jana XXII w 1317 r., od kandydatów do subdiakonu wymagano 18 lat, do diakonu 20, a do kapłaństwa 25 lat³.

Na Soborze Trydenckim (1545–1563) zajęto się także kwestią kandydatów do święceń wyższych. Ubiegający się o święcenia subdiakonu powinni ukończyć 22, do diakonu 23, do kapłaństwa 25, a do sakry biskupiej 30 lat. Mieli się także oni okazać godnymi ich przyjęcia i takimi, którzy dowiedli swej dojrzałości uczciwym życiem⁴.

Trzeba pamiętać, że byli także duchowni diecezjalni (*saeculares*) i zakonni (*regulares*). Zakonnicy dzielili się na dwie grupy: ojców (*patres*), mających święcenia kapłańskie, i braci zakonnych (*confratres, conversi*). Ci pierwsi z racji przyjętych święceń byli duchownymi zakonnymi. Duchownymi nie były zakonnice. One należały do stanu zakonnego.

Do zrozumienia podjętej tematyki istotne jest również zagadnienie „tytułu święceń”. Nieodzownym warunkiem dopuszczenia do święceń wyższych, a konkretnie do święceń subdiakonu, był tytuł kanoniczny święceń, czyli przyszłe miejsce pracy duchownego i środki na jego utrzymanie⁵. Po Soborze Trydenckim święcono na tytuł beneficjum jako jedyny tytuł do święceń dla duchownego diecezjalnego. Dopuszczano z konieczności lub potrzeby Kościoła także tytuł patrymonium, czyli majątku i tytuł pensji⁶. Duchownych zakonnych święcono na tytuł zakonu.

² *Dokumenty soborów powszechnych. Tekst łaciński i polski*, t. 4: (1511–1870): Lateran V, Trydent, Watykan I, opr. A. Baron, H. Pietras, Kraków 2004, s. 668–677: Sobór Trydencki, P22, III. Posługi poszczególnych święceń; s. 680–681: Sobór Trydencki, Sesja 23, I/A. Nauka o sakramencie święceń, rozdział 2; s. 700–703: Sobór Trydencki, Sesja 23: II (Dekret o reformie), kan. 12–14; s. 856–859: Sobór Trydencki, P25/B: III (Przymioty kandydata na biskupa).

³ *Clementinae. Clementis Quinti constitutiones, quas Clementinas vocant [...]*, Lugduni 1550, Liber I, titulus 6, capitulum 3, s. 38; E. Górski, *Święcenia niższe i wyższe...*, s. 7.

⁴ *Dokumenty soborów powszechnych*, t. 4, s. 700–701: Sobór Trydencki, Sesja 23, II. Dekrety o reformie, kan. 12; s. 856–857: Sobór Trydencki, P25/B: III (Przymioty kandydata na biskupa).

⁵ J. Zubka, *Tytuł kanoniczny do święceń dla duchowieństwa świeckiego w szczególności tytuł służby diecezji*, Lublin 1935, s. 5–6; *Pontificale Romanum Clementis VIII ac Urbani VIII Auctoritate recognitum et ad Plurimum usum in commodiorem formam redactum*, Venetiis 1740, s. 6–7.

⁶ J. Zubka, *Tytuł kanoniczny...*, s. 71–72; *Dokumenty soborów powszechnych*, t. 4, s. 614–615: Sobór Trydencki, Sesja 21: II (Dekret o reformie), kan. 2: „święty sobór postanawia, aby w przyszłości żaden kleryk diecezjalny, nawet gdyby zachowywał odpowiednie obyczaje, posiadał wiedzę i stosowny wiek, nie był dopuszczany do święceń, zanim wcześniej nie będzie pewne, w zgodzie z prawem, że posiada beneficjum kościelne, które jest wystarczające do prowadzenia uczciwego życia (ad victum honeste). [...] Natomiast posiadacze majątku (patrymonium) albo pensji nie mogą być wyświęceni, jeżeli biskup nie uzna, że powinni być przyjęci do służby w swych kościołach, ze względu na jakąś konieczność albo potrzebę. Najpierw zaś biskup sprawdzi, że w istocie posiadają taki majątek albo pensję, a także że wystarczą one tym duchownym na utrzymanie”.

Tytuł beneficjum oznaczał utrzymanie duchownego z majątku związanego z urzędem kościelnym, np. probostwem, wikariatem wieczystym, mansjonarią, altarią itp. Beneficjum musiało przynosić wystarczające dochody na utrzymanie na odpowiednim poziomie określonym w taksie diecezjalnej. Tytuł patrymonium oznaczał utrzymanie z majątku własnego otrzymanego ze spadku rodzinnego, zdobytego własną pracą albo otrzymanego jako darowizna. Ostatni tytuł – tytuł pensji – oznaczał utrzymanie duchownego z dochodów pochodzących z renty osoby trzeciej⁷.

W polskim ustawodawstwie kościelnym przyjęły się trzy tytuły święceń: beneficjum, patrymonium i prowizji, czyli otrzymywania na utrzymanie części dochodów z beneficjum kościelnego⁸. W kontekście trzeciego tytułu pojawiła się funkcja prowizora (dosłownie z łaciny – opiekuna, dobroczyńcy). Była to osoba, która zobowiązywała się zapewnić przyjmującemu święcenia wyższe konkretne źródła utrzymania. Tytuł prowizji należał do najczęstszych i na jego podstawie święcono przede wszystkim na wikariaty. W tej kwestii dochodziło często do nadużyć ze strony prowizora i prowizowanego. Udzielano bowiem fikcyjnych prowizji i nowo wyświęceni duchowni powiększali grono księży włóczęgów. Na synodach upominano zainteresowanych, by wywiązywali się z podjętych zobowiązań i zakazywano prowizji bez pokrycia. Grożono karami kościelnymi, a wagabundzie uwięzieniem⁹.

Istotnym warunkiem funkcjonowania różnych urzędów i godności kościelnych było istnienie beneficjum. „Beneficjum” (łac. *beneficium* – ‘dobrodzieństwo’) w prawie kościelnym było urzędem kościelnym, z którym było związane konkretne uposażenie (łac. *dos*). Na ogół jednak rozumiano przez nie stałe źródło dochodu przypisane do konkretnego urzędu. Stanowiło ono własność miejscowego kościoła i było przeznaczone na cele kultowe i utrzymanie duchowieństwa. Składało się na ogół z gwarantowanych źródeł dochodu, m.in. w formie ziemi, z reguły jednego lub dwóch łańów w przypadku kościołów parafialnych, opłat z targów, młynów, mostów, karczmem, sądów, dziesięcin i innych¹⁰. W prawie kościelnym beneficja dzielono na beneficja duszpasterskie i beneficja proste. Do pierwszych zaliczano przede wszystkim parafie i prepozytury szpitalne. Duchowni je posiadający byli zobowiązani do prowadzenia duszpasterstwa. Do beneficjów prostych należały m.in. kanonie, prałatury, altarie, promotorie brackie i mansjonarie. Posiadających je duchownych zobowiązywano do wypełniania określonych funkcji sakralnych wynikających z dekretów fundacyjnych¹¹.

⁷ J. Zubka, *Tytuł kanoniczny...*, s. 72–93.

⁸ Tamże, s. 119–120, 123–124.

⁹ S. Ch[odyński], *Wikariusz parafialny*, w: *Encyklopedia kościelna* (dalej: Ekość.), t. 31, Płock 1911, s. 155; H.E. Wyczawski, *Studia nad wewnętrznymi dziejami kościelnymi w Małopolsce na schyłku XVI wieku*, cz. 1: *Duchowieństwo*, „Prawo Kanoniczne” 7(1964), nr 1–2, s. 79; *Constitutiones Synodi Archidioecesis Gnesnensis sub [...] Stanislao in Słupow Szembek [...] Łowiciei Anno Domini MDCCXX [...] celebratae*, Varsaviae [b.r.w.], k. H_{2v}–H_{3v}.

¹⁰ J. Rybczyk, *Beneficjum*, w: *Ekość.*, t. 2, Lublin 1989 (dodruk), kol. 262–263; A. S[otkiewicz], *Beneficjum*, w: *Ekość.*, t. 2, Warszawa 1873, s. 162.

¹¹ J. Szymański, *Altaria*, w: *Ekość.*, t. 1, Lublin 1989 (dodruk), kol. 387–388; J. Rybczyk, *Beneficjum*, kol. 262.

Kolejnym pojęciem niezbędnym do zrozumienia ówczesnych realiów kościelnych jest „prawo patronatu”. Wyrosło ono z praw fundatora, który był założycielem, twórcą instytucji kościelnej, dającym jej podstawy materialne i często duchowe. W prawodawstwie kościelnym z czasów państwa Franków fundator był przede wszystkim osobą finansującą budowę obiektów sakralnych lub dawcą tzw. beneficjum, czyli właściwie uposażenia (*dos*)¹². Patronat (łac. *ius patronatus*) był zespołem praw i obowiązków wobec beneficjum kościelnego nadanych przez Kościół fundatorowi i jego spadkobiercom. Osobę, które je posiadała, nazywano patronem, czyli opiekunem, obrońcą¹³. Wyróżniano patronat kościelny, świecki i mieszany albo personalny i realny. Pierwszy podział był zależny od osoby patrona. Jeśli patronat należał do instytucji kościelnej: kościoła, klasztoru albo osoby z tytułu godności lub urzędu kościelnego, to był to patronat kościelny. Patronat świecki należał do osób świeckich, które z tytułu fundacji i uposażenia kościoła lub innego beneficjum nabyły takie prawo. Patronat mieszany zachodził wtedy, kiedy duchowni i świeccy nabyli prawo do wspólnego prezentowania kandydata na dane beneficjum. W przypadku patronatu personalnego chodziło o konkretną osobę patrona, np. przynależał on do określonej rodziny. Patronat realny był uzależniony od posiadanego majątku nieruchomego, czyli należał do jego aktualnego właściciela. W praktyce oznaczało to, że dziedzic majątku, na terenie którego znajdowało się beneficjum, był jednocześnie jego patronem¹⁴.

Najczęściej występował patronat świecki, czyli królewski i szlachecki. Z reguły był on związany z patronatem realnym. Szlachta była właścicielem większości dóbr w ówczesnej Polsce. Patronat personalny istniał najczęściej w przypadku beneficjów prostych: różnych altarii, kapelanii lub promotorii brackich. Niekiedy odnosił się także do różnych godności lub kanonii w kapitułach.

W praktyce władze kościelne przy obsadzie beneficjów były uzależnione od patronów i zobowiązane do przestrzegania ich praw. Nawet w przypadku angażowania wikariuszy w parafiach brano pod uwagę zdanie patrona. Tylko w określonych warunkach władze diecezjalne mogły same dokonywać obsady stanowisk kościelnych. Taka możliwość zachodziła w przypadku zaniedbania przedstawienia kandydata w wyznaczonym terminie. Patron świecki miał dokonać prezenty w ciągu czterech miesięcy od dnia otrzymania informacji o wakansie, a patron kościelny – w ciągu sześciu miesięcy. Biskupi jednak rzadko egzekwowali te przepisy, by nie zrażać sobie patronów i dziedziców. Najczęściej zadowalano się wzywaniem ich do dokonania prezenty na wakujące beneficja¹⁵.

¹² W. Danielski, *Fundator*, w: EK, t. 5, Lublin 1989, k. 772.

¹³ S. Tymosz, *Patronat, prawo patronatu*, w: EK, t. 15, Lublin 2011, kol. 60–62; B. Szady, *Prawo patronatu w Rzeczypospolitej w czasach nowożytnych. Podstawy i struktura*, Lublin 2003, s. 5–6; J. G[autier], *Patronat*, w: *Podręczna encyklopedia kościelna*, t. 29–30, Warszawa 1913, s. 384; A. S[otkiewicz], *Patronat*, w: *Ekosc.*, t. 18, Warszawa 1892, s. 378.

¹⁴ S. Litak, *Parafie w Rzeczypospolitej w XVI–XVIII wieku. Struktura, funkcje społeczno-religijne i edukacyjne*, Lublin 2004, s. 96; Szady, *Prawo patronatu w Rzeczypospolitej...*, s. 15–34; S[otkiewicz], *Patronat*, s. 378.

¹⁵ E.H. Wyczawski, *Studia nad wewnętrznymi dziejami...*, cz. 1, s. 70; P. Piasecki, *Praxis episcopalis, ea quae officium et potestatem episcopi concernunt continens, in qua varia Summorum Pontificum et Sacrarum S. R. E. Congregationum, praesertim post Conc. Trid. hucusque emanata*

Duchowni mieli prawo do różnych urzędów i godności kościelnych. Urząd kościelny (łac. *officium*) był zespołem uprawnień i związanych z nimi obowiązków ustanowionym na stałe. Dawał on udział we władzy kościelnej i prawo do korzystania z dochodów z uposażenia¹⁶. Godnościami kościelnymi były zaszczytne urzędy kościelne, a przede wszystkim urzędy i tytuły w kapitułach, czyli różne prałatury i kanonie. Chodziło w nich przede wszystkim o precedencję (pierwszeństwo, starszeństwo)¹⁷.

Problemem dotyczącym Kościoła w omawianym okresie były różnego rodzaju prowizje papieskie, czyli powierzenie urzędu kościelnego przez papieża z pominięciem praw ordynariuszy. Wzrost centralizacji władzy w Kościele od XI w. zrodził przekonanie, że biskupowi Rzymu przysługuje prawo obsadzania urzędów w całym chrześcijańskim świecie. Było to następstwem reformy gregoriańskiej. Wpływ papieża na obsadę różnych urzędów i beneficjów kościelnych był szczególnie widoczny w XIV i XV w.¹⁸ Prowizje papieskie przybrały dwie formy: rezerwacji (rezerwatów) i ekspektatyw. Te pierwsze dotyczyły warunków obsady beneficjów, które papież zastrzegł dla siebie. Drugie stanowiły „akty łaski dające duchownemu nadzieję i prawo do otrzymania określonego beneficjum, kiedy ono zawakuje”¹⁹. Ekspektatyw udzielali początkowo tylko papieże. Doprowadziło to do ograniczenia kompetencji biskupów i kapituł do obsadzania beneficjów. Z czasem udzielali ekspektatyw także biskupi, a nawet władcy świeccy. Ci ostatni stosowali je powołując się na prawo patronatu. Często duchowni zabiegali o prowizje bezpośrednio na dworze papieskim. Nazywano ich kortezanami (z łac. *cors/cortis* – ‘dwór’). Praktyka udzielania prowizji papieskich rozpowszechniła się zwłaszcza w okresie tzw. niewoli awiniońskiej (1309–1377) i trwała na dużą skalę aż do Soboru Trydenckiego. Wtedy ich zakazano²⁰. Jednak jeszcze w późniejszym okresie zabiegano w Rzymie o prowizje papieskie na różne beneficja w Polsce z naruszeniem obowiązującego prawa²¹.

Decreta, ad usum Fori Ecclesiastici omnino necessaria ex probatis exemplaribus referuntur, Cracoviae 1627, s. 523; *Constitutiones Synodi Archidioecesis Gnesnensis sub [...] Stanislao in Słupow Szembek*, k. I_{3v}–I₄; Archiwum Archidiecezji Gnieźnieńskiej, *Acta Consistorii Gnesnensis*, sygn. E 52, k. 116v, 161v: wizytator zalecił prezentować w ciągu miesiąca lub dwóch kandydata na beneficjum w Magnuszewicach i Rychnowie.

¹⁶ E. Wilemska, *Urząd kościelny*, w: EK, t. 19, Lublin 2013, kol. 1414.

¹⁷ J. Grzywacz, *Godności kościelne*, w: EK, t. 5, Lublin 1989, kol. 1231.

¹⁸ K. Burczak, *Prowizja kanoniczna*, w: EK, t. 16, Lublin 2012, kol. 547–548; K. Lutyński, *Obsadzanie prebend w kapitule poznańskiej w XVI wieku*, „*Analacta Cracoviensia*” 27(1995), s. 753.

¹⁹ J. Rybczyk, *Ekspektatywa*, w: EK, t. 4, Lublin 1989, kol. 808; K. Lutyński, *Obsadzanie prebend w kapitule poznańskiej...*, s. 753; L. Adamowicz, *Rezerwaty*, w: EK, t. 17, Lublin 2012, kol. 60; W. Góralski, *Obsadzanie prałatur i kanonii w kapitule katedralnej w Płocku w XVI w.*, „*Studia Płockie*” 7(1979), s. 143, 156; H. K[ossowski], *Rezerwaty*, w: Ekośc., t. 23, Warszawa 1899, s. 362–263; M. N[owodworski], *Expektatywa*, w: Ekośc., t. 5, Warszawa 1874, s. 200; Z. Ch[odyński], *Beneficja rezerwowane*, w: Ekośc., t. 2, s. 164.

²⁰ *Dokumenty soborów powszechnych*, t. 4, s. 768–769: Sobór Trydencki, Sesja 24, II. Dekrety o reformie, kan. 19; *Volumina constitutionum*, t. 1: 1493–1549, vol. 2: 1527–1549, przygot. W. Uruszcak i in., Warszawa 2000, s. 102–104, 221; J. Rybczyk, *Ekspektatywa*, kol. 808–809.

²¹ *Volumina constitutionum*, t. 2: 1550–1609, vol. 2: 1587–1609, przygot. S. Grodziski, Warszawa 2008, s. 71–72; K. Lutyński, *Obsadzanie prebend w kapitule poznańskiej...*, s. 755.

Kolejnym problemem dotykającym Kościół w czasach nowożytnych, i to nie tylko w Polsce, było zjawisko kumulacji beneficjów, czyli posiadania kilku beneficjów przez jedną osobę. Mimo zakazów praktyka ta przetrwała na ziemiach polskich aż do czasów rozbiorów²². Po Soborze Trydenckim zwracano się do Stolicy Apostolskiej z prośbami o dyspensy, czyli zwolnienie z obowiązujących przepisów prawa. Jeszcze w XVIII w. wielu duchownych posiadało dwa beneficja parafialne, nie licząc godności kapitulnych, czyli prałatur i kanonii. Przykładem może być ks. Walenty Sebastian Myszkowski, pleban w Cieszęcinie (1736–1763), w archidiecezji gnieźnieńskiej, i w Miedźnie (1744–1763), w diecezji krakowskiej, kanonik liwoński (inflancki), kanonik, a potem dziekan kapituły poznańskiej i oficjał wieluński²³.

Podział duchowieństwa i obsada beneficjów

Katolickie duchowieństwo diecezjalne czasów nowożytnych dzielono na kilka grup. Mówi się potocznie o duchowieństwie wyższym i niższym, rozumiejąc pod tymi pojęciami biskupów i członków różnych kapituł oraz „zwykłych” księży w parafiach. Jest to jednak niezbyt fortunne uproszczenie, gdyż pomija się duchownych niższych święceń i po samej tylko tonsurze. Można przyjąć kilka kryteriów podziału. Biorąc pod uwagę stopnie święceń, należy mówić o tych, którzy mieli tylko tonsurę i nosili strój duchowny oraz tych, którzy mieli niższe i wyższe święcenia. Drugim kryterium podziału były piastowane urzędy i godności kościelne. Kolejnym kryterium ich podziału może być pochodzenie stanowe. Najwyżej „ceniono” duchownych pochodzących ze szlachty, potem z mieszczaństwa, a najniżej z chłopstwa.

Duchowni niższych święceń stanowili znaczny odsetek wśród ówczesnego stanu duchownego. Prawie wszyscy żacy, czyli studenci ówczesnych uniwersytetów, oraz uczniowie szkół katedralnych i kolegiackich, a także od XVI w. kolegiów jezuickich i pijarskich, mieli te święcenia. Tu znajduje się źródło autonomii uczelni akademickich respektowane aż do czasów współczesnych. Jeszcze w XVII, a nawet w XVIII w. wychowankowie kolegiów jezuickich i pijarskich oraz absolwenci Akademii Krakowskiej otrzymywali prowizję na różne wikariaty bez wcześniejszej formacji seminaryjnej. Mieli już bowiem niższe święcenia²⁴.

²² *Dokumenty soborów powszechnych*, t. 4, s. 762–763: Sobór Trydencki, Sesja 24, II. Dekrety o reformie, kan. 17; s. 826–829: Sobór Trydencki, Sesja 25/A. Dekret o reformie ogólnej, Rozdział 9 [f]; T. Walachowicz, *Kumulacja beneficjów*, w: EK, t. 10, Lublin 2004, kol. 224.

²³ Archiwum Diecezjalne we Włocławku (dalej: ADWł.), Acta Episcopalia (dalej: AE), sygn. 0317, k. 211; sygn. 0359, s. 1528; Archiwum Kurii Metropolitalnej w Krakowie, Akta wizytacji biskupich (dalej: AV), sygn. 32, s. 428; sygn. 48, s. 179; S. Zabraniak, *Z łaski króla Władysława Jagiełły. Z dziejów parafii Miedźno (1425–2025)*, [Częstochowa 2025], s. 131–133.

²⁴ Np. ADWł., Akta Konsystorskie (dalej: AK), sygn. 158 (1658), s. 67: Wojciech Grębiński, student kolegium jezuickiego w Kaliszu otrzymał 22 stycznia 1658 r. prowizję na wikariat do Wieruszowa; (1659), s. 115: Maciej Łeszczyński, student Akademii Krakowskiej 21 stycznia 1659 r. otrzymał prowizję na wikariat do Unikowa koło Złoczewa.

Z grona duchownych mających niższe święcenia rekrutowali się potem prawie wszyscy nauczyciele w szkołach parafialnych, czyli bakałarze i rektorzy. Niektórzy z nich po pewnym czasie przyjmowali święcenia wyższe i posługiwali jako wikariusze w tych samych parafiach, w których wcześniej pracowali²⁵. Z tego kręgu wywodzili się także kantorzy, zakrystianie, czyli kościelni, i inni posługujący przy kościołach i w parafiach²⁶. Niektórzy z nich byli potem promowani do święceń wyższych²⁷.

Wielu duchownych niższych święceń pracowało w różnych urzędach, poczynając od najniższego szczebla aż do kancelarii królewskiej włącznie²⁸. Zgodnie z ówczesnym prawem kościelnym tacy duchowni mogli także obejmować urzędy i godności kościelne. Zobowiązywano ich jednak do przyjęcia święceń wyższych w określonym prawem czasie, choć bywało z tym różnie. Wielu proboszczów, prałatów i kanoników, a nawet biskupów ich nie miało²⁹. Jeszcze w XVII, a także w XVIII w. wielu dziedziców będących patronami prezentowało duchownych niższych święceń na probostwa. 11 stycznia 1640 r. na probostwo parafii Mokrsko koło Wielunia został prezentowany przez Kacpra Denhoffa, wojewodę sieradzkiego, oraz Jadwigę Kozuchowską, Wojciecha Wierusza Bielskiego i Jana Grabskiego kleryk mniejszych święceń, Stanisław Michałowicz, bakałarz artium i filozofii³⁰.

Brak święceń wyższych przez osoby obejmujące probostwa, kanonie lub biskupstwa skutkował często ustanawianiem różnych zastępców. Biskupów ordynariuszy wyręczali w czynnościach pontyfikalnych, wymagających sakry biskupiej, biskupi pomocniczy. Proboszczów i członków kapituł zastępowali w duszpasterstwie i czynnościach kapitułnych wikariusze mający święcenia kapłańskie. Takim duchownym był m.in. Jan Kochanowski (ok. 1530–1584), prepozyt kapituły katedralnej w Poznaniu (1564–1574) i proboszcz w Zwoleniu (1566–1575)³¹. Sytuacja ta wynikała z ówczesnego systemu patronatu i ingerencji

²⁵ Np. ADWł., AK, sygn. 157 (1620), s. 129–130: 21 lutego 1620 r. Stefan Krzepicensis, kleryk mniejszych święceń, rektor szkoły w Lgocie niedaleko Radomska, otrzymał prowizję na tamtejszy wikariat.

²⁶ S. Litak, *Parafie w Rzeczypospolitej w XVI–XVIII wieku...*, s. 168–169.

²⁷ Np. ADWł., AK, sygn. 157 (1625), s. 259: Paweł Rojowicz z Wielunia, kleryk mniejszych święceń był zakrystianinem (kościelnym) kolegiackim, zanim otrzymał 7 kwietnia 1625 r. prowizję na wikariat do Kadłuba.

²⁸ A. Dybkowska, J. Dziegielewska, *Udział Kościoła rzymskokatolickiego w sprawach państwa*, w: *Tradycje polityczne dawnej Polski*, pod red. A. Sucheni-Grabowskiej, A. Dybkowskiej, Warszawa [1993], s. 127–128.

²⁹ *Dokumenty soborów powszechnych. tekst grecki, łaciński, polski*, t. 2: (869–1312): Konstantynopol IV, Lateran I, Lateran II, Lateran III, Lateran IV, Lyon I, Lyon II, Vienne, opr. A. Baron, H. Pietras, Kraków 2002, s. 540–541: Sobór w Vienne, Dekret 5 [Święcenia a urzędy i beneficja w Kościele]; *Dokumenty soborów powszechnych*, t. 4, s. 370–371: Sobór Trydencki, Sesja 7: II (Dekret o reformie), Rozdział 9; W. Góralski, *Obsadzanie prałatur i kanonii w kapitule...*, s. 145–147; tenże, *Skład osobowy oraz obsadzanie prałatur i kanonii w kapitule kolegiackiej w Pułtusk*, „Prawo Kanoniczne” 19(1976), nr 1–2, s. 258.

³⁰ ADWł., AK, sygn. 158 (1640), s. 212.

³¹ *Cochanoviana. Źródła urzędowe do biografii Jana Kochanowskiego*, wybrali i opracowali M. Gorbaczowa, W. Urban, Wrocław 1985, nr 89, s. 117; nr 90, s. 90–121; nr 96, s. 124–125; nr 128, s. 161–162; nr 173, s. 226–227; nr 184, s. 242–244.

w sprawy kościelne różnych osób świeckich. Zarówno władcy, właściciele dóbr, władze miejskie i spadkobiercy fundatorów na szczeblu lokalnym decydowali o tym, kto obejmował dane beneficjum.

Liczebność duchowieństwa diecezjalnego posiadającego wyższe święcenia była uzależniona przede wszystkim od ilości beneficjów kościelnych i możliwości utrzymania się z nich. Konsekwentnie walczono z duchownymi wagabundami. Wizytator, ks. Aleksander Proszewski, archidiacon uniejowski, nakazał w 1711 r. usunąć księdza wagabundę z parafii Wilamów³². Podobnie postąpił biskup Franciszek Kraszkowski, sufragan gnieźnieński, który zakazał w 1728 r. proboszczowi parafii Dobrzec przyjmowania wagabundów z innej diecezji i nakazał oddalić subdiakona Brzuchwińskiego. Ten sam hierarcha polecił dziedzicowi Sośnicy usunąć wagabundę, ks. Wawrzyńca Boruckiego, pochodzącego z innej diecezji³³. Podobne nakazy pojawiły się także w innych wizytacjach.

Najwyżej wśród stanu duchownego byli biskupi ordynariusze i ich pomocnicy, czyli biskupi pomocniczy z zakresem władzy określonej przez ich zwierzchników, czyli hierarchowie (z greckiego 'święta władza'). Ordynariusze stali na czele diecezji i zarządzali nimi bezpośrednio lub pośrednio przez swoich urzędników. Należy jednak pamiętać, że nie zawsze duchowny piastujący urząd biskupa miał święcenia biskupie. Dopiero Sobór Trydencki uporządkował tę kwestię. Sakrę biskupią mieli za to zawsze biskupi pomocniczy, którzy spełniali funkcje pontyfikalne w imieniu i zastępstwie ordynariuszy. Ordynariusze rzymskokatoliccy wchodzili w skład senatu Rzeczypospolitej. Jeden z biskupów był także kancle rzem lub podkanclerzem. Należał on do grona najbliższych współpracowników monarchy i wpływał na kształt polityki państwa. Arcybiskupi gnieźnieńscy jako prymasi od czasu bezkrólewia po śmierci króla Zygmunta Augusta byli interreksami. Sprawowali oni obowiązki tymczasowej głowy państwa po zgonie władcy aż do koronacji jego następcy³⁴.

Wysoka pozycja episkopatu rzymskokatolickiego w czasach nowożytnych była konsekwencją wielu czynników. Tu warto wspomnieć, że praktycznie nieograniczony wpływ na obsadę biskupstw mieli władcy. W Polsce uzyskali ją dzięki różnym przywilejom nadawanym przez Stolicę Apostolską i na drodze „faktów dokonanych”. Takim monarchą był m.in. Kazimierz Jagiellończyk (1447–1492), który w 1447 r. zażądał od papieża prawa do obsadzania beneficjów i stanowisk kościelnych w całej Koronie. Mikołaj V (1447–1455) przyznał mu uprawnienia do obsadzania kilkudziesięciu z nich. Władca wymuszał także na kapitułach katedralnych wybór swojego kandydata na opróżnioną stolicę biskupią lub pomijał je całkowicie. Tak postąpił m.in. obsadzając w 1452 r. biskupstwo przemyskie Mikołajem z Błażejowic i krakowskie po śmierci Tomasza Strzępińskiego († 1460). Po zgonie tego hierarchy doszło do kilkuletniej walki o tron biskupi między królem, papieżem Piusem II (1458–1464) oraz kapitułą krakowską i jej stronnikami.

³² ADW1., AE, sygn. 039, s. 29, 10 (dekrety powizytacyjne).

³³ ADW1., AE, sygn. 0314, s. 74, 345.

³⁴ *Dokumenty soborów powszechnych*, t. 4, s. 856–859: Sobór Trydencki, P25/B: III (Przymioty kandydata na biskupa); A. Dybkowska, J. Dziegielewski, *Udział Kościoła rzymskokatolickiego w sprawach państwa*, s. 121, 141.

Spór ten położył kres wolnym wyborom kandydata na biskupstwa w Koronie przez kapituły katedralne. Od tego czasu stały się one tylko formalnością. Podobnie było z obsadą biskupstwa warmińskiego, o które doszło do otwartej wojny po śmierci biskupa Pawła Legendorfa († 1467). Król Kazimierz Jagiellończyk nie dopuścił kandydata kapituły warmińskiej Mikołaja Tungena, co spowodowało konflikt na skalę międzynarodową. Trwał on aż do 1479 r. Praktykę królewskich nominacji na wszystkie stolice biskupie w Rzeczypospolitej potwierdził papież Sykstus V (1585–1590) bullą z 1589 r.³⁵

Następcy Kazimierza Jagiellończyka także zabiegali o wpływ na obsadę biskupstw i innych beneficjów, które były często formą zapłaty za wierną służbę. W 1519 r. na mocy bulli *Romanus Pontifex* papieża Leona X (1513–1521) prawo obsadzania beneficjów w miesiącach parzystych otrzymali kolatorowie, przy zachowaniu zasad prawa kościelnego. Kolatorami były osoby udzielające wakującego beneficjum kościelnego. Dotyczyło to przede wszystkim ordynariuszy (*ordinarii collatores*). Z czasem używano tego określenia zamiennie z pojęciem „patron” na zasadzie *ius patronatus*³⁶. Mocą bulli *Cum singulare fidei constantiam* papież Klemens VII (1523–1532) doprecyzował i rozszerzył uprawnienia kolatorów. Mogli oni obsadzać także godności kapitulne zawakowane w miesiące parzyste, jeśli papież w ciągu trzech miesięcy nie mianował swego kandydata. Król Zygmunt Stary (1506–1548) zabiegał jednak o rozciągnięcie zapisów tej bulli na wszystkich kolatorów, co też uczynił papież Klemens VII w swoim brewe. W praktyce władca uzyskał pośrednio wpływ na obsadę beneficjów, gdyż miał decydujący głos przy wyborze ordynariuszy. Kolejne poszerzenie uprawnień władców polskich w kwestii obsady urzędów i godności kościelnych nastąpiło w 1736 r. Zawarty wtedy konkordat między papieżem Klemensem XII (1730–1740) a królem Augustem III Sasem (1733–1763) regulował kwestię obsadzenia opactw komendatoryjnych w Polsce. Chodziło o opactwa, w których opatami zostawali duchowni z nadania władcy. Układ ten został potwierdzony bullą *Summi atque aeterni (Pastoris)* 13 września 1737 r.³⁷

³⁵ *Vetera monumenta Poloniae et Lithuaniae gentiumque finitimarum historiam illustrantia; maximam partem nondum edita ex tabulariis Vaticanis deprompta collecta ac serie chronologica disposita*, ab A. Theiner, t. 2: *Ab Ioanne PP. XXIII. usque ad Pium PP. V. 1410–1572*, Romae 1861, nr 77, s. 54–55; M. Bogucka, *Kazimierz Jagiellończyk i jego czasy*, Kraków 2009, s. 131–138, 140–144; J. Brzeziński, *O konkordatach Stolicy Apostolskiej z Polską w XVI wieku*, w: *Rozprawy Akademii Umiejętności. Wydział Historyczno-Filozoficzny*, seria 2, t. 5, Kraków 1893, s. 272.

³⁶ J. Duchniewski, *Kolator*, w: EK, t. 9, Lublin 2002, kol. 309; A. S[otkiewicz], *Kollacja kanoniczna*, w: Ekośc., t. 10, Warszawa 1877, s. 512–513.

³⁷ *Volumina constitutionum*, t. 1: 1493–1549, vol. 2: 1527–1549, s. 103, przypis 25; *Acta Tomiciana*, t. 14: 1532, ed. W. Pociecha, Posnaniae 1952, nr 2, s. 7; J. Czaja, *Umowy konkordatowe Polski ze Stolicą Apostolską w okresie do III rozbioru*, „Studia z Dziejów Państwa i Prawa” 24(2021), s. 78; J. Krajczyński, *Konkordat między Polską a Stolicą Apostolską jako wypróbowana forma pokojowego i konsensualnego określenia wzajemnych relacji i sytuacji prawnej katolików mieszkających na terytorium Rzeczypospolitej*, „Prawo Kanoniczne” 63(2020), nr 4, s. 104–105, 111–112; W. Uruszczyk, *Konkordaty nienazwane i nazwane w Polsce przedrozbiorowej*, w: *Konkordaty polskie. Historia i teraźniejszość*, pod red. J. Krukowskiego, Lublin 2019, s. 83; M. Osuchowska, *Pierwsze polskie konkordaty (do czasów rozbiorów)*, „Studia Politologiczne” 23(2012), s. 150–152, 155–157;

Zagadnienie obsady beneficjów kościelnych było także przedmiotem obrad polskich sejmów w XVI w. W 1532 i 1538 r. omawiano zasady ich obejmowania określone w papieskich bullach z 1519 i 1525 r. oraz późniejszym brewe papieża Klemensa VII sprzed 1532 r. Grożono wtedy kortezanom surowymi karami, a beneficja zastrzeżono dla Polaków (*sit natione Polonus*). Przypomniano także wcześniejsze ustawodawstwo z okresu panowania królów Jana Olbrachta (1492–1501) i Aleksandra Jagiellończyka (1501–1506). Ograniczono plebejom, czyli duchownym pochodzenia mieszczańskiego i chłopskiego, dostęp do wyższych godności kościelnych. Chodziło o obsadę biskupstw, prałatur i kanonii kapitułnych. W 1550 r. król Zygmunt August podpisał uchwały sejmowe o opatach, przyznające władcy prawo prezentowania kandydatów na wszystkie opactwa. Potwierdzały one zasady przyjęte w 1538 r., zastrzegające godności opackie dla Polaków szlacheckiego pochodzenia. W praktyce więc odrzucono papieskie decyzje dotyczące obsady urzędów i godności zgodnie z przepisami kościelnego prawa powszechnego³⁸.

Ówczesne realia obsady kościelnych beneficjów generowały zatem różne problemy. Nie zawsze piastowały je osoby najgodniejsze i najzdolniejsze.

Zakończenie

Duchowieństwo rzymskokatolickie w nowożytnej Polsce było dużo liczniejsze niż na ogół się sądzi. Należeli do niego wszyscy mężczyźni po obrzędzie tonsury i mający różne stopnie święceń. Wielu duchownych niższych święceń piastowało różne urzędy i godności kościelne. Wynikało to z ówczesnej praktyki wynagradzania nimi osób zasłużonych dla władców i innych posiadających prawo patronatu. Dzięki otrzymanym przez królów polskich przywilejom papieskim urzędy i godności kościelne otrzymywali często ludzie zeświecczeni i zaniebujący swoje obowiązki. Niekiedy nawet nie rezydowali w swoich diecezjach, klasztorach czy parafiach. Dla wielu z nich otrzymane beneficja były tylko źródłami dochodów i swoistą odpłatą za wierną służbę władcy.

A. Dybkowska, J. Dziegielewska, *Udział Kościoła rzymskokatolickiego w sprawach państwa*, s. 121; J. Brzeziński, *O konkordatach Stolicy Apostolskiej...*, s. 278–280.

³⁸ *Volumina constitutionum*, t. 1: 1493–1549, vol. 2: 1527–1549, s. 102–104, 167; *Volumina constitutionum*, t. 2: 1550–1609, vol. 1: 1550–1585, przygot. S. Grodziski, I. Dwornicka, W. Uruszczak, Warszawa 2005, s. 27; J. Krajczyński, *Konkordat między Polską a Stolicą Apostolską...*, s. 107; W. Uruszczak, *Konkordaty nienazwane i nazwane...*, s. 84.

BIBLIOGRAFIA

I. Źródła

A. Archiwalne:

1. Archiwum Archidiecezji Gnieźnieńskiej, Acta Consistorii Gnesnensis, Visitationes (E)
sygn. E 52 Acta actorum visitationis beneficiorum curatorum et simplicium in archidiaconatu Calissiensi sub felici regimine celsissimi principis, illustrissimi et reverendissimi domini, domini Stanislai in Słupow Szembek archiepiscopi Gnesnensis, legati nati, Regni Poloniae et Magni Ducatus Lithuaniae primatis, primique principis, abbatis Tynecensis, per perillustrem et admodum reverendum dominum Joannem Gałczyński archidiaconum et officialem Calissiensem, canonicum Łowiciensem, praepositum Białkowiensem anno Domini MDCCXIX (1719) expeditae; per nobilem Matthiam Casimirum Słominski apostolicum et huiusmodi actus visitationis notarium conscriptae.
2. Archiwum Diecezjalne we Włocławku (ADWł.)
 - 2.1. Acta Episcopalia (AE)
sygn. 039 Acta actorum visita[tio]n[is] [generalis] beneficiorum et simplicium in Archidiaconatu Wniejoviensi sub felici regimine celsissimi principis et reverendissimi domini, domini Stanislai in Słupow Szembek archiepiscopi Gnesnensis, legati nati, Regni Poloniae et M. D. Lithuaniae primatis, primique principis perpetui commendatarii abbatis Tynecensis, pastoris super grege sibi commisso vigilantissimi, per perillustrem et admodum reverendum dominum Alexandrum Proszowski archidiaconum Uniejowiensem anno Dni MDCCXI et CDCCXII (1711, 1712) expeditae et per nobilem Matthiam Casimirum Słominski apostolicum et huiusmodi actus visitationis notarium conscriptae.
 - sygn. 0314 Akta wizytacji generalnej kościołów i kaplic archidiaconatu kaliskiego, przeprowadzonej w latach 1728–1730 (z polecenia abpa Teodora Potockiego) przez sufragana gnieźnieńskiego Franciszka Józefa Kraszkowskiego.
 - sygn. 0317 Akta wizytacji generalnej kościołów i kaplic południowej części (dekanaty brzeźnicki i radomszczański) Archidiaconatu Uniejowskiego i terytorium Wieluńskiego, przeprowadzonej w latach 1744–1747 (z polecenia arcybiskupa Krzysztofa Antoniego Szembeka) przez pralata Bonawenturę Turskiego.
 - sygn. 0359 Opus biennale visitationum [generalium] Archidiaconatus Wniejovien[sis] cum annexis eidem decanatibus sex, videlicet: eodem Uniejoviensi, Lutomiriensi, Schadkovien[sis], Varthensi, Radomscensi, Brzeznicensi, nec non simul territorij Wielunensis, complectentis in se tres: Rudensem, Vieruszoviensem et Crepicensem decanatus, ex speciali commisso celsissimi, illustrissimi, reverendissimi Vladislai Pomian a Łubna Łubiński, Dei et Apostolicae Sedis gratia archiepisc[opi] Gnesnensis, legati nati, regni Poloniae, D. Lithuaniae primatis primique principis, per perillustrem admodum reverendum Franciscum Grochowalski, iuq. d., canonicum cathedralem Helmensem, archidiaconum Uniejowiensem, decanum et officialem Volborien[sem] expeditum ac eidem celsissimo deleganti cum profundissima veneratione anno Incarnationis Dominicae seu quo Dominus visitavit et fecit redemptionem plebis suae 1765 Squierniviciis dedicatum.
 - 2.2. Akta Konsystorskie (AK)
sygn. 157 [Akta Konsystorza Foralnego w Wieluniu 1593–1608. 1614–1634].
sygn. 158 [Akta Konsystorza Foralnego w Wieluniu 1634–1660; 1670–1672].
sygn. 1518 [Akta Konsystorza Foralnego w Wieluniu 1739–1761].
3. Archiwum Kurii Metropolitalnej w Krakowie
Acta Visitationis (AV)
sygn. 32 Visitatio decanatum Wolbromensis et Leloviensis ex delegatione speciali Cel. Principis R.D. Adreae in Załuskie Załuski episcopi Cracoviensis ducis Severiae per R.D. Adamum a Komorow Komorowski, praepositum cathedralem Cracoviensem, abbatem Androviensem, praepositum et offisitum cathedralem Cracoviensem, abbatem Androviensem, praepositum et officialem Pilecensem anno et diebus quibus intra (1747–1748) expedita et absoluta.

sygn. 48 Visitatio decanatus Leloviensis sub auspiciis Cel. Principis R.D. Cajetani Sołtyk, episcopi Cracoviensis, ducis Severiae, equitis Aquilae Albae, per R.D. Josephum de Gorzeń Gorzeński, ecclesiae cathedralis Cracoviensis et decanatus Severiaensis cancellarium, praepositum et officialem Pilecensem a.D. 1763 mensibus Novembris et Decembris expedita.

B. Drukowane:

Acta Tomiciana, t. 14: 1532, ed. W. Pociecha, Posnaniae 1952.

Clementinae. Clementis Quinti constitutiones, quas Clementinas vocant [...], Lugduni 1550.

Cochanoviana. Źródła urzędowe do biografii Jana Kochanowskiego, wybrali i opracowali M. Gorbaczowa, W. Urban, Wrocław 1985.

Constitutiones Synodi Archidioecesis Gnesnensis sub [...] Stanislao in Stupow Szembek [...] Eovicii Anno Domini MDCCXX [...] celebratae, Varsaviae [b.r.w.].

Dokumenty soborów powszechnych. tekst grecki, łaciński, polski, t. 2: (869–1312): *Konstantynopol IV, Lateran I, Lateran II, Lateran III, Lateran IV, Lyon I, Lyon II, Vienne*, opr. A. Baron, H. Pietras, Kraków 2002.

Dokumenty soborów powszechnych. Tekst łaciński i polski, t. 4: (1511–1870): *Lateran V, Trydent, Watykan I*, opr. A. Baron, H. Pietras, Kraków 2004.

Piasecki P., *Praxis episcopalis, ea quae officium et potestatem episcopi concernunt continens, in qua varia Summorum Pontificum et Sacrarum S. R. E. Congregationum, praesertim post Conc. Trid. hucusque emanata Decreta, ad usum Fori Ecclesiastici omnino necessaria ex probatis exemplaribus referuntur*, Cracoviae 1627.

Pontificale Romanum Clementis VIII ac Urbani VIII Auctoritate recognitum et ad Plurium usum in commodiorem formam redactum, Venetiis 1740.

Vetera monumenta Poloniae et Lithuaniae gentiumque finitimarum historiam illustrantia; maximam partem nondum edita ex tabulariis Vaticanis deprompta collecta ac serie chronologica disposita, ab A. Theiner, t. 2: *Ab Ioanne PP. XXIII. usque ad Pium PP. V. 1410–1572*, Romae 1861.

Volumina constitutionum, t. 1: 1493–1549, vol. 2: 1527–1549, przygot. W. Uruszczak i in., Warszawa 2000.

Volumina constitutionum, t. 2: 1550–1609, vol. 1: 1550–1585, przygot. S. Grodziski, I. Dwornicka, W. Uruszczak, Warszawa 2005.

Volumina constitutionum, t. 2: 1550–1609, vol. 2: 1587–1609, przygot. S. Grodziski, Warszawa 2008.

II. Opracowania

Adamowicz L., *Rezerwaty*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 17, Lublin 2012, kol. 60–63.

Bogucka M., *Kazimierz Jagiellończyk i jego czasy*, Kraków 2009.

Brzeziński J., *O konkordatach Stolicy Apostolskiej z Polską w XVI wieku*, w: *Rozprawy Akademii Umiejętności. Wydział Historyczno-Filozoficzny*, seria 2, t. 5, Kraków 1893, s. 263–292.

Burczak K., *Prowizja kanoniczna*, w: EK, t. 16, Lublin 2012, kol. 547–548.

Ch[odyński] S., *Wikariusz parafialny*, w: *Encyklopedia kościelna*, t. 31, Płock 1911, s. 155–169.

Ch[odyński] Z., *Beneficja rezerwowane*, w: Ekośc., t. 2, s. 164–167.

Czaja J., *Umowy konkordatowe Polski ze Stolicą Apostolską w okresie do III rozbioru*, „*Studia z Dziejów Państwa i Prawa*” 24(2021), s. 65–86.

Danielski W., *Fundator*, w: EK, t. 5, Lublin 1989, k. 772.

Duchniewski J., *Kolator*, w: EK, t. 9, Lublin 2002, kol. 309.

Dybkowska A., Dziegielewska J., *Udział Kościoła rzymskokatolickiego w sprawach państwa*, w: *Tradycje polityczne dawnej Polski*, pod red. A. Sucheni-Grabowskiej, A. Dybkowskiej, Warszawa [1993], s. 117–167.

G[autier] J., *Patronat*, w: *Podręczna encyklopedia kościelna*, t. 29–30, Warszawa 1913, s. 384–388.

Góralski W., *Obsadzanie prałatur i kanonii w kapitule katedralnej w Płocku w XVI w.*, „*Studia Płockie*” 7(1979), s. 142–173.

Góralski W., *Skład osobowy oraz obsadzanie prałatur i kanonii w kapitule kolegiackiej w Pułtusku*, „*Prawo Kanoniczne*” 19(1976), nr 1–2, s. 241–269.

Górski E., *Święcenia niższe i wyższe. Studium liturgiczno-historyczne*, Sandomierz 1954.

- Grzywacz J., *Godności kościelne*, w: EK, t. 5, Lublin 1989, kol. 1231.
- K[ossowski] H., *Rezerwy*, w: Ekośc., t. 23, Warszawa 1899, s. 362–263.
- Krajczyński J., *Konkordat między Polską a Stolicą Apostolską jako wypróbowana forma pokojowego i konsensualnego określenia wzajemnych relacji i sytuacji prawnej katolików mieszkających na terytorium Rzeczypospolitej*, „Prawo Kanoniczne” 63(2020), nr 4, s. 89–137.
- Litak S., *Parafie w Rzeczypospolitej w XVI–XVIII wieku. Struktura, funkcje społeczno-religijne i edukacyjne*, Lublin 2004.
- Lutyński K., *Obsadzanie prebend w kapitule poznańskiej w XVI wieku*, „Analacta Cracoviensia” 27(1995), s. 753–764.
- N[owodworski] M., *Expektatywa*, w: Ekośc., t. 5, Warszawa 1874, s. 200–201.
- Osuchowska M., *Pierwsze polskie konkordaty (do czasów rozbiorów)*, „Studia Politologiczne” 23(2012), s. 143–160.
- Rybczyk J., *Beneficjum*, w: EK, t. 2, Lublin 1989 (dodruk), kol. 262–265.
- Rybczyk J., *Ekspektatywa*, w: EK, t. 4, Lublin 1989, kol. 808–809.
- Rybczyński H., *Duchowieństwo*, w: EK, t. 4, Lublin 1989, kol. 307–309.
- Rybczyński H., *Duchowny*, w: EK, t. 4, Lublin 1989, kol. 309–311.
- S[otkiewicz] A., *Beneficjum*, w: Ekośc., t. 2, Warszawa 1873, s. 160–164.
- S[otkiewicz] A., *Kollacja kanoniczna*, w: Ekośc., t. 10, Warszawa 1877, s. 512–516.
- S[otkiewicz] A., *Patronat*, w: Ekośc., t. 18, Warszawa 1892, s. 378–380.
- Szady B., *Prawo patronatu w Rzeczypospolitej w czasach nowożytnych. Podstawy i struktura*, Lublin 2003.
- Szymański J., *Altaria*, w: EK, t. 1, Lublin 1989 (dodruk), kol. 387–388.
- Tymosz S., *Patronat, prawo patronatu*, w: EK, t. 15, Lublin 2011, kol. 60–63.
- Uruszczak W., *Konkordaty nienazwane i nazwane w Polsce przedrozbiorowej*, w: *Konkordaty polskie. Historia i teraźniejszość*, pod red. J. Krukowskiego, Lublin 2019, s. 61–91.
- Walachowicz T., *Kumulacja beneficjów*, w: EK, t. 10, Lublin 2004, kol. 224.
- Wilemska E., *Urząd kościelny*, w: EK, t. 19, Lublin 2013, kol. 1414–1415.
- Wyczawski H.E., *Studia nad wewnętrznymi dziejami kościelnymi w Małopolsce na schyłku XVI wieku*, cz. 1: *Duchowieństwo*, „Prawo Kanoniczne” 7(1964), nr 1–2, s. 45–126.
- Zabraniak S., *Z łaski króla Władysława Jagiełły. Z dziejów parafii Miedźno (1425–2025)*, [Częstochowa 2025].
- Zubka J., *Tytuł kanoniczny do święceń dla duchowieństwa świeckiego w szczególności tytuł służby diecezji*, Lublin 1935.

NAUKI O KOMUNIKACJI SPOŁECZNEJ I MEDIACH / COMMUNICATION AND MEDIA STUDIES

ARKADIUSZ DUDZIAK

University of Warmia and Mazury in Olsztyn

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5397-4023>

e-mail: arkadiuszdudziak@interia.pl

TEMITOPE FRANCIS

University of Warmia and Mazury in Olsztyn

ORCID: <https://orcid.org/0009-0007-4021-8265>

e-mail: temitope.francis@uwm.edu.pl

FROM SOCIAL MEDIA OPINION TO LEGAL CONFLICT: FREEDOM OF SPEECH, DEFAMATION, AND CORPORATE IMAGE IN NIGERIA – A CRISIS COMMUNICATION CASE STUDY

Abstract: This study examines the controversy between Chioma Okoli and Erisco Foods in Nigeria to explore how digital expression, legal frameworks, and corporate reputation intersect within a contested media environment. The conflict began when Chioma Okoli posted on Facebook that a tomato product was too sweet and later commented that it was killing people, prompting Erisco Foods to file a ₦5 billion defamation lawsuit under the Cybercrimes Act 2015. Using a qualitative case study and directed content analysis, the research shows how online speech can attract legal consequences through statutory interpretation. The findings reveal that culturally rooted expressions can be interpreted as defamatory when removed from their cultural context. It concludes that litigation being a primary response could worsen reputational damage and public distrust. It recommends culturally informed crisis management approaches that balance corporate protection with citizens' freedom of expression, particularly in societies with weak institutional trust and complex legal systems.

Keywords: freedom of expression, defamation, crisis communication, corporate reputation, SLAPP, Nigeria

1. Introduction

Social media has become a central space for communication and consumer voice in Nigeria, especially among younger populations who rely on mobile access for news and everyday interaction¹. The interactive nature of these platforms enables rapid, unregulated circulation of opinion, which can amplify both legitimate critique and harmful content such as misinformation or defamatory speech². Besides normal users, internet celebrities often propagate selective narratives – sometimes with mixed motives of political or business interests³. These dynamics bring vibrancy to cyberspaces; yet they also increase the risks of conflict as such expression is seen as disinformation, defamation, or cyberbullying.

Within Nigeria, these conflicts arise in an uneven and contested regulatory environment. The literature highlights loopholes that constantly punctuate state policy on digital technologies, especially regarding ethical and security concerns⁴. The Cybercrimes (Prohibition, Prevention, Etc. Act of 2015, which encompasses offenses ranging from cyberbullying to online defamation, has become a key legal instrument. Under the Act, provisions 24(1) and 27(1) address the transmission of false or offensive messages online⁵. However, Nigerian legal scholars argue that these clauses, though intended to prevent harm, contain vague language that risks being used to suppress legitimate expression⁶.

¹ F.P. Olise, *Level of Acceptance of News Stories on Social Media Platforms among Youth in Nigeria*, „Jurnal Komunikasi Malaysian Journal of Communication” 37(2021), no. 2, pp. 1–16; N.A. Obi-Ani, C. Anikwenze, M.C. Isiani, *Social Media and the Covid-19 Pandemic: Observations from Nigeria*, „Cogent Arts and Humanities” 7(2020), no. 1, pp. 1–15.

² T. Kayode-Adedeji, I. Nwakerendu, *Dissemination of Fake News on Social Media: A Demographic Analysis of Audience Involvement*, „European Conference on Social Media” 9(2022), no. 1, pp. 289–297; P.N. Vasist, D. Chatterjee, S. Krishnan, *The Polarizing Impact of Political Disinformation and Hate Speech: A Cross-Country Configural Narrative*, „Information Systems Frontiers” 26(2023), pp. 663–688.

³ S. Rothut, *Promoting Politics: Political Social Media Influencers, Their Online Engagement, and Implications for Democracy*, „American Behavioral Scientist” 2025, pp. 1–22; T. Uwalaka, F. Amadi, S.C. Enyindah, *Social Media Influencers and Political Influence Operations: The Data Boys Example in Nigeria*, „Public Relations Inquiry” 14(2024), no. 1, pp. 89–115; O.D. Apuke, B. Omar, E.A. Tunca, C.V. Gevers, *Does Misinformation Thrive with Social Networking Site (SNS) Dependency and Perceived Online Social Impact among Social Media Users in Nigeria? Testing a Structural Equation Model*, „Journal of Asian and African Studies” 59(2022), no. 1, pp. 307–322; A.K.M.N. Islam, S. Laato, S. Talukder, E. Sutinen, *Misinformation Sharing and Social Media Fatigue during COVID-19: An Affordance and Cognitive Load Perspective*, „Technological Forecasting and Social Change” 159(2020).

⁴ M. Alakitan, E. Makinde, *Where Are the Ethical Guidelines? Examining the Governance of Digital Technologies and AI in Nigeria*, „Policy & Internet” 17(2024), pp. 1–17.

⁵ Cybercrimes (Prohibition, Prevention, ETC) Act, 2015 (Nigeria), www.nfiu.gov.ng/images/Downloads/downloads/cybercrime.pdf

⁶ A. Ashiru, *Cyberstalking law and the right to freedom of expression in Nigeria: a dead ringer or a constitutional snag?*, „SSRN Electronic Journal” 6(2021).

Such issues demand interdisciplinary scrutiny, since digital harms are frequently defined in broad and overlapping ways⁷.

In view of this, the 2023 rift between Chioma Okoli and Erisco Foods thus exemplifies how swift discourse on digital platforms can be drawn to the courts. Chioma Okoli, in her Facebook review of „Nagiko Tomato Mix”, stated that the product was too sweet for her liking. Erisco Foods responded by bringing suit for defamation to the tune of ₦5 billion (\$3,271,138.09). From there, a mere disgruntled consumer morphed into a raging national debate about freedom of expression, corporate accountability, and the limits of digital regulation.

The case is significant for Public Relations and crisis communication studies. While the elements of defamation are well established in principle⁸, their applicability to colloquial, culturally inflected digital expression remains in dispute. Corporations, courts, and publics may have different interpretations of one and the same expression, and platform inaction leaves many of these disputed instances without resolution. Beyond Nigeria, this controversy adds an extra layer to global conversations around the use of defamation law and corporate power to muzzle online criticism.

Theories of crisis communication provide a useful lens for examining these dynamics. William Benoit's Image Restoration Theory⁹ is a descriptive framework developed through the analysis of crisis cases, focusing on message options that, as W. Timothy Coombs¹⁰ notes, draw “speculative conclusions” rather than empirically tested findings. In response, Coombs developed the Situational Crisis Communication Theory as a predictive, evidence-based model designed to anticipate stakeholder reactions and protect organizational reputation. SCCT adds a normative dimension by emphasizing that the first duty in any crisis is to protect stakeholders from harm before addressing reputation repair. While some public relations traditions, including Polish PR practice, regard accommodative

⁷ K. Verma, K.J. Adebayo, J. Wagner, M. Reynolds, R. Umbach, T. Milosevic, B. Davis, *Beyond Binary: Towards Embracing Complexities in Cyberbullying Detection and Intervention – A Position Paper*, in: *Joint International Conference on Computational Linguistics, Language Resources and Evaluation (Torino, Italy)*, 2024, pp. 2264–2284; Y. Xu, P. Trzaskawka, *Towards Descriptive Adequacy of Cyberbullying: Interdisciplinary Studies on Features, Cases and Legislative Concerns of Cyberbullying*, „International Journal for the Semiotics of Law – Revue Internationale De Sémiotique Juridique” 34(2021), no. 4, pp. 929–943.

⁸ T.M. Alforova, M.M. Koba, O.V. Lehka, A.M. Kuchuk, *Right to Freedom of Expression v. Reputation Protection (Based on ECtHR Practice Materials)*, „The Age of Human Rights Journal” 18(2022), pp. 311–330; E. Kongres, F. Sugianto, E.H. Setyorini, B.S. Kokpan, S. Zhang, *Protecting Consumers against Defamation Claims: The Role of Common Interest in Product Reviews*, „Khazanah Hukum” 6(2024), no. 3, pp. 294–310.

⁹ W.L. Benoit, *Image repair discourse and crisis communication*, „Public Relations Review” 23(1997), no. 2, pp. 177–186.

¹⁰ W.T. Coombs, *Protecting organization reputations during a Crisis: The development and Application of Situational Crisis Communication Theory*, „Corporate Reputation Review” 10(2007), no. 3, pp. 163–176. On this topic – see: M. Kaczmarek-Słowińska, *The Specificity of Crisis Management in Social Media from the Perspective of W.T. Coombs' Situational Crisis Communication Theory*, „Studia Medioznawcze” (20)2019, no. 4(79), pp. 318–332; eadem, *Hejt jako źródło sytuacji kryzysowych podmiotów w przestrzeni społecznej*, „Zarządzanie Mediami” 8(2)2020, p. 79.

responses such as apologies as the most ethical, Coombs argues that such approaches are suitable only when the organization bears clear responsibility. This view aligns with Polish studies and perspectives on crisis communication, which stresses that effective crisis management requires balancing ethical accountability with situational awareness in the dynamic environment of social media¹¹.

Furthermore, Strategic Lawsuits Against Public Participation (SLAPP) concept is relevant to this study. SLAPPs are lawsuits without merit, often wild defamation claims, used by corporations or other powerful parties against ordinary citizens voicing some public criticism. Scholars believe these suits are intended to create silencing effects against these critics and would-be witnesses. Informs us that Pring and Canan considered SLAPPs¹² to be efforts to “sue citizens into silence,” thus showing how these lawsuits really function more as intimidation than as true aims to restore reputation. At the same time, however, Beatty warns that the evidence for such claims was slender and that, by labeling the suit a SLAPP, a legitimate plaintiff could be prejudiced. The debate itself underscores the challenge between protecting freedom of expression and allowing corporations to protect their reputations.

By examining the Chioma Okoli–Erisco conflict through these frameworks, this study explores how corporate legal strategies, consumer expression, and regulatory ambiguity converge in a culturally diverse environment. It argues that while litigation may temporarily protect corporate reputation, it can also intensify reputational harm when publics view such actions as too repressive.

The following objectives (research questions) guided the study:

1. How do corporate strategies, digital publics, and regulatory frameworks interact when consumer opinion is reframed as defamation?
2. How does cultural and linguistic context shape the interpretation of online speech in Nigeria’s legal and corporate settings?
3. How do crisis communication theories explain the reputational effects of using litigation as a response to digital criticism?

By answering these questions, it is possible to explain how digital communication disputes evolve into legal and reputational conflicts, and how corporations can respond effectively while maintaining public trust.

2. Defining Relevant Terms

In this study, culture refers to the shared values, language practices, and ways of making meaning that guide how people communicate and interpret messages. Culture is dynamic, not fixed, and it evolves as beliefs, norms,

¹¹ M. Kaczmarek-Śliwińska, *The Specificity of Crisis Management...*, pp. 318–332.

¹² J.W. Beatty, *The Legal Literature on SLAPPs: A look behind the smoke nine years after Professors Pring and Canan first yelled “Fire!”*, „University of Florida Journal of Law & Public Policy” 9(1997), no. 1, p. 4.

and practices are expressed in daily life. According to¹³, culture provides the framework through which people make sense of communication, shaping how messages are produced and received. Language and communication therefore function as central mechanisms through which communities negotiate and reinforce shared values. This understanding is particularly useful for analyzing digital communication disputes in Nigeria, where colloquial expressions and cultural references often carry meanings that do not translate easily into legal or corporate contexts.

Communication itself plays a crucial role in national development and social cohesion, as it enables participation, dialogue, and shared progress. However, Nigeria has experienced several historical constraints on communication rights, particularly during periods when constitutional freedoms were suspended under military rule¹⁴. While the 1999 Constitution guarantees freedom of speech and expression, this right is not absolute. International law also allows restrictions on speech only when they are lawful, necessary, and proportionate to protect the rights or reputations of others, national security, or public order¹⁵.

Defamation law represents one of the main limitations on freedom of expression. It protects individuals and organizations from false statements that cause reputational harm, particularly when this kind of disinformation is done with malice or negligence¹⁶. Although the legal elements of defamation are relatively well defined, their application to colloquial or digitally mediated speech is often contested. Courts, corporations, and publics can assign different meanings to the same statements, especially when such statements circulate widely and evoke competing interpretations¹⁷.

3. Theoretical and Conceptual Framework

This study is grounded in interdisciplinary research on digital communication, public discourse, and corporate image management, particularly as these intersect in Nigeria's evolving media environment. It examines how online expression, reputational risk, and regulation interact in contexts where law, culture, and communication are closely intertwined.

¹³ N.M. Tri, *Culture as a dynamic product of socially and historically situated discourse communities: A review of literature*, „Ministry of Science and Technology Vietnam” 66(2024), no. 1, pp. 121–128.

¹⁴ A.U. Etuk, F. Daramola, E. Daramola, *Democracy in Nigeria and freedom of speech in a social media age*, „Kaduna Journal of Historical Studies” 11(2020), no. 2, pp. 86–88.

¹⁵ A. Ashiru, *Cyberstalking law and the right to freedom of expression in Nigeria...*; A.U. Etuk, F. Daramola, E. Daramola, *Democracy in Nigeria and freedom of speech...*, pp. 86–88.

¹⁶ T.M. Alforova, M.M. Koba, O.V. Lehka, A.M. Kuchuk, *Right to Freedom of Expression v. Reputation Protection...*, pp. 311–330; E. Kongres, F. Sugianto, E.H. Setyorini, B.S. Kokpan, S. Zhang, *Protecting Consumers against Defamation Claims...*, pp. 294–310.

¹⁷ M. Zukić, A. Zukić, *Defamation Law and Media: Challenges of the Digital Age*, „MAP Education and Humanities” 5(2024), pp. 98–109.

On social media, false or misleading content often spreads faster when it is emotional or provocative¹⁸. This dynamic weakens public trust, polarizes discourse, and pressures institutions already struggling with legitimacy. Globally, disinformation undermines democratic practices and deepens social division¹⁹. In Nigeria, low digital literacy, weak regulation, and the actions of political or commercial actors further intensify these challenges. Studies show that online influencers and “data boys” selectively shape stories to promote interests, sometimes spreading false claims disguised as activism²⁰. Efforts by governments and platforms to curb these practices raise ethical and legal questions around censorship, surveillance, and free expression²¹.

On the other hand, reputational risks also heighten under these conditions as accurate or exaggerated negative reviews can erode consumer trust and damage brand credibility²². False or misleading content often attracts more engagement than verified information, compounding harm to targeted organizations²³. In some cases, companies or individuals manipulate reviews by offering incentives for positive feedback²⁴.

Some Corporate responses rely on litigation to defend reputation, others prioritize transparency and dialogue. Research indicates the effectiveness of crisis responses depends on context. Legal action may be justified when statements are deliberately false and damaging, but it can also appear repressive when facts remain disputed²⁵.

¹⁸ A. Isah, O. Zakari, F. Chukwuebuni, *Implications of Social Media Disinformation and False Narratives for Public Opinion among Nigerian Electorate*, „International Journal of Sub-saharan African Research” 2(2024), no. 4, pp. 286–304; C. Eke, C. Njoku, *Disinformation, toxicity and harms in online social networks and media in Nigeria*, „Advance Journal of Linguistics and Mass Communication” 9(2025), no. 1, pp. 64–80.

¹⁹ D. Surjatmodjo, A.A. Unde, H. Cangara, A.F. Sonni, *Information Pandemic: A Critical Review of Disinformation Spread on Social Media and Its Implications for State Resilience*, „Social Sciences” 13(2024), no. 8, pp. 1–11; P.N. Vasist, D. Chatterjee, S. Krishnan, *The Polarizing Impact of Political Disinformation and Hate Speech...*, pp. 663–688.

²⁰ T. Uwalaka, F. Amadi, S.C. Enyindah, *Social Media Influencers and Political Influence Operations...*, pp. 89–115; O.D. Apuke, B. Omar, E.A. Tunca, C.V. Gever, *Does Misinformation Thrive with Social Networking Site (SNS) Dependency and Perceived Online Social Impact among Social Media Users in Nigeria?...*, pp. 307–322.

²¹ D. Surjatmodjo, A.A. Unde, H. Cangara, A.F. Sonni, *Information Pandemic...*, pp. 1–11.

²² S. Jain, *Influence of Online Consumer Reviews on Brand Reputation*, „International Journal for Research in Applied Science and Engineering Technology” 12(2024), no. 4, pp. 4785–4790; R.L. Pate, C. Schapsis, *Free Speech and the Case for Regulating Online Reviews of Professional Services in the United States*, „Law Technology and Humans” 6(2024), no. 3, pp. 139–155.

²³ G.I. Fârte, D.R. Obadă, *The Effects of Fake News on Consumers’ Brand Trust*, „Romanian Journal of Communication and Public Relations” 23(2021), no. 3, pp. 47–61; K. Zhou, S. Šćepanović, D. Quercia, *Characterizing Fake News Targeting Corporations*, in: *International AAAI Conference on Web and Social Media*, 2024, pp. 1818–1832.

²⁴ S. He, B. Hollenbeck, D. Proserpio, *The Market for Fake Reviews*, „Marketing Science” 41(2022), no. 5, pp. 896–921.

²⁵ G. Di Domenico, Y. Ding, *Between Brand Attacks and Broader Narratives: How Direct and Indirect Misinformation Erode Consumer Trust*, „Current Opinion in Psychology” 54(2023), pp. 1–7.

The governance of digital platforms adds another layer of complexity. Companies such as Meta have expanded moderation frameworks but apply them inconsistently across cultural and legal contexts²⁶. This inconsistency complicates conflict resolution and erodes public trust. The participatory design and global reach of platforms amplify the potential for reputational harm. Delayed or inconsistent moderation can escalate conflicts and deepen mistrust in both corporate and institutional responses²⁷.

Professional external image communication²⁸ is closely linked to the management functions of a given organization²⁹. This type of corporate communication requires consideration of potentially damaging factors to image and reputation³⁰, particularly in social media – such as fake news³¹. Hate requires crisis communication to stabilize the situation and counteract its effects. This necessitates making decisions about how to respond to hate³². Crisis communication specialists are aware that even a seemingly minor issue can damage an organization's image³³. This is especially true for organizations that are widely known³⁴.

It also happens that an organization (brand) will find it very difficult to rebuild its reputation, which will be damaged as a result of social protests and internet user boycotts, even after several years of image-building communication³⁵.

²⁶ P. San Martín, *Meta's Oversight Board*, „Erasmus Law Review” 16(2023), no. 2, pp. 124–139.

²⁷ M. Zukić, A. Zukić, *Defamation Law and Media...*, pp. 98–109.

²⁸ On the topic of managing the image of an organization in crisis – compare: W. Rydzak, *Zarządzanie informacją w sytuacjach kryzysowych*, in: J. Olędzki, D. Tworzydło, *Public relations. Znaczenie społeczne i kierunki rozwoju*, Warszawa 2006, p. 276; M. Czaplicka, *Zarządzanie kryzysem w social media*, Gliwice 2014, p. 9; M. Kaczmarek-Śliwińska, *Public relations organizacji w zarządzaniu sytuacjami kryzysowymi organizacji. Sztuka komunikowania się*, Warszawa 2015, p. 54; D. Tworzydło, *Procedura zarządzania w kryzysie wizerunkowym w mediach – przeciwdziałanie, reagowanie oraz odzyskiwanie utraconych korzyści*, „Studia Medioznawcze” 3(70)2017, pp. 77–88. idem, *Zarządzanie w kryzysie wizerunkowym*, Warszawa 2019; idem, *Public Relations. Praktyka komunikowania 3.0*, Warszawa 2023, pp. 158–193.

²⁹ M. Kaczmarek-Śliwińska, *Hejt jako źródło sytuacji kryzysowych podmiotów w przestrzeni społecznej*, p. 76.

³⁰ On factors such as questions, complaints, errors and myths, image crises – see: A. Winciorek, *Internet PR i influencer marketing*, w: *E-marketing. Planowanie. Narzędzia. Praktyka*, G. Mazurek (ed.), Warszawa 2018, p. 433.

³¹ M. Kaczmarek-Śliwińska, *Kryzysogeny potencjał fake newsa*, w: *Oblicza fake newsa. Perspektywa naukowych analiz zjawiska fałszywych wiadomości*, K. Rosińska, P. Płatek (eds), Warszawa 2021, pp. 15–32.

³² Eadem, *Kryzysogeny potencjał fake newsa*, p. 77.

³³ Eadem, *Public relations organizacji w zarządzaniu sytuacjami kryzysowymi organizacji...*, p. 50; eadem, *Hejt jako źródło sytuacji kryzysowych podmiotów w przestrzeni społecznej*, pp. 78, 80.

³⁴ On this topic – see: D. Tworzydło, *Public relations praktycznie*, Rzeszów 2017, s. 211–212; M. Kaczmarek-Śliwińska, *Zarządzanie komunikacją kryzysową w przestrzeni mediów społecznościowych w kontekście zjawiska hejtingu*, „Kultura – Media – Teologia” 2016, nr 25, s. 46–58; eadem, *Hejt jako źródło sytuacji kryzysowych podmiotów w przestrzeni społecznej*, p. 81–82.

³⁵ A. Dudziak, *Kampania reklamowa TIGER TRIP 2K22 w serwisie YouTube jako przykład marketingu narracyjnego (próba ustalenia przyczyn nieskuteczności komunikacji wizerunkowej marki Tiger Energy Drink)*, „Civitas et Lex” 2023, no. 4, pp. 37–54.

This theoretical grounding links culture, law, and communication to the study's central concern on how the Chioma–Erisco case exemplifies the intersection of speech, power, and digital accountability in Nigeria's socio-legal context.

4. Methodology

This study uses a qualitative approach that combines a narrative literature review, a case study design, and directed content analysis. The goal is to examine how digital communication, legal interpretation, and corporate reputation intersect in the context of a single online controversy in Nigeria.

The literature review provided the conceptual foundation. It focused on research in digital communication, media law, platform governance, and brand reputation. From this review, four key themes emerged: the legal tension between free expression and defamation, the role of disinformation in shaping digital publics, corporate crisis response, and platform regulation in Nigeria.

The research applies a case study design to analyze the Chioma Okoli Facebook review, a controversy that unfolded in a setting where law, culture, and corporate reputation converge. A case study is an empirical method that investigates a contemporary phenomenon in depth and within its real-world context, particularly when the boundaries between the phenomenon and its environment are not clearly defined³⁶. This design is especially suitable for studies that involve multiple variables and rely on evidence from several sources, all of which are examined together to strengthen validity. Case studies typically display four characteristics: a focus on current issues, grounding in contextual reality, attention to the relationship between the case and its setting, and reliance on diverse data sources³⁷. In line with these principles, this study draws on two main types of data: a Facebook post as a digital text and a televised interview as an audiovisual artifact³⁸.

The central text is a Facebook post written by Chioma Okoli on September 16, 2023, in which she criticized „Nagiko Tomato Mix”, a product manufactured by Erisco Foods. In her original post, she described the product as overly sweet. In a subsequent comment under the same thread, she added that the product

³⁶ R.K. Yin, *Case Study Research and Applications: Design and methods*, SAGE Publications, Inc. 2018; P. Baxter, S. Jack, *Qualitative case study Methodology: study design and implementation for novice researchers*, „The Qualitative Report” 13(2008), no. 4, pp. 544–559.

³⁷ R. Bell, V. Warren, *Illuminating a methodological pathway for doctor of business administration researchers: Utilizing case studies and mixed methods for applied research*, „Social Sciences & Humanities Open” 7(2023), no. 1; S. Peng, S. Shiyu, *An investigation into the assessment of the quality of case study in social research*, in: *Proceedings of the 2021 6th International Conference on Social Sciences and Economic Development (ICSSSED 2021)*, 2019.

³⁸ K.M. Alpi, J.J. Evans, *Distinguishing case study as a research method from case reports as a publication type*, „Journal of the Medical Library Association JMLA” 107(2019), no. 1; S.L. Sitorus, *Qualitative Method (Case Study Research)*, „Journal of Communication Education” 15(2021), no. 1; R. Bunkar, L. Chauhan, A. Verma, *Case study research: A method of qualitative research*, in: *Exploring narratives: A guide to qualitative research methods*, 2024, pp. 67–81.

was “killing people” https://www.facebook.com/eriscofoods/posts/pfbid02pq9jB-frGsSpBwE7LBLEndSigX47ZvqujJ7XwlyNya9uujDvssnGYviRucT4GJ4EMI?_rdc=2&_rdr³⁹. Erisco Foods cited this comment as defamatory and used it as the basis for legal action. Erisco Foods’ response confirmed management standards in the field of media monitoring and detecting manifestations of social interest from criticism to hate, as well as the audit of aggression on social media⁴⁰. The post and its related comment were analyzed for tone, rhetorical framing, and implied meaning.

To capture the company’s position, the study examined a televised interview with Erisco Food’s chairman, Eric Umeofia, originally broadcast on Arise News Television on September 28, 2023, <https://www.youtube.com/watch?v=xLfxFUbBhn4>⁴¹. The content of the interview was transcribed manually into transcript text. Directed content analysis⁴² guided the examination of both the Facebook text and the interview transcript. This method draws on theory to guide the analysis while remaining open to insights that emerge from the data. In this study, three main coding categories shaped the interpretation: (1) legal framing, referring to rights, law, or defamation; (2) reputational strategies, focusing on defense, denial, or justification of image; and (3) communicative tone and intent, reflecting expressions of frustration, exaggeration, or moral claims. These categories build on key concepts from crisis communication literature, particularly Benoit’s image restoration theory and Coombs’ situational crisis communication theory, while allowing context-specific meanings to surface during analysis.

The legal framework was also examined through a close reading of the Cybercrimes (Prohibition, Prevention, Etc.) Act of 2015. Sections 24 and 27 were particularly relevant because they address online defamation and related offenses. This interpretive approach combines discourse and content analysis to explore how a single expression can acquire reputational, cultural, and legal significance. It is particularly well suited to a context like Nigeria, where institutional trust is uneven and the boundary between informal speech and legal consequence often remains open to contestation.

³⁹ Erisco Foods Limited, *Hello friends and esteemed members of the Eriscofoods community [Status update]*, <<https://www.google.com/search?q=www.facebook.com/eriscofoods/posts/971950111061288>>, accessed: 19/07/2025.

⁴⁰ On this topic – compare: M. Kaczmarek-Śliwińska, *Internet public relations. Polskie realia działań public relations w sieci*, Koszalin 2010, pp. 123–124; A. Miotk, *Nowy PR. Jak Internet zmienił public relations*, Lublin 2016, pp. 245–263; D. Tworzydło, *Zarządzanie w kryzysie wizerunkowym*, pp. 103–104; M. Kaczmarek-Śliwińska, *Hejt jako źródło sytuacji kryzysowych podmiotów w przestrzeni społecznej*, p. 85.

⁴¹ Arise News Television, *Interview with Eric Umeofia – Erisco Foods on Nagiko Tomato Mix controversy*, <<https://www.google.com/search?q=www.youtube.com/watch%3Fv%3DxLfxFUbBhn4>>, accessed: 2/10/2025.

⁴² H. Hsieh, S.E. Shannon, *Three approaches to qualitative content analysis*, „Qualitative Health Research” 15(2005), no. 9, pp. 1277–1288.

5. Literature Review

The right to freedom of expression is foundational to democratic societies and is protected under various national and international legal frameworks. In Nigeria, this right is enshrined in the 1999 Constitution. However, it sometimes conflicts with other protected interests, particularly the right to reputation⁴³. Observe that defamation laws aim to prevent the spread of false statements that may cause reputational harm, yet the delineation between defamatory content and protected opinion remains ambiguous, especially in digital contexts.

This conflict becomes more pronounced in cases involving consumer reviews and online critique⁴⁴. Suggest that while good-faith criticism may fall under legitimate opinion, courts may still interpret such speech as defamatory if it lacks factual grounding or causes disproportionate reputational damage. The Nigerian legal framework partly rooted in colonial-era statutes complicates this further.

The persistence of sedition, criminal defamation, and false news laws in Nigeria reflects a legacy of legal tools that often prioritize state or institutional reputation over individual civic rights. These complexities make the Chioma Okoli case an instructive example of how legal protections for free speech can collide with corporate interests⁴⁵.

On the other hand, digital platforms in Nigeria have expanded access to information but have also intensified the spread of disinformation and fake news. These misleading narratives often influence traditional media thereby fueling ethnic and religious divisions and weakening public trust. Algorithmic amplification makes the problem worse by pushing emotionally charged or sensational content to wider audiences⁴⁶. As a result, the digital sphere has become both a space for participation and a source of potential harm, where misinformation can easily distort public understanding and strain social cohesion.

Studies indicate that disinformation in Nigeria is frequently circulated through platforms such as WhatsApp and Facebook, often without sufficient verification by users⁴⁷. Research highlights the role of influencers and so-called “data boys” in shaping narratives, including those that deliberately manipulate

⁴³ T.M. Alforova, M.M. Koba, O.V. Lehka, A.M. Kuchuk, *Right to Freedom of Expression v. Reputation Protection...*, pp. 311–330.

⁴⁴ E. Kongres, F. Sugianto, E.H. Setyorini, B.S. Kokpan, S. Zhang, *Protecting Consumers against Defamation Claims...*, pp. 294–310.

⁴⁵ T. Ilori, *A Postcolonial Legal Critique of Online Expression in Africa*, „Journal of African Law” 68(2024), no. 3, pp. 283–300.

⁴⁶ I. Hassan, *Dissemination of Disinformation on Political and Electoral Processes in Nigeria: An Exploratory Study*, „Cogent Arts and Humanities” 10(2023), no. 1, pp. 1–11; A. Isah, O. Zakari, F. Chukwuebuni, *Implications of Social Media Disinformation and False Narratives for Public Opinion among Nigerian Electorate*, pp. 286–304.

⁴⁷ T. Kayode-Adedeji, I. Nwakerendu, *Dissemination of Fake News on Social Media...*, pp. 289–297.

or distort information for political or commercial ends⁴⁸. These findings align with broader research suggesting that online toxicity, misinformation, and coordinated digital manipulation are increasingly embedded in Nigeria's digital communication practices⁴⁹.

Traditional defamation laws are increasingly inadequate for addressing the speed, reach, and participatory nature of online expression on social media, as they were designed to counter state-driven coercion rather than the modern dynamics of digital communication⁵⁰. Hence, the Chioma Okoli's case unfolds within this environment, where even personal reviews can be reframed and politicized.

Benoit's Image Restoration Theory identifies five broad strategies organizations use when facing reputational threats: denial, evasion of responsibility, reducing offensiveness, corrective action, and mortification⁵¹. Each strategy has subcategories, ranging from simple denial and shifting blame to minimization and apology. This typology clarifies how organizations justify or repair their image when accused of wrongdoing. In the Chioma–Erisco case, the company appeared to rely primarily on strategies of denial and blame-shifting, using litigation as a central means of defending its reputation.

Coombs developed the Situational Crisis Communication Theory (SCCT), which links crisis response strategies to audience perceptions and behaviors. SCCT categorizes crises as victim, accidental, or preventable, each requiring varying degrees of accommodation. It posits that reputation management involves shaping responsibility attributions, influencing organizational perception, and reducing negative emotions, as these factors determine behavioral outcomes such as support or rejection of the organization. Coombs distinguishes between defensive corporate apologies and genuine acceptance of responsibility. Although sincere apologies can restore legitimacy, they also create legal and reputational risks. This tension explains why organizations often hesitate to apologize, even when publics expect openness and accommodation through apology or compensation⁵².

The public response to the Chioma Okoli – Erisco Foods dispute illustrates these theoretical dynamics in practice. Although academic studies on the case remain limited, reports from reputable Nigerian media outlets help to capture how civil society and online communities reacted to the company's actions. In March 2024, several organizations including the Purple Women Foundation, EiE Nigeria, and the Women's Advocates Research and Documentation Centre organized

⁴⁸ T. Uwalaka, F. Amadi, S.C. Enyindah, *Social Media Influencers and Political Influence Operations...*, pp. 89–115.

⁴⁹ C. Eke, C. Njoku, *Disinformation, toxicity and harms in online social networks and media in Nigeria*, pp. 64–80.

⁵⁰ M. Zukić, A. Zukić, *Defamation Law and Media...*, pp. 98–109; B. Sander, *Democratic Disruption in the Age of Social Media: Between Marketized and Structural Conceptions of Human Rights Law*, „European Journal of International Law” 32(2021), no. 1, pp. 159–193.

⁵¹ W.L. Benoit, *Image repair discourse and crisis communication*, pp. 177–186.

⁵² W.T. Coombs, *Protecting organization reputations during a Crisis...*, pp. 163–176.

a peaceful march calling for fairness in Chioma Okoli's legal proceedings⁵³. These reports described the protest as a collective expression of concern over perceived corporate intimidation and as part of broader debates on freedom of expression in Nigeria. While news reports are not peer-reviewed and can contain bias, they provide useful contextual evidence of how public sentiment developed and how the conflict extended beyond social media into civic activism.

Furthermore, Pring and Canan's work on Strategic Lawsuits Against Public Participation (SLAPP) highlights how lawsuits can be used not primarily to win in court but to silence critics. SLAPPs are typically meritless, impose disproportionate financial and time burdens, and are aimed at discouraging public participation⁵⁴. Therefore, Erisco Food's ₦5 billion lawsuit against a single consumer raises questions about the use of legal instruments to manage reputation in digital spaces.

Power in digital communication operates unevenly because digital platforms actively influence which voices are heard, ignored, or silenced. Algorithms built to maximize engagement push emotional and polarizing content to the top of users' feeds, giving it greater visibility and influence⁵⁵. In doing so, they set the stage for how public debates about reputation and legality unfold. These algorithms do not act neutrally, they reflect the political and economic interests of platform capitalism, where companies prioritize profit and control over balance and fairness. As a result, the visibility of information and the intensity of reactions in cases like Chioma Okoli and Erisco Foods depend not only on what users say but also on how platforms design and control the flow of attention.

In the Nigerian context, the ability to influence public discourse is unequally distributed. Political elites, corporations, and digital influencers often have greater capacity to mobilize public sentiment and control messaging, whether through paid amplification, public relations strategies, or coordinated online campaigns⁵⁶. This suggests that public debates around controversial cases like this are rarely purely organic expressions of civic concern. Instead, they frequently reflect competing efforts to shape narrative frames, manage reputational risk, and secure favorable outcomes through strategic communication interventions.

It is important to note that the regulation of online speech in Nigeria reflects a complex and often contradictory legal landscape. While digital technologies enable civic participation, outdated laws on defamation and false

⁵³ TVC News, *Protesters storm Erisco Foods over Chioma Okoli case*, <<https://www.google.com/search?q=www.instagram.com/reel/C4nMFnnAEpc>>, accessed: 17/09/2025; News Central TV, *Purple Women Foundation marches for justice for Chioma Okoli*, <<https://www.google.com/search?q=www.youtube.com/watch%3Fv%3Dv-Gy4klOuSM>>, accessed: 12/03/2024.

⁵⁴ J.W. Beatty, *The Legal Literature on SLAPPs...*, p. 4.

⁵⁵ J. Stray, R. Iyer, H.P. Larrauri, *The Algorithmic Management of Polarization and Violence on Social Media*, „SSRN Electronic Journal” (2023), pp. 1–36; I. Lianos, K.H. Eller, T. Kleinschmitt, *Towards a Legal Theory of Digital Ecosystems*, „SSRN” 16(2024), pp. 1–62.

⁵⁶ I. Hassan, *Dissemination of Disinformation on Political and Electoral Processes in Nigeria...*, pp. 1–11; T. Uwalaka, F. Amadi, S.C. Enyindah, *Social Media Influencers and Political Influence Operations...*, pp. 89–115.

news, many of which are rooted in colonial statutes continue to contemporary cyber legislation⁵⁷. These overlapping frameworks often blur the line between legitimate expression and punishable speech.

These overlapping legal frameworks create an environment of legal uncertainty. The provision 24(1)(b) of the Cybercrime (Prevention) Act 2015 criminalizes the intentional transmission of false, intimidating, or hateful content through digital networks and has been used to detain journalists critical of public officials on social media. Within this context, the Protection from Internet Falsehood and Manipulations (PIFM) Bill 2019 was introduced to the National Assembly in November 2019. While media organizations labeled it the “anti-social media bill”, its sponsor, Senator Mohammad Musa, justified it as a measure to address the rapid spread of propaganda and misinformation online⁵⁸. Nigeria’s Cybercrimes Act serves as the primary legislation for regulating digital offenses, providing a framework for detecting, preventing, and prosecuting crimes such as unauthorized access, electronic fraud, and system interference. However, such laws often grant authorities broad powers that can suppress dissent and create a chilling effect on digital expression⁵⁹.

Social media’s “dark side”, including unregulated anonymous content and its impact on public discourse, contributes to ethical challenges and governmental perceptions of platforms as threats, as seen in Nigeria’s 2021 Twitter ban, which was criticized as a violation of democratic rights, highlighting the need for further research into these negative effects⁶⁰.

Although content moderation policies have expanded, enforcement remains inconsistent and lacks a clear rights-based approach⁶¹. In this case, Facebook’s handling of the original post and subsequent reactions reveals a broader governance gap. The platform’s silence on whether the content breached its terms underscores the lack of clarity when personal expression challenges corporate reputation.

Compounding these issues, Nigeria’s digital governance landscape faces significant hurdles in enforcing legal and ethical regulations, as public

⁵⁷ T. Ilori, *A Postcolonial Legal Critique of Online Expression in Africa*, pp. 283–300.

⁵⁸ A.O. Salau, *Social Media and the Prohibition of ‘False News’: Can the Free Speech Jurisprudence of the African Commission on Human and Peoples’ Rights Provide a Litmus Test?*, „African Human Rights Yearbook / Annuaire Africain Des Droits De L’Homme” 4(2022), pp. 231–254.

⁵⁹ I.H. Chiroma, I. Sule, *Twitting to Suspend Twitter’ – Social Media Censorship in Nigeria: Possibilities, Realities and Legalities*, „Scholars International Journal of Law Crime and Justice” 5(2022), no. 6, pp. 202–210; A. Oyepho, *Appraising The Cybercrimes (Prohibition, Prevention Etc.) Act, 2015 in the Context Of Jurisdiction in Cyberspace*, „Nnamdi Azikiwe University Journal of International Law and Jurisprudence” 15(2024), no. 2, pp. 69–80.

⁶⁰ Y.K. Dwivedi, E. Ismagilova, D.L. Hughes, J. Carlson, R. Filieri, J. Jacobson, V. Jain., et al., *Setting the Future of Digital and Social Media Marketing Research: Perspectives and Research Propositions*, „International Journal of Information Management” 59(2020), pp. 1–17; E.J. Adams, D. Baba, *Ethical Issues of Social Media in Nigeria*, „Indonesian Journal of Public Administration Review” 1(2024), no. 2, pp. 1–25; A. Mohammed, L.A. Adelakun, *The 2021 Nigerian Twitter Ban: A Text-Analytics and Survey Insight into Public Reactions and Outcomes in the Early Weeks of the Ban*, „Communication and the Public” 8(2023), no. 4, pp. 390–401.

⁶¹ P. San Martín, *Meta’s Oversight Board*, pp. 124–139.

institutions grapple with resource constraints, limited capacity, and political pressures, resulting in fragmented and reactive digital governance⁶². Limited media literacy campaigns and fact-checking efforts, constrained by low public engagement and the lack of integrated digital education in formal systems, fail to counter misinformation, allowing disinformation and censorship to erode civic dialogue⁶³. This institutional gap, evident in the Chioma Okoli controversy, allowed speculation and partisan narratives to dominate online discussions due to delayed and inadequate official responses.

6. Findings and Discussion

The analysis of the Facebook post, the subsequent comment, and the Erisco Foods interview reveals interconnected themes of legal framing and reputational strategies. Erisco Foods is a major Nigerian manufacturer in the tomato paste sector, locally positioned as a symbol of indigenous production competing with imported brands.

The first theme concerns legal framing. Erisco Foods treated Chioma Okoli's original Facebook post as defamatory and filed a ₦5 billion lawsuit under the Cybercrimes (Prohibition, Prevention, Etc.) Act of 2015. The Act provides a broad basis for such claims. Provisions 24(1) criminalizes online communication that is "grossly offensive or known to be false, for the purpose of causing annoyance, inconvenience, danger, obstruction, insult, injury, criminal intimidation, enmity, hatred, ill will or needless anxiety to another", with penalties of up to three years' imprisonment and a fine of ₦7 million. Provisions 27(1) extends liability to anyone who "aids, abets, conspires, counsels or procures another person to commit any offence under this Act", applying the same punishment as the principal offense. In practice, these broad provisions allowed Erisco Foods to interpret Chioma Okoli's casual, hyperbolic phrasing as a prosecutable offense, transforming what might otherwise have been dismissed as consumer dissatisfaction into a matter of criminal law. While the Constitution explicitly guarantees freedom of expression and the right to receive and impart information⁶⁴, the expansive wording of the Cybercrimes Act creates space for corporations to frame ordinary online commentary as criminal defamation.

The second theme relates to reputational strategies. In a televised interview on Arise News Television, Chairman Eric Umeofia defended the company's legal action as necessary to safeguard Erisco's image. Directed content analysis of the interview transcript shows that Eric Umeofia repeatedly framed the lawsuit as

⁶² C. Eke, C. Njoku, *Disinformation, toxicity and harms in online social networks and media in Nigeria*, pp. 64–80.

⁶³ P. Boshoff, B. Fafowora, *Digital Media Literacy in Africa: Towards a Research Agenda*, „African Journalism Studies” 45(2025), no. 4, pp. 1–11.

⁶⁴ A. Ashiru, *Cyberstalking law and the right to freedom of expression in Nigeria: a dead ringer or a constitutional snag?... .*

a defense of corporate integrity. While such positioning aligns with a protectionist view of reputation, it also illustrates the risks of using litigation as a primary response. Crisis communication research emphasizes that punitive approaches can reinforce public perceptions of suppression and escalate reputational damage, particularly when publics expect openness and dialogue⁶⁵.

Importantly, Chioma Okoli's informal and hyperbolic phrasing stood in sharp contrast to Erisco's formal legal framing of the incident. What began as a casual expression of consumer dissatisfaction was later interpreted as a defamatory statement. As discussed earlier, culture plays a vital role in shaping how meaning is produced and interpreted in communication⁶⁶. A closer cultural reading suggests that Okoli's remark, "your product is killing people", was figurative rather than literal. In her original post, she described the tomato mix as "too sweet," adding the Igbo phrase *ike gwuru situation* (meaning "fed up" or "utterly exhausting situation"). When another user, who claimed to be related to the product owner, accused her of "spoiling" the brand, Okoli replied, "help me advise your brother to stop killing people with his product... it's pure sugar, Tueh".

In many Nigerian communities, particularly in conversations about food, excessive sweetness is often linked to unhealthy or artificial processing. The addition of sugar to a staple product like tomato paste is commonly viewed as unnatural and potentially harmful. From this perspective, Okoli's statement can be understood as a culturally grounded critique of product quality rather than an accusation of physical harm. However, Erisco's chairman later clarified in a television interview that the company uses honey, not sugar, in its product. This difference in interpretation highlights how cultural and linguistic nuances shape meaning and how their absence in legal and corporate communication can lead to misunderstanding.

As a result, these findings show that the Chioma Okoli–Erisco dispute was not simply about one Facebook post but about the way digital expression, corporate strategy, and legal frameworks collided. The conflict highlights the tensions that arise when informal speech enters formal institutional contexts, where cultural nuance is often stripped away and replaced with legalistic meaning. These findings resonate with research in other contexts, including Polish scholarship on crisis communication⁶⁷, which emphasizes that ethical and situational balance is essential when managing crises in dynamic social media environments.

⁶⁵ W.L. Benoit, *Image repair discourse and crisis communication*, pp. 177–186; W.T. Coombs, *Protecting organization reputations during a Crisis...*, pp. 163–176.

⁶⁶ N.M. Tri, *Culture as a dynamic product of socially and historically situated discourse communities...*, pp. 121–128.

⁶⁷ M. Kaczmarek-Śliwińska, *The Specificity of Crisis Management in Social Media from the Perspective of W.T. Coombs' Situational Crisis Communication Theory*, pp. 318–332.

7. Conclusion

This study examined the Chioma Okoli–Erisco dispute to explore how digital communication, legal interpretation, and corporate reputation interact in Nigeria's contested media environment. Using a case study design and directed content analysis, it analyzed how a Facebook post and a corporate interview became the focal points of a legal and reputational conflict.

The findings highlight three key dynamics. First, the legal framing of digital speech shows how hyperbolic or colloquial language can be reinterpreted as defamation once it enters formal institutions. Second, the company's reliance on litigation as a reputational strategy underscores the limits of legalistic responses in crisis communication, especially in contexts where publics are highly sensitive to perceived suppression of free expression. Third, the communicative tension between informal consumer speech and formal corporate or legal discourse illustrates the ambiguities that arise when cultural nuance and tone are stripped from digital texts and reframed through statutory instruments.

These insights connect directly to broader debates in crisis communication and media law. The case affirms Benoit's and Coombs' observations that punitive approaches often worsen reputational damage by alienating stakeholders. It also resonates with Beatty's discussion of Strategic Lawsuits Against Public Participation (SLAPPs), where legal action functions less as redress and more as a tool of intimidation. Although not all corporate litigation qualifies as SLAPP, the Chioma Okoli case shows how the perception of suppression can erode trust and escalate conflict.

The study contributes to knowledge by grounding theoretical insights in a concrete case from Nigeria, a context where weak institutional trust and plural legal regimes complicate digital governance. For practice, it suggests that corporations should combine legal awareness with culturally sensitive and communicative approaches. Heavy reliance on legal instruments may protect corporate authority in the short term but risks long-term reputational harm when publics perceive such actions as disproportionate or suppressive. A culturally aware, transparent, and dialogic approach to consumer criticism offers a more sustainable path for maintaining public trust. At the same time, the case raises broader questions about the regulation of online speech, the balance between protecting reputation and safeguarding expression, and the urgent need for reforms that prevent the misuse of legislation as a tool for silencing civic voices.

Erisco Foods' crisis management approach reflects a departure from corporate social responsibility (CSR) principles and professional crisis communication standards. Instead of adopting accommodative strategies that emphasize dialogue, apology, and corrective action, the company pursued a confrontational legal response. Coombs's SCCT explains that accommodative strategies such as apology or compensation are best suited to high-responsibility crises, where organizational fault is clear and reputational risk is substantial. In this case, the proportionality of Erisco's reaction is questionable: did Chioma Okoli's comments cause measurable economic harm or provoke a mass boycott?

If not, the company's legal action was likely excessive and counterproductive. By responding through litigation rather than open communication on the same platforms where the crisis began, Erisco intensified public backlash, resulting in avoidable reputational damage. From a CSR and public relations perspective, the company missed the opportunity to rebuild trust through transparency, empathy, and corrective engagement. This case demonstrates how prioritizing defensive legal tactics over ethical communication can erode both legitimacy and long-term reputational capital.

BIBLIOGRAPHY

- Adams E.J., Baba D., *Ethical Issues of Social Media in Nigeria*, „Indonesian Journal of Public Administration Review” 1(2024), no. 2, pp. 1–25.
- Alakitan M., Makinde E., *Where Are the Ethical Guidelines? Examining the Governance of Digital Technologies and AI in Nigeria*, „Policy & Internet” 17(2024), pp. 1–17.
- Alforova T.M., Koba M.M., Lehka O.V., Kuchuk A.M., *Right to Freedom of Expression v. Reputation Protection (Based on ECtHR Practice Materials)*, „The Age of Human Rights Journal” 18(2022), pp. 311–330.
- Alpi K.M., Evans J.J., *Distinguishing case study as a research method from case reports as a publication type*, „Journal of the Medical Library Association JMLA” 107(2019), no. 1, pp. 1–5.
- Apuke O.D., Omar B., Tunca E.A., Geveer C.V., *Does Misinformation Thrive with Social Networking Site (SNS) Dependency and Perceived Online Social Impact among Social Media Users in Nigeria? Testing a Structural Equation Model*, „Journal of Asian and African Studies” 59(2022), no. 1, pp. 307–322.
- Arise News Television, *Interview with Eric Umeofia – Erisco Foods on Nagiko Tomato Mix controversy*, <<https://www.google.com/search?q=www.youtube.com/watch%3Fv%3DxLfxFUbBhn4>>, accessed: 2/10/2025.
- Ashiru A., *Cyberstalking law and the right to freedom of expression in Nigeria: a dead ringer or a constitutional snag?*, „SSRN Electronic Journal” 6(2021), pp. 75–95.
- Baxter P., Jack S., *Qualitative case study Methodology: study design and implementation for novice researchers*, „The Qualitative Report” 13(2008), no. 4, pp. 544–559.
- Beatty J.W., *The Legal Literature on SLAPPs: A look behind the smoke nine years after Professors Pring and Canan first yelled “Fire!”*, „University of Florida Journal of Law & Public Policy” 9(1997), no. 1, p. 4.
- Bell R., Warren V., *Illuminating a methodological pathway for doctor of business administration researchers: Utilizing case studies and mixed methods for applied research*, „Social Sciences & Humanities Open” 7(2023), no. 1, pp. 1–8.
- Benoit W.L., *Image repair discourse and crisis communication*, „Public Relations Review” 23(1997), no. 2, pp. 177–186.
- Boshoff P., Fafowora B., *Digital Media Literacy in Africa: Towards a Research Agenda*, „African Journalism Studies” 45(2025), no. 4, pp. 1–11.
- Bunkar R., Chauhan L., Verma A., *Case study research: A method of qualitative research*, in: *Exploring narratives: A guide to qualitative research methods*, 2024, pp. 67–81.
- Chiroma I.H., Sule I., *Twitting to Suspend Twitter’ – Social Media Censorship in Nigeria: Possibilities, Realities and Legalties*, „Scholars International Journal of Law Crime and Justice” 5(2022), no. 6, pp. 202–210.
- Coombs W.T., *Protecting organization reputations during a Crisis: The development and Application of Situational Crisis Communication Theory*, „Corporate Reputation Review” 10(2007), no. 3, pp. 163–176.
- Cybercrimes (Prohibition, Prevention, ETC) Act, 2015 (Nigeria), <www.nfiu.gov.ng/images/Downloads/downloads/cybercrime.pdf>, accessed: 4/08/2025.

- Czaplicka M., *Zarządzanie kryzysem w social media*, Gliwice 2014.
- Di Domenico G., Ding Y., *Between Brand Attacks and Broader Narratives: How Direct and Indirect Misinformation Erode Consumer Trust*, „Current Opinion in Psychology” 54(2023), pp. 1–7.
- Dudziak A., *Kampania reklamowa TIGER TRIP 2K22 w serwisie YouTube jako przykład marketingu narracyjnego (próba ustalenia przyczyn nieskuteczności komunikacji wizerunkowej marki Tiger Energy Drink)*, „Civitas et Lex” 2023, nr 4, pp. 37–54.
- Dwivedi Y.K., Ismagilova E., Hughes D.L., Carlson J., Filieri R., Jacobson J., Jain V., et al., *Setting the Future of Digital and Social Media Marketing Research: Perspectives and Research Propositions*, „International Journal of Information Management” 59(2020), pp. 1–17.
- Eke C., Njoku C., *Disinformation, toxicity and harms in online social networks and media in Nigeria*, „Advance Journal of Linguistics and Mass Communication” 9(2025), no. 1, pp. 64–80.
- Erisko Foods Limited, *Hello friends and esteemed members of the Eriscofoods community [Status update]*, <<https://www.google.com/search?q=www.facebook.com/eriscofoods/posts/971950111061288>>, accessed: 19/07/2025.
- Etuk A.U., Daramola F., Daramola E., *Democracy in Nigeria and freedom of speech in a social media age*, „Kaduna Journal of Historical Studies” 11(2020), no. 2, pp. 86–88.
- Fârte G.I., Obadă D.R., *The Effects of Fake News on Consumers' Brand Trust*, „Romanian Journal of Communication and Public Relations” 23(2021), no. 3, pp. 47–61.
- Hassan I., *Dissemination of Disinformation on Political and Electoral Processes in Nigeria: An Exploratory Study*, „Cogent Arts and Humanities” 10(2023), no. 1, pp. 1–11.
- He S., Hollenbeck B., Proserpio D., *The Market for Fake Reviews*, „Marketing Science” 41(2022), no. 5, pp. 896–921.
- Hsieh H., Shannon S.E., *Three approaches to qualitative content analysis*, „Qualitative Health Research” 15(2005), no. 9, pp. 1277–1288.
- Ilori T., *A Postcolonial Legal Critique of Online Expression in Africa*, „Journal of African Law” 68(2024), no. 3, pp. 283–300.
- Isah A., Zakari O., Chukwuebuni F., *Implications of Social Media Disinformation and False Narratives for Public Opinion among Nigerian Electorate*, „International Journal of Sub-Saharan African Research” 2(2024), no. 4, pp. 286–304.
- Islam A.K.M.N., Laato S., Talukder S., Sutinen E., *Misinformation Sharing and Social Media Fatigue during COVID-19: An Affordance and Cognitive Load Perspective*, „Technological Forecasting and Social Change” 159(2020), pp. 1–14.
- Jain S., *Influence of Online Consumer Reviews on Brand Reputation*, „International Journal for Research in Applied Science and Engineering Technology” 12(2024), no. 4, pp. 4785–4790.
- Kaczmarek-Śliwińska, *Internet public relations. Polskie realia działań public relations w sieci*, Koszalin 2010.
- Kaczmarek-Śliwińska M., *Public relations organizacji w zarządzaniu sytuacjami kryzysowymi organizacji. Sztuka komunikowania się*, Warszawa 2015.
- Kaczmarek-Śliwińska M., *Zarządzanie komunikacją kryzysową w przestrzeni mediów społecznościowych w kontekście zjawiska hejtingu*, „Kultura – Media – Teologia” (25)2016, pp. 46–58.
- Kaczmarek-Śliwińska M., *The Specificity of Crisis Management in Social Media from the Perspective of W.T. Coombs' Situational Crisis Communication Theory*, „Studia Medioznawcze” (20)2019, no. 4(79), pp. 318–332.
- Kaczmarek-Śliwińska M., *Hejt jako źródło sytuacji kryzysowych podmiotów w przestrzeni społecznej*, „Zarządzanie Mediami” (8)2020, no 2, pp. 75–87.
- Kaczmarek-Śliwińska M., *Kryzysogeny potencjał fake newsa*, in: *Oblicza fake newsa. Perspektywa naukowych analiz zjawiska fałszywych wiadomości*, K. Rosińska, P. Platek (eds), Warszawa 2021, pp. 15–32.
- Kayode-Adedeji T., Nwakerendu I., *Dissemination of Fake News on Social Media: A Demographic Analysis of Audience Involvement*, „European Conference on Social Media” 9(2022), no. 1, pp. 289–297.

- Kongres E., Sugianto F., Setyorini E.H., Kokpan B.S., Zhang S., *Protecting Consumers against Defamation Claims: The Role of Common Interest in Product Reviews*, „Khazanah Hukum” 6(2024), no. 3, pp. 294–310.
- Lianos I., Eller K.H., Kleinschmitt T., *Towards a Legal Theory of Digital Ecosystems*, „SSRN” 16(2024), pp. 1–62.
- Miotk A., Nowy P.R. *Jak Internet zmienił public relations*, Lublin 2016.
- Mohammed A., Adelakun L.A., *The 2021 Nigerian Twitter Ban: A Text-Analytics and Survey Insight into Public Reactions and Outcomes in the Early Weeks of the Ban*, „Communication and the Public” 8(2023), no. 4, pp. 390–401.
- News Central TV, *Purple Women Foundation marches for justice for Chioma Okoli*, <<https://www.google.com/search?q=www.youtube.com/watch%3Fv%3Dv-Gy4klOuSM>>, accessed: 12/03/2024.
- Obi-Ani N.A., Anikwenze C., Isiani M.C., *Social Media and the Covid-19 Pandemic: Observations from Nigeria*, „Cogent Arts and Humanities” 7(2020), no. 1, pp. 1–15.
- Olise F.P., *Level of Acceptance of News Stories on Social Media Platforms among Youth in Nigeria*, „Jurnal Komunikasi Malaysian Journal of Communication” 37(2021), no. 2, pp. 1–16.
- Oyepho A., *Appraising The Cybercrimes (Prohibition, Prevention Etc.) Act, 2015 in the Context Of Jurisdiction in Cyberspace*, „Nnamdi Azikiwe University Journal of International Law and Jurisprudence” 15(2024), no. 2, pp. 69–80.
- Pate R.L., Schapsis C., *Free Speech and the Case for Regulating Online Reviews of Professional Services in the United States*, „Law Technology and Humans” 6(2024), no. 3, pp. 139–155.
- Peng S., Shiyu S., *An investigation into the assessment of the quality of case study in social research*, in: *Proceedings of the 2021 6th International Conference on Social Sciences and Economic Development (ICSED 2021)*, 2019.
- Rothut S., *Promoting Politics: Political Social Media Influencers, Their Online Engagement, and Implications for Democracy*, „American Behavioral Scientist” (2025), pp. 1–22.
- Rydzak W., *Zarządzanie informacją w sytuacjach kryzysowych*, in: J. Oledzki, D. Tworzydło, *Public relations. Znaczenie społeczne i kierunki rozwoju*, Warszawa 2006.
- Salau A.O., *Social Media and the Prohibition of 'False News': Can the Free Speech Jurisprudence of the African Commission on Human and Peoples' Rights Provide a Litmus Test?*, „African Human Rights Yearbook / Annuaire Africain Des Droits De L'Homme” 4(2022), pp. 231–254.
- San Martín P., *Meta's Oversight Board*, „Erasmus Law Review” 16(2023), no. 2, pp. 124–139.
- Sander B., *Democratic Disruption in the Age of Social Media: Between Marketized and Structural Conceptions of Human Rights Law*, „European Journal of International Law” 32(2021), no. 1, pp. 159–193.
- Sitorus S.L., *Qualitative Method (Case Study Research)*, „Journal of Communication Education” 15(2021), no. 1, pp. 20–29.
- Stray J., Iyer R., Larrauri H.P., *The Algorithmic Management of Polarization and Violence on Social Media*, „SSRN Electronic Journal” (2023), pp. 1–36.
- Surjatmodjo D., Unde A.A., Cangara H., Sonni A.F., *Information Pandemic: A Critical Review of Disinformation Spread on Social Media and Its Implications for State Resilience*, „Social Sciences” 13(2024), no. 8, pp. 1–11.
- Tri N.M., *Culture as a dynamic product of socially and historically situated discourse communities: A review of literature*, „Ministry of Science and Technology Vietnam” 66(2024), no. 1, pp. 121–128.
- Tworzydło D., *Procedura zarządzania w kryzysie wizerunkowym w mediach – przeciwdziałanie, reagowanie oraz odzyskiwanie utraconych korzyści*, „Studia Medioznawcze” (70)2017, no 3, pp. 77–88.
- Tworzydło D., *Public relations praktycznie*, Rzeszów 2017.
- Tworzydło D., *Zarządzanie w kryzysie wizerunkowym*, Warszawa 2019.
- Tworzydło D., *Public Relations. Praktyka komunikowania 3.0*, Warszawa 2023.
- TVC News, *Protesters storm Erisco Foods over Chioma Okoli case*, <<https://www.google.com/search?q=www.instagram.com/reel/C4nMFnnAEpc>>, accessed: 17/09/2025.
- Uwalaka T., Amadi F., Enyindah S.C., *Social Media Influencers and Political Influence Operations: The Data Boys Example in Nigeria*, „Public Relations Inquiry” 14(2024), no. 1, pp. 89–115.

- Vasist P.N., Chatterjee D., Krishnan S., *The Polarizing Impact of Political Disinformation and Hate Speech: A Cross-Country Configural Narrative*, „Information Systems Frontiers” 26(2023), pp. 663–688.
- Verma K., Adebayo K.J., Wagner J., Reynolds M., Umbach R., Milosevic T., Davis B., *Beyond Binary: Towards Embracing Complexities in Cyberbullying Detection and Intervention – A Position Paper*, in: *Joint International Conference on Computational Linguistics, Language Resources and Evaluation (Torino, Italy)*, 2024, pp. 2264–2284.
- Xu Y., Trzaskawka P., *Towards Descriptive Adequacy of Cyberbullying: Interdisciplinary Studies on Features, Cases and Legislative Concerns of Cyberbullying*, „International Journal for the Semiotics of Law – Revue Internationale De Sémiotique Juridique” 34(2021), no. 4, pp. 929–943.
- Yin R.K., *Case Study Research and Applications: Design and methods*, SAGE Publications, Inc. 2018.
- Zhou K., Šćepanović S., Quercia D., *Characterizing Fake News Targeting Corporations*, in: *International AAAI Conference on Web and Social Media*, 2024, pp. 1818–1832.
- Zukić M., Zukić A., *Defamation Law and Media: Challenges of the Digital Age*, „MAP Education and Humanities” 5(2024), pp. 98–109.

NAUKI PRAWNE / LEGAL SCIENCES**MONIKA ANNA ZINIEWICZ**

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6120-5187>e-mail: ziniewicz.m@uwm.edu.pl**ZASIEDZENIE PASA DROGOWEGO
GMINNEJ DROGI PUBLICZNEJ
W ŚWIECIE ORZECZNICTWA SĄDOWEGO**

Streszczenie: Pas drogowy drogi publicznej pełni wiele funkcji. Niewątpliwie jest przestrzenią, w której zlokalizowana jest droga. W pozostałej jego części znajduje się infrastruktura techniczna oraz inne obiekty związane z bezpieczeństwem ruchu drogowego. Pas drogowy stanowi rezerwę niezbędną dla celów modernizacji drogi publicznej. Pełni on również funkcję komunikacji dla ruchu pieszych i rowerzystów. Umieszcza się w nim zatoki parkingowe, wjazdy, zjazdy oraz pozostałe niewymienione powyżej obiekty budowlane służące gospodarczemu utrzymaniu drogi. Korzystanie z pasa drogowego często stanowi przyczynek do wszczynania postępowań o zasiedzenie nieruchomości, co stanowi perspektywę rozważań niniejszego artykułu. Przedmiotem artykułu jest zagadnienie zasiedzenia pasa drogowego gminnej drogi publicznej. Celem artykułu jest ustalenie, czy nadanie drodze statusu drogi publicznej wyłącza możliwość zasiedzenia pasa drogowego tej drogi w świetle piśmiennictwa i judykatury. Tem rozważań są zagadnienia wyłączenia spod zasiedzenia przedmiotów publicznych, specjalnego reżimu prawnego, nadzoru administracyjnoprawnego nad pasem drogowym.

Słowa kluczowe: droga publiczna, pas drogowy, zasiedzenie, nadzór nad pasem drogowym

**ADVERSE POSSESSION OF THE ROAD LANE
OF A MUNICIPAL PUBLIC ROAD
IN THE LIGHT OF COURT RULINGS**

Abstract: The road lane of a public road serves a number of functions. Undoubtedly, it is the space in which the road is located. The remaining part of road lane is occupied by technical infrastructure and other facilities related to road safety. The right-of-way also constitutes a reserve necessary for the modernisation of public roads. It also serves as a means of communication for pedestrians and cyclists. It includes parking bays, entrances, exits and other structures not mentioned above that serve the economic maintenance of the road. The use of the road right-of-way often gives rise to proceedings for the acquisition of property by adverse possession, which will be the subject of this article. The subject of the article is the issue of adverse possession of the right-of-way of a municipal public road. The subject of this article is the issue of acquisitive prescription of the right-of-way of a municipal public road. The aim of the article is to determine whether granting a road the status of a public road excludes the possibility of acquisitive prescription of the right-of-way of that road.

The considerations are made in the light of literature and case law. The background to the considerations are the issues of exclusion of public objects from acquisitive prescription, special legal regime, and administrative and legal supervision over the right-of-way.

Keywords: public road, road lane, adverse possession, road lane supervision

Wstęp

Pas drogowy drogi publicznej pełni wiele funkcji. Niewątpliwie jest przestrzenią, w której zlokalizowana jest droga. W pozostałej jego części znajduje się infrastruktura techniczna oraz inne obiekty związane z bezpieczeństwem ruchu drogowego. Pas drogowy stanowi rezerwę niezbędną dla celów modernizacji drogi publicznej. Pełni on również funkcję komunikacyjną dla pieszych i rowerzystów. Umieszcza się w nim zatoki parkingowe, wjazdy, zjazdy oraz pozostałe niewymienione powyżej obiekty budowlane służące gospodarczemu utrzymaniu drogi.

Zajmowanie i korzystanie z pasa drogowego często stanowi przyczynę do wszczynania postępowań o zasiedzenie nieruchomości wchodzących w jego skład, co stanowić będzie tło rozważań w niniejszym artykule.

Przedmiotem artykułu jest zagadnienie zasiedzenia pasa drogowego gminnej drogi publicznej, przy czym pas drogowy oraz droga należą do własności gminy lub znajdują się w użytkowaniu wieczystym gminy. Celem artykułu jest ustalenie, czy nadanie drodze statusu drogi publicznej wyłącza możliwość zasiedzenia pasa drogowego tej drogi w świetle piśmiennictwa i judykatury.

Powyższa hipoteza wyznacza kierunek poszukiwania odpowiedzi na poniższe pytania badawcze, dotyczące konkretnych aspektów przedmiotowego zagadnienia, a mianowicie:

1. Co stanowi o statusie drogi publicznej?
2. Czy status publicznej drogi gminnej wpływa na wyłączenie jej spod zasiedzenia?
3. Skoro droga publiczna jest uznana za wyłączoną z możliwości jej zasiedzenia, to czy z racji przyznanej drodze kategorii drogi publicznej pas drogowy tej drogi również jest wyłączony z zasiedzenia?
4. Czy władcze działania gminy mogą gwarantować wyłączenie pasa drogowego z zasiedzenia?

Powyższy zakres przedmiotowy autorka będzie rozważać z wykorzystaniem metody dogmatycznej badania prawa, dzięki której na podstawie prawa obowiązującego i doktryny prawa administracyjnego oraz prawa cywilnego przedstawi pojęcie drogi publicznej, pasa drogowego, instytucji zasiedzenia, specjalnego reżimu prawnego, nadzoru administracyjnoprawnego. Zagadnienie zasiedzenia przytoczone zostanie jedynie z uwagi na fakt, że kwestia wyłączenia spod zasiedzenia przedmiotów publicznych jest obszernie wyjaśnione w literaturze przedmiotu prawa prywatnego. Używając metody historyczno-prawnej autorka przedstawi zmiany legislacyjne w zakresie pojęcia drogi i pasa drogowego,

co wpłynęło na obecną problematykę zasiedzenia pasa drogowego drogi publicznej. Posługując się metodą empiryczną badania prawa autorka przedstawi przedmiotowe zagadnienie z perspektywy działania prawa w praktyce orzecznictwa sądów administracyjnych i powszechnych. Stosując elementarnie metodę prawnoporównawczą, autorka wskaże kwestie możliwości zasiedzenia gruntów pod wodami płynącymi, lasami państwowymi, terenami zamkniętymi, jak i z perspektywy przedmiotu i wykładni systemowej prawa.

Źródło badań stanowi literatura przedmiotu z zakresu prawa publicznego i prywatnego, prawo powszechnie obowiązujące, orzecznictwo sądowe, cyfrowe bazy prawne Lex oraz Legalis. Z uwagi na różnorodność problematyki autorka nie omawia regulacji zagranicznych przedmiotowego zagadnienia, które mogłoby być interesującym przyczynkiem kolejnej pracy badawczej.

Status publicznej drogi gminnej

Problematykę gminnej drogi publicznej reguluje ustawa z dnia 21 marca 1985 r. o drogach publicznych (t.j. Dz.U. z 2025 r. poz. 889, dalej: u.d.p.). Zgodnie z art. 1 u.d.p. drogą publiczną jest droga, z której może korzystać każdy, zgodnie z jej przeznaczeniem, z ograniczeniami i wyjątkami określonymi w ustawie lub innych przepisach szczegółowych. Art. 2 ust. 1 pkt 4 u.d.p. wyróżnia natomiast kategorię dróg gminnych ze względu na funkcje w sieci drogowej, przy czym stosunek własnościowy ustawodawca uregulował w art. 2a ust. 2 u.d.p., wskazując, że stanowią one własność samorządu gminy.

W art. 7 ust. 1 u.d.p. ustawodawca wprowadził dodatkowe kryterium wyodrębniające gminne drogi publiczne. Zgodnie z nim do dróg gminnych zalicza się drogi o znaczeniu lokalnym niezaliczone do innych kategorii, stanowiące uzupełniającą sieć dróg służących miejscowym potrzebom, z wyłączeniem dróg wewnętrznych. Zaliczenie do kategorii dróg gminnych następuje w drodze uchwały rady gminy po zasięgnięciu opinii właściwego zarządu powiatu. Ustalenie przebiegu istniejących dróg gminnych następuje w drodze uchwały rady gminy. Uchwała ta ma charakter aktu prawa miejscowego.

W piśmiennictwie¹, orzecznictwie, aktach nadzorczych² istnieje zgodne stanowisko, że grunty podlegające zaliczeniu do kategorii dróg gminnych w drodze uchwały muszą stanowić uprzednio własność gminy. Ustawodawca nie przewidział w przepisach prawa możliwości automatycznego przejścia prawa własności gruntu zajętego pod drogę na rzecz jednostki samorządu gminnego z chwilą wejścia w życie uchwały o zaliczeniu ulicy do kategorii dróg gminnych. Przed podjęciem uchwały o zaliczeniu drogi do kategorii drogi gminnej działki „ewidencyjne (katastralne)”, przez które droga gminna ma przebiegać, muszą

¹ D. Wilkowska-Kołąkowska, art. 7, w: *Drogi publiczne. Komentarz*, pod red. H. Kisilowskiej, Warszawa 2023.

² Rozstrzygnięcie nadzorcze Wojewody Mazowieckiego z 10 lipca 2020 r., WNP-R.4131.12.2020. MN, Mazow. 2020, nr 8228.

stanowić własność gminy. Wystarczającym tytułem prawnym w tym zakresie jest także użytkowanie wieczyste ustanowione na rzecz gminy na gruntach Skarbu Państwa³.

Zatem droga, która nie jest własnością gminy, nie może być drogą gminną i z tego powodu nie może być zaliczona do dróg gminnych⁴, a uchwała o zaliczeniu drogi do kategorii dróg gminnych podjęta bez wcześniejszego nabycia własności gruntu, przez który droga przebiega, jest sprzeczna z prawem – z czym łączy się sankcja określona w art. 91 ustawy o samorządzie gminnym (dalej: u.s.g.): nieważność podlegająca stwierdzeniu w trybie określonym w tym przepisie oraz w następujących po nim przepisach art. 92–94 u.s.g.⁵ Potwierdzeniem powyższego jest stanowisko judykatury, że bez dysponowania przez gminę prawem własności gruntów, po których przebiega droga, co do której podjęta ma zostać uchwała o jej zaliczeniu do kategorii dróg gminnych, nie istnieje możliwość zgodnego z prawem podjęcia uchwały o zaliczeniu drogi do kategorii dróg gminnych. Konieczną przesłanką do skutecznego podjęcia przez radę gminy uchwały o zaliczeniu drogi do kategorii dróg gminnych jest legitymowanie się przez gminę prawem własności do gruntów, po których droga taka przebiega⁶.

W oparciu o powyższe o statusie gminnej drogi publicznej decyduje istnienie działek geodezyjnych składających się na pas drogi oraz stanowiących własność gminy lub będących w jej użytkowaniu wieczystym. Istotne jest również podjęcie uchwały rady gminy o zaliczeniu drogi do dróg gminnych, które zgodnie z kryterium ustalonym przez ustawodawcę w art. 2 ust. 1 pkt 4 u.d.p. należą do dróg publicznych.

Status publicznej drogi gminnej a wyłączenie spod zasiedzenia

Instytucja zasiedzenia nieruchomości jest sposobem nabycia własności na skutek długotrwałego posiadania (w dobrej lub złej wierze) nieruchomości przez osobę, która nie jest jej właścicielem. Po spełnieniu określonych warunków, takich jak upływ czasu i posiadanie samoistne, osoba taka może nabyć własność nieruchomości. Skoro gminna droga publiczna i jej pas drogowy zbudowany jest z działek geodezyjnych mogących stanowić czyjąś własność, to można rozważać możliwość ich zasiedzenia. W niniejszym artykule uwaga nie zostanie poświęcona instytucji zasiedzenia, ponieważ tematyką tą obficie zajmuje się piśmiennictwo prawa prywatnego. Artykuł podejmuje jedynie problem możliwości zasiedzenia pasa drogowego publicznej drogi gminnej z punktu piśmiennictwa i judykatury.

³ Wyrok WSA w Kielcach z 13 lutego 2020 r., II SA/Ke 1171/19, LEX nr 2814498.

⁴ Wyrok NSA z 17 lipca 2014 r., I OSK 708/14, LEX nr 1511187. Zob. także wyrok SN z 15 kwietnia 2016 r., I CSK 179/15, OSNC-ZD 2018/1, poz. 1 i przytoczone tam orzecznictwo SN i NSA.

⁵ Za: M. Burtowy, *art. 7, w: Drogi publiczne. Komentarz*, Warszawa 2022.

⁶ Wyrok WSA w Kielcach z 29 czerwca 2021 r., II SA/Ke 407/21, LEX nr 3206107. Wyrok WSA w Kielcach z 20 lutego 2020 r., II SA/Ke 1170/19, LEX nr 2924659.

Warto na marginesie wskazać, że zasiedzenie jest instytucją materialnego prawa cywilnego, natomiast definicja pasa drogowego przenika między sobą dwie gałęzie prawne: prawo cywilne i prawo administracyjne. Zostało to zauważone w piśmiennictwie przedmiotu. Definiując pojęcie pasa drogowego, w orzecznictwie sądów administracyjnych podkreślono, że przy wykładni art. 4 pkt 1 u.d.p. należy uwzględnić przepisy kodeksu cywilnego (k.c.). Wniosek ten wyprowadzony został z założenia, że „z punktu widzenia prawa cywilnego pas drogowy stanowi nieruchomość w rozumieniu art. 46 § 1 Kodeksu cywilnego”⁷. Zgodnie z tym przepisem nieruchomościami są części powierzchni ziemskiej stanowiące odrębny przedmiot własności (grunty), jak również budynki trwale z gruntem związane lub części takich budynków, jeśli na mocy przepisów szczególnych stanowią odrębny od gruntu przedmiot własności. Ponieważ granice przestrzenne nieruchomości w rozumieniu art. 46 § 1 k.c.⁸ określa art. 143 k.c., za w pełni uzasadnione uznać należy odniesienie tej definicji do pojęcia pasa drogowego. Zgodnie z art. 143 k.c. w granicach określonych przez społeczno-gospodarcze przeznaczenie gruntu własność gruntu rozciąga się na przestrzeń nad i pod jego powierzchnią⁹.

W piśmiennictwie prawa prywatnego podkreśla się, że mienie, które służy ogółowi, jest wyłączone z obrotu prawnego, czyli nie można go nabyć przez zasiedzenie. Trafnie w literaturze podniesiono, że jeżeli porządek prawny wyłącza pewną kategorię rzeczy z obrotu cywilnoprawnego, nie dopuszczając na tych rzeczach odrębnych praw podmiotowych ze względu na charakter rzeczy lub ze względu na osobę, to nie wywołuje to skutku wyłączenia możliwości ich posiadania¹⁰. Przedmiotowo najistotniejsze ustawowe ograniczenie możliwości nabycia nieruchomości przez zasiedzenie dotyczy nieruchomości rolnych; od strony podmiotowej zaś – nabycia nieruchomości przez cudzoziemca. Z kolei najważniejszymi przypadkami wyłączenia zasiedzenia z mocy ustawy są te, które odnoszą się do nieruchomości pod wodami publicznymi, do dróg publicznych oraz do gruntów zajętych pod lotniska¹¹. Ograniczenia takie *de lege ferenda* powinny mieć miejsce także w zakresie regulacji nieruchomości stanowiących własność Lasów Państwowych oraz nieruchomości objętych specjalnym statusem prawnym jako tereny zamknięte¹².

Drogi publiczne, podobnie jak np. rzeki, są rzeczami przeznaczonymi do powszechnego użytku. Można mówić o nim tylko wtedy, gdy zakres uprawnionych

⁷ Tak Wyrok WSA w Warszawie z dnia 20 lipca 2007 r., VI SA/Wa 883/07, LEX nr 362127.

⁸ Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. Kodeks cywilny (t.j. Dz.U. z 2025 r. poz. 1071 z późn. zm.).

⁹ K. Kaszubowski, *Granice przestrzenne pasa drogowego – o współstosowaniu norm prawa cywilnego i prawa administracyjnego*, w: *Kryzys prawa administracyjnego?*, t. III: *Wypieranie prawa administracyjnego przez prawo cywilne*, pod red. A. Doliwy, D.R. Kijowskiego, S. Prutisa, P.J. Suwaj, Warszawa 2012.

¹⁰ G. Bieniek, S. Rudnicki, *Nieruchomości. Problematyka prawna*, Warszawa 2012.

¹¹ Por. M. Górski, *Rozdział V: Ograniczenia i wyłączenia możliwości zasiedzenia*, w: *Zasiedzenie nieruchomości w praktyce*, pod red. A. Górskiego, Warszawa 2022.

¹² Por. charakterystyka terenów zamkniętych: M.A. Ziniewicz, *Administracyjnoprawne ograniczenia procesu inwestycyjno-budowlanego na terenach zamkniętych w Polsce*, „Studia Iuridica Toruniensia” 2021, nr 2, s. 487–512.

do korzystania osób nie jest oznaczony. Możliwość korzystania z drogi publicznej nie ma cech posiadania konkretnego prawa cywilnego, w szczególności posiadania służebności, lecz stanowi korzystanie ze sfery wolności, jaką państwo zapewnia każdemu obywatelowi¹³.

Skoro z art. 2a u.d.p. wynika, że drogi publiczne określonej kategorii stanowią własność Skarbu Państwa lub właściwej jednostki samorządu terytorialnego, to znaczy, że drogi te – jako istniejące drogi publiczne – wraz z zajętymi pod te drogi gruntami nie mogą stać się własnością innego podmiotu aniżeli Skarb Państwa lub właściwa jednostka samorządu terytorialnego. Jak zauważono (zob. np. wyrok Sądu Apelacyjnego w Warszawie z 17 grudnia 2018 r., I ACa 1339/17), Sąd Najwyższy w swych orzeczeniach wielokrotnie wyjaśniał, że ustawodawca w art. 2a u.d.p. nie mówi o „pasie drogowym”, lecz wyłącznie o „drodze”.

Postanowienia ograniczające zasiadywanie dróg publicznych zawiera przywołana ustawa z 21 marca 1985 r. o drogach publicznych. We wspomnianym art. 1 drogą publiczną jest droga zaliczona na podstawie tej ustawy do jednej z kategorii dróg, z której może korzystać każdy, zgodnie z jej przeznaczeniem, z ograniczeniami i wyjątkami określonymi w tej ustawie lub innych przepisach szczególnych. Według art. 2a u.d.p. obowiązującego od 1 stycznia 1999 r. drogi krajowe stanowią własność Skarbu Państwa, a drogi wojewódzkie, powiatowe i gminne własność właściwego samorządu województwa, powiatu lub gminy, z czego wynika wyłączenie możliwości zasiedzenia dróg publicznych¹⁴.

Jak wyjaśnił Sąd Najwyższy w postanowieniu z 24 czerwca 2010 r.: „nieruchomość przeznaczona pod drogę publiczną może stanowić tylko własność Skarbu Państwa lub jednostek samorządu terytorialnego (art. 2a ustawy z 21 marca 1985 r. o drogach publicznych, t.j. Dz.U. z 2007 r. Nr 19, poz. 115 ze zm.). Posiadanie samoistne takiej nieruchomości przez inny podmiot nie może prowadzić do nabycia jej przez zasiedzenie”¹⁵.

Nieruchomości przeznaczone pod drogi publiczne są rzeczami wyłączonymi z obrotu, choć przeznaczonymi do powszechnego użytku. Wyłączenie nieruchomości z obrotu ma charakter bezwzględny. Oznacza to, że jest dokonywane tylko ustawą i oznacza niedopuszczalność jakiegokolwiek zmiany podmiotowej w osobie właściciela, niezależnie od sposobu jej dokonania, nikt więc poza Skarbem Państwa lub jednostkami samorządu nie może być właścicielem gruntu przeznaczonego pod drogi publiczne. Niedopuszczalność zmiany właściciela publicznego na osobę prywatną wyłącza możliwość nabycia własności takiej nieruchomości przez zasiedzenie przez inny podmiot. W konsekwencji skutkiem wyłączenia z obrotu nieruchomości przeznaczonych pod drogi publiczne jest to, że wprowadzie są one przedmiotem prawa własności Państwa lub gminy, ale do zmiany właściciela może dojść tylko pomiędzy tymi podmiotami i niedopuszczalne jest nabycie tego prawa przez inny podmiot. Wyłączenie rzeczy z obrotu z reguły

¹³ Uchwała SN(7) z 26 maja 2006 r., III CZP 19/06, OSNC 2006, nr 12, poz. 195.

¹⁴ M. Górski, 6. *Wyłączenie zasiedzenia drogi publicznej*, w: *Zasiedzenie nieruchomości w praktyce*, pod red. A. Górskiego, Warszawa 2022.

¹⁵ Postanowienie SN z 24 czerwca 2010 r., IV CSK 40/10, OSNC 2011, nr 2, poz. 17.

wynika z ich przeznaczenia, a czasem z ich właściwości. W omawianym wypadku nastąpiło to na skutek przeznaczenia drogi na cel wspólny, tj. do korzystania z niej przez każdego, zgodnie z przeznaczeniem z ograniczeniami i wyjątkami określonymi w ustawie o drogach publicznych lub innych przepisach szczególnych (art. 1 u.d.p.)¹⁶.

Zasadność wyłączenia spod zasiedzenia pasa drogowego publicznej drogi gminnej

Objęcie ustawowym zakazem możliwości zasiadywania drogi publicznej rodzi w piśmiennictwie pytanie, które jest zarazem przedmiotem badań niniejszego artykułu, czy zakaz ten obejmuje samą drogę, czy też także urządzenia poboczne w stosunku do niej, a więc tzw. pas drogowy, w którego obszarze droga jest tylko jednym z elementów¹⁷. Przy czym w niniejszym artykule zawężono pytanie do pasa drogowego publicznej drogi gminnej.

Rozprawiając o publicznej drodze gminnej, należy mieć na uwadze definicję legalną pasa drogowego z art. 4 pkt 1 u.d.p., przez którą należy rozumieć wydzielony liniami rozgraniczającymi grunt wraz z przestrzenią nad i pod jego powierzchnią, w którym jest lub będzie usytuowana droga. Z definicji pasa drogowego zawartej w art. 4 pkt 1 u.d.p. nie wynika, że w granicach pasa drogowego znajdują się tylko droga oraz obiekty budowlane i urządzenia techniczne związane z prowadzeniem, zabezpieczeniem i obsługą ruchu, a także urządzenia związane z potrzebami zarządzania drogą. Z definicji pasa drogowego wynika, że jest to wydzielony liniami granicznymi grunt wraz z przestrzenią nad i pod jego powierzchnią, w którym są zlokalizowane droga oraz wymienione obiekty i urządzenia. Pas drogowy może być szerszym obszarem gruntu niż tylko ten, który zajmuje droga oraz wymienione obiekty i urządzenia, chodzi bowiem o grunt, w którym droga, obiekty budowlane i urządzenia techniczne są zlokalizowane, a nie który zajmują¹⁸.

Istotna jest również definicja samej drogi w art. 2 pkt 2 u.d.p. która oznacza budowlę składającą się z części i urządzeń drogi, budowli ziemnych, lub drogowych obiektów inżynierskich, określonych w przepisach wydanych na podstawie art. 7 ustawy z dnia 7 lipca 1994 r. – Prawo budowlane, stanowiącą całość techniczno-użytkową, usytuowaną w pasie drogowym i przeznaczoną do ruchu lub postoju pojazdów, ruchu pieszych, ruchu osób poruszających się przy użyciu urządzenia wspomagającego ruch, jazdy wierzchem lub pędzenia zwierząt.

Z powyższych definicji wynika, że granic ewidencyjnych pasa drogowego nie należy utożsamiać z granicami ewidencyjnymi działki drogowej, czyli nie ma

¹⁶ Tamże.

¹⁷ M. Górski, 6.2. *Możliwość zasiedzenia pasa drogowego w przypadku faktycznego i prawnego urządzenia samej drogi*, w: *Zasiedzenie nieruchomości w praktyce*, pod red. A. Górskiego, Warszawa 2022.

¹⁸ Wyrok WSA w Warszawie z 30 stycznia 2020 r., VI SA/Wa 2177/19, LEX nr 3014985.

tożsamości między pojęciem pasa drogowego i drogi. Pojęcie pasa drogowego jest szersze od pojęcia drogi. Pasem drogowym przestrzennie jest obiekt trójwymiarowy, korzystający z niezbędnego uprzywilejowania w sferze publicznoprawnej, ale zawsze w granicach niezbędnych dla właściwego funkcjonowania ruchu związanego z jego prowadzeniem, zabezpieczeniem i obsługą¹⁹. Pas drogowy obejmuje nie tylko jezdnię, jako twór fizyczny, ale także jej otoczenie związane z prowadzeniem, zabezpieczeniem i obsługą ruchu, tj. w normalnych warunkach nieprzeznaczone do ruchu drogowego, ale umożliwiające prawidłowe utrzymanie tego ruchu²⁰.

Wyodrębnienie i odróżnienie obu powyższych pojęć, tj. drogi i pasa drogowego, nastąpiło w ustawie z 14 listopada 2003 r. o zmianie ustawy o drogach publicznych oraz o zmianie niektórych innych ustaw²¹. Treść art. 4 u.d.p. świadczy o tym, że dotyczy wszystkich rodzajów dróg, a nie tylko publicznych, dlatego było niezbędne dla celów niniejszego artykułu zawężenie kategorii drogi do publicznej drogi gminnej.

W judykaturze istnieją odrębne linie orzecznicze w zakresie możliwości zasiedzenia terenu pasa drogowego. Zgodnie z postanowieniem z 28 marca 2019 r. wyznaczającym pierwszą linię orzeczniczą, którą autorka aprobuje, Sąd Najwyższy uznał, że prawne konsekwencje płynące z nowelizacji ustawy o drogach publicznych z 2017 r. w zakresie dopuszczalności zasiedzenia polegają na tym, że wyłączeniu od możliwości zasiedzenia podlega nie tylko sama droga, lecz także cały pas drogowy. Sąd Najwyższy stwierdził, że szczególny charakter i przeznaczenie nieruchomości, na których prawnie i faktycznie urządzono drogi publiczne, nakazuje przyjąć, że wyłączony jest spod zasiedzenia teren wyznaczony liniami granicznymi pasa drogowego, obejmujący obok jezdni jej pobocza (także nieutwardzone i niezagospodarowane jako chodniki czy ścieżki), pasy awaryjnego postoju lub pasy przeznaczone do ruchu pieszych, zatoki autobusowe lub postojowe, pasy dzielące jezdnie (elementy tzw. korony drogi). Cały ten obszar tworzący pas drogowy nie może być przedmiotem posiadania, w tym samoistnego, umożliwiającego korzystanie przez posiadacza ze środków ochrony prawnej przewidzianych w kodeksie cywilnym. W związku z tym nieruchomość ta, jak to określił Sąd Najwyższy, nie ma „zdolności zasiedzeniowej”. Co za tym idzie, Sąd Najwyższy zakwestionował prawidłowość poglądu prezentowanego w tych judykatach, w których uznawano, że niedopuszczalność zasiedzenia ogranicza się wyłącznie do „dróg”, a nie obejmuje wydzielonego liniami granicznymi gruntu, stanowiącego pas drogowy²². Niedopuszczalne jest zasiedzenie gruntu będącego częścią drogi publicznej, wyznaczonego liniami granicznymi pasa drogowego, obejmującego pasy awaryjnego postoju, pasy przeznaczone dla ruchu pieszych,

¹⁹ Wyrok NSA z 29 listopada 2023 r., II GSK 1020/20, LEX nr 3671764. Wyrok WSA w Krakowie z 12 stycznia 2023 r., III SA/Kr 1052/22, LEX nr 3478239.

²⁰ Wyrok NSA z 15 grudnia 2022 r., I OSK 2420/19, LEX nr 3446342. Wyrok NSA z 26 sierpnia 2022 r., I OSK 1956/21, LEX nr 3399961.

²¹ Dz.U. Nr 200, poz. 1953.

²² Postanowienie SN z 28 marca 2019 r., III CSK 73/17, OSNC 2020, nr 2, poz. 20.

zatoki i pasy dzielące jezdnie oraz pobocza jezdni także wtedy, gdy nie zostały utwardzone i zagospodarowane jako chodniki lub ścieżki²³.

Z powyższym koresponduje stanowisko doktryny prawa administracyjnego dotyczące specjalnego administracyjnoprawnego reżimu prawnego regulującego ochronę dróg publicznych z uwagi na ich szczególny charakter jako dobra wspólnego. Doktryna wskazuje, że z tego tytułu konieczne jest objęcie ich odmienną regulacją prawną w zastąpieniu ogólnego porządku prawnego lub w rozszerzeniu tego porządku prawnego o dodatkowe unormowania charakterystyczne dla obszaru specjalnego²⁴. W doktrynie wskazano, że szczególnym reżimem prawnym objęto nie tylko drogę publiczną, ale także jej otoczenie w granicach pasa drogowego, z faktu występowania w nim infrastruktury drogowej istniejącej, projektowanej, planowanej, której realizacja jest w interesie publicznym²⁵. Potwierdzeniem tego jest całokształt oraz intensywność administracyjnoprawnej regulacji dotyczącej dróg publicznych²⁶, która zbliża drogę publiczną i jej pas drogowy pod względem instytucji prawnej do statusu obszaru specjalnego.

Przykładem drugiej linii orzeczniczej w zakresie możliwości zasiedzenia pasa drogowego publicznej drogi gminnej jest teza z postanowienia z 7 maja 2014 r., w którym SN stwierdził, że „Ustawodawca w art. 2a u.d.p. nie mówi o »pasie drogowym«, lecz wyłącznie o »drodze«. Tym samym zawęził pojęcie nieruchomości niedopuszczonych do obrotu prawnego oraz co do których istnieje ograniczenie przedmiotowe w zakresie dopuszczalności nabycia własności przez zasiedzenie. Jest to okoliczność istotna, gdyż art. 2a u.d.p. jako stwarzający wyjątek od zasady przewidzianej w art. 172 k.c., że przedmiotem zasiedzenia może być każda nieruchomość bez względu na jej rodzaj i osobę właściciela, podlega wykładni ścisłej, a więc że dotyczy jedynie dróg publicznych”²⁷.

Piśmiennictwo wskazuje także, że rygorystyczne stanowisko Sądu Najwyższego zawarte w postanowieniu III CSK 73/17 nie powinno mieć zastosowania do zdarzających się nierzadko sytuacji, w których mimo wyodrębnienia działki jako drogi i wpisania jej jako takiej w ewidencji, faktycznie droga w ogóle nie została utworzona (a nie tylko brak np. chodnika w obrębie pasa drogowego), tj. gdy działki o takim formalnym przeznaczeniu podmiot publiczny przejął i nie zagospodarował jako drogi. Należy zatem uznać, że aktualność zachowuje orzecznictwo, które przyjmuje, że w takim wypadku możliwe jest posiadanie

²³ Tamże.

²⁴ Por. obszerny komentarz: K. Kucharski, *Drogi publiczne w kontekście teorii obszaru specjalnego*, „Przegląd Prawa Publicznego” 2019, nr 4, s. 54–67 oraz cytowana tam literatura.

²⁵ Tamże; A. Kociolek-Pęksa, *O reżimie prawnym zarządzania pasem drogowym i drogami publicznymi – wybrane zagadnienia*, „Kwartalnik Kolegium Ekonomiczno-Społecznego. Studia i Prace” 2014/1, s. 65–86.

²⁶ Przybliżenie zagadnień prawnych związanych z lokalizowaniem, budową i utrzymaniem dróg publicznych, a także dróg wewnętrznych, będących własnością Skarbu Państwa i jednostek samorządu terytorialnego, zob. A. Kornecka, J. Kornecki, *Drogi publiczne i wewnętrzne – zarządzanie pasem drogowym*, Warszawa 2021.

²⁷ Por. Postanowienie SN z 15 lutego 2012 r., I CSK 293/11, OSNC 2012, nr 9, poz. 104. oraz Postanowienie SN z 7 maja 2014 r., II CSK 491/13, LEX nr 1509140.

samoistne i odpowiednio nabycie przez zasiedzenie takiej działki²⁸. Możliwości takiej nie wykluczył zresztą Sąd Najwyższy w postanowieniu III CSK 73/17, o czym pośrednio świadczy wzmianka z końcowego fragmentu uzasadnienia, że stan faktyczny, na podstawie którego rozstrzygał sprawę, powstał już „po urządzeniu drogi w znaczeniu faktycznym i prawnym”²⁹.

Powyższe oznacza, że judykatura oraz piśmiennictwo uzależniło możliwość zasiedzenia pasa drogowego od spełnienia warunku faktycznego urządzenia drogi lub braku takiego urządzenia. Decydujące znaczenie dla określenia, czy dana infrastruktura, urządzenie bądź też obiekt stanowią fragment drogi, jest umiejscowienie ich wewnątrz pasa drogowego. Zajęcie nieruchomości pod drogę publiczną oznacza urządzenie na niej drogi zaliczanej do odpowiedniej kategorii dróg publicznych, przy czym przez określenie to należy rozumieć zajęty pas gruntu w ramach linii rozgraniczających drogę obejmujący zarówno jezdnię, jak i chodniki, ścieżki rowerowe, miejsca postojowe i parkingi, latarnie, zielen przydrożną, sieci: wodociągowe, ciepłownicze, kanalizacji deszczowej i ściekowej, usytuowane na nim obiekty budowlane i urządzenia techniczne związane z prowadzeniem, zabezpieczeniem i obsługą ruchu. Innymi słowy, pojęcie to wyczerpuje usytuowanie na nieruchomości pasa drogowego lub jego części³⁰.

Władcze działania gmin mogące gwarantować wyłączenie pasa drogowego spod zasiedzenia

Zdaniem autorki właściwym podejściem byłoby poddanie dodatkowej analizie kwestii zasiedzenia pasa drogowego publicznej drogi gminnej w przypadku braku urządzenia pasa drogowego. Wprawdzie pojęcie pasa drogowego nie jest tożsame z pojęciem drogi, to jednak pas drogowy jest z drogą integralnie związany. Fakt, że pas drogowy nie zawsze został przez gminę urządzony, zależy od bieżących zobowiązań finansowych gminy oraz zaplanowanych procesów inwestycyjnych i modernizacyjnych sieci gminnych dróg. Przewidziane są bowiem w przepisach prawa władcze działania gminy, w wyniku których pas drogowy wprawdzie nie został urządzony, jednak stanowi rezerwę do modernizacji dróg i gmina ujęła potrzebę jego urządzenia na przyszłość. Przykładem tych działań jest sporządzanie długoterminowych planów inwestycyjnych, strategii rozwoju gminy³¹, dokumentów

²⁸ Por. uzasadnienie wyroku Sądu Najwyższego z 6 marca 2002 r., III RN 11/01 256, czy postanowienia Sądu Najwyższego z 15 lutego 2012 r., I CSK 293/11 257; z 14 marca 2014 r., III CSK 103/13 258; z 10 kwietnia 2013 r., IV CSK 514/12 259 i z 22 maja 2014 r., IV CSK 556/13 260.

²⁹ M. Górski, 6.3. *Zasiedzenie drogi i pasa drogowego w sytuacji braku faktycznego urządzenia drogi*, w: *Zasiedzenie nieruchomości w praktyce*, pod red. A. Górskiego, Warszawa 2022.

³⁰ Wyrok NSA z 16 marca 2021 r., I OSK 2650/20, LEX nr 3150409; Wyrok WSA w Lublinie z 25 maja 2023 r., II SA/Lu 181/23, LEX nr 3602101.

³¹ Kwestie regulowane ustawą z dnia 6 grudnia 2006 r. o zasadach prowadzenia polityki rozwoju (t.j. Dz.U. z 2025 r. poz. 198).

z zakresu planowania i zagospodarowania przestrzennego³², tj. studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania gminy, miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, obecnie projektów ogólnych planów miejscowych³³, budżetów obywatelskich³⁴, koncepcji architektoniczno-budowlanych. W takiej sytuacji gmina jako najbardziej obciążona finansowo, czasowo i organizacyjnie jednostka samorządu terytorialnego z uwagi na otrzymane do realizacji zadania publiczne ponosi koszty rzeczowe i finansowe na etapy koncepcyjne czy projektowe rozwoju sieci drogowych. Przyczynia się to do rozwoju gminnej sieci transportowej i komunikacyjnej. Dlatego autorka uważa, że z punktu widzenia zasad dyscypliny finansów publicznych i zamówień publicznych stanowisko judykatury, że istnieje możliwość zasiedzenia pasa drogowego w przypadku braku jego urządzenia jest możliwe, jest niezasadne i mocno ingeruje w autonomię gmin oraz zagwarantowane jej przez ustawodawcę szczególne władztwo administracyjne określone w literaturze prawa administracyjnego jako materialnoprawny nadzór nad pasem drogowym³⁵. Istotą tego nadzoru jest ograniczenie lub wyłączenie ochrony jednej kategorii dóbr prawnych w celu zapewnienia nienaruszalności innych dóbr³⁶. W przedmiotowym przypadku ma on na celu w pierwszej kolejności zabezpieczenie i ochronę zasady powszechnego korzystania z dróg publicznych³⁷, co czyni, że to korzystanie jest dobrem wspólnym.

Dodatkowo zdaniem autorki, skoro pas drogowy jest miejscem lokalizacji publicznej drogi gminnej, i zgodnie z uchwałą rady gminy (prawem miejscowym) zaliczona została ona do kategorii dróg gminnych, a jednocześnie droga i pas drogowy stanowią własność gminy, i jednocześnie gmina korzysta z przyznanych kompetencji organu mających zarazem odzwierciedlenie uprawnień właścicielskich w postaci: wyrażania zgody na umieszczenie w pasie drogowym urządzenia obcego, zajęcie pasa niezwiązane z budową, przebudową, remontem, utrzymaniem i ochroną dróg; wyrażania zgody na lokalizację i przebudowę zjazdu z drogi publicznej; naliczania opłat za sposoby użytkowania dróg publicznych; ingerencji skorzystania z gruntów przyległych do pasa drogowego podczas jego konserwacji; wydawania zezwolenia na ruch pojazdów ponadnormatywnych. To wówczas nie jest również możliwe zasiedzenie takiego pasa drogowego, mimo braku jego gospodarczego urządzenia na rzecz obsługi drogi. W zakresie bowiem realizacji wymienionych kompetencji w płaszczyźnie *imperium*, mającej skutek

³² Kwestie regulowane ustawą z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (t.j. Dz.U. z 2024 r. poz. 1130 z późn. zm.).

³³ W związku z trwającą w Polsce reformą planistyczną wprowadzoną ustawą z dnia 7 lipca 2023 r. o zmianie ustawy o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. poz. 1688 z późn. zm.).

³⁴ Kwestia regulowana ustawą z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (t.j. Dz.U. z 2025 r. poz. 1153 z późn. zm.).

³⁵ M. Walnik, W. Węclawowicz, W. Cieszanowski, *Prawne aspekty nadzoru nad pasem drogowym*, „Paragraf na Drodze” 2003/11, s. 16–17.

³⁶ M. Szewczyk, *Nadzór w materialnym prawie administracyjnym*, Poznań 1995, s. 45.

³⁷ K. Kucharski, *Drogi publiczne w kontekście teorii obszaru specjalnego*, s. 54–67.

w płaszczyźnie *dominum*, gmina korzysta na podstawie wspomnianych przykładowych kompetencji z jawnego prawa do władczego korzystania, zarządzania, pobierania dochodów i czerpania pożytków z rzeczy, która jest jej własnością.

Zakończenie

W wyniku poczynionej analizy piśmiennictwa oraz judykatury autorka stwierdza, że zasiedzenie pasa drogowego publicznej drogi gminnej ma wypracowane stanowiska. Dotyczą one rekonstrukcji normy prawnej przyznającej drodze status publicznej drogi gminnej. Następuje to poprzez wyodrębnienie przez ustawodawcę w przepisach prawa kategorii drogi gminnej, posiadania w zasobie nieruchomości gminy działek geodezyjnych tworzących pas drogi i pas drogowy, zaliczenia drogi i jej pasa do dróg gminnych uchwałą rady gminy (aktem prawa miejscowego).

Przedstawione w artykule stanowiska dotyczą także całkowitego wyłączenia spod zasiedzenia publicznej drogi gminnej. Jest to wyłączenie spod zasiedzenia przedmiotu publicznego i wynika bezpośrednio z ustawy o drogach publicznych. W judykaturze i piśmiennictwie przedmiotu istnieje również ugruntowane stanowisko wyłączenia spod zasiedzenia pasa drogowego publicznej drogi gminnej. W tym zakresie ukształtowały się przeciwne do siebie dwie linie orzecznicze. Pierwsza z nich dotyczy wyłączenia spod zasiedzenia pasa drogowego z faktu, iż jest on pasem drogowym publicznej drogi, która jako przedmiot publiczny jest wyłączona ustawowo spod zasiedzenia. Druga linia orzecznicza uzależnia możliwość wyłączenia spod zasiedzenia pasa drogowego od warunku jego faktycznego urządzenia w infrastrukturę techniczną służącą gospodarczemu wykorzystaniu drogi.

W związku z tym autorka podjęła się wskazania dodatkowego kryterium oceny zasadności wyłączenia spod zasiedzenia pasa drogowego publicznej drogi gminnej, wskazując, iż analizie powinny podlegać również procesy koncepcyjne, plany inwestycyjne podejmowane przez gminę. Na etapie projektowym są one finansowo chłonne z punktu dyscypliny finansów publicznych i zamówień publicznych w płaszczyźnie (*imperium*). Zadania te są jednocześnie podejmowane w sferze uprawnień właściciela (*dominum*), dysponenta zasobu nieruchomości publicznych. Analiza ta mogłaby być podejmowana w procesie cywilnym o zasiedzenie w oparciu o art. 5 k.c.

Jednocześnie autorka podziela stanowisko koncepcji administracyjnego nadzoru prawnego nad przedmiotową kwestią, która chroni publiczną drogę gminną i jej pas drogowy poprzez różnorodne rozwiązania prawne przyjęte przez ustawodawcę oraz szeroko opisane w cytowanej literaturze przedmiotu. Intensywność tych regulacji stanowi instrumenty prawne zabezpieczenia interesu publicznego, jakim jest organizowanie i utrzymywanie w przestrzeni publicznej sieci gminnych dróg i ich pasów drogowych. To potwierdza, że ustawodawca chroni

drogi publiczne i ich pasy drogowe poprzez regulacje administracyjnoprawne, których tylko i wyłącznie dopełnieniem uzupełniającym mogłyby być regulacje prawa cywilnego lub karnego.

BIBLIOGRAFIA

Źródła prawa:

Ustawa z 14 listopada 2003 r. o zmianie ustawy o drogach publicznych oraz o zmianie niektórych innych ustaw (Dz.U. Nr 200, poz. 1953).

Ustawa z dnia 21 marca 1985 r. o drogach publicznych (t.j. Dz.U. z 2025 r. poz. 889).

Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. – Kodeks cywilny (t.j. Dz.U. z 2025 r. poz. 1071).

Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (t.j. Dz.U. z 2024 r. poz. 1130 z późn. zm.).

Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (t.j. Dz.U. z 2025 r. poz. 1153 z późn. zm.).

Ustawa z dnia 6 grudnia 2006 r. o zasadach prowadzenia polityki rozwoju (t.j. Dz.U. z 2025 r. poz. 198).

Ustawa z dnia 7 lipca 2023 r. o zmianie ustawy o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. poz. 1688 z późn. zm.).

Orzecznictwo sądowe:

Wyrok SN z 6 marca 2002 r., III RN 11/01, OSNP 2002, nr 21, poz. 513.

Uchwała SN(7) z 26 maja 2006 r., III CZP 19/06, OSNC 2006, nr 12, poz. 195.

Wyrok WSA w Warszawie z dnia 20 lipca 2007 r., VI SA/Wa 883/07, LEX nr 362127.

Postanowienie SN z 24 czerwca 2010 r., IV CSK 40/10, OSNC 2011, nr 2, poz. 17.

Postanowienie SN z 15 lutego 2012 r., I CSK 293/11, OSNC 2012, nr 9, poz. 104.

Postanowienie SN z 10 kwietnia 2013 r., IV CSK 514/12, OSNC 2013, nr 12, poz. 143.

Postanowienie SN z 14 marca 2014 r., III CSK 103/13, LEX nr 1463865.

Postanowienie SN z 7 maja 2014 r., II CSK 491/13, LEX nr 1509140.

Postanowienie SN z 22 maja 2014 r., IV CSK 556/13, LEX nr 1475237.

Wyrok NSA z 17 lipca 2014 r., I OSK 708/14, LEX nr 1511187.

Wyrok SN z 15 kwietnia 2016 r., I CSK 179/15, OSNC-ZD 2018/1, poz. 1.

Postanowienie SN z 28 marca 2019 r., III CSK 73/17, OSNC 2020, nr 2, poz. 20.

Wyrok WSA w Warszawie z 30 stycznia 2020 r., VI SA/Wa 2177/19, LEX nr 3014985.

Wyrok WSA w Kielcach z 13 lutego 2020 r., II SA/Ke 1171/19, LEX nr 2814498.

Wyrok WSA w Kielcach z 20 lutego 2020 r., II SA/Ke 1170/19, LEX nr 2924659.

Rozstrzygnięcie nadzorcze Wojewody Mazowieckiego z 10 lipca 2020 r., WNP-R.4131.12.2020. MN, Mazow. 2020, nr 8228.

Wyrok NSA z 16 marca 2021 r., I OSK 2650/20, LEX nr 3150409.

Wyrok WSA w Kielcach z 29 czerwca 2021 r., II SA/Ke 407/21, LEX nr 3206107.

Wyrok NSA z 26 sierpnia 2022 r., I OSK 1956/21, LEX nr 3399961.

Wyrok NSA z 15 grudnia 2022 r., I OSK 2420/19, LEX nr 3446342.

Wyrok WSA w Krakowie z 12 stycznia 2023 r., III SA/Kr 1052/22, LEX nr 3478239.

Wyrok WSA w Lublinie z 25 maja 2023 r., II SA/Lu 181/23, LEX nr 3602101.

Wyrok NSA z 29 listopada 2023 r., II GSK 1020/20, LEX nr 3671764.

Literatura:

Bieniek G., Rudnicki S., *Nieruchomości. Problematyka prawna*, Warszawa 2011.

Burtowy M., *art. 7, w: Drogi publiczne. Komentarz*, Warszawa 2022.

Górski M., *Rozdział V: Ograniczenia i wyłączenia możliwości zasiedzenia*, w: *Zasiedzenie nieruchomości w praktyce*, pod red. A. Górskiego, Warszawa 2022.

Kaszubowski K., *Granice przestrzenne pasa drogowego – o współstosowaniu norm prawa cywilnego i prawa administracyjnego*, w: *Kryzys prawa administracyjnego?*, t. III: *Wypieranie prawa administracyjnego przez prawo cywilne*, pod red. A. Doliwy, D.R. Kijowskiego, S. Prutisa, P.J. Suwaj, Warszawa 2012.

- Kociołek-Pęksa A., *O reżimie prawnym zarządzania pasem drogowym i drogami publicznymi – wybrane zagadnienia*, „Kwartalnik Kolegium Ekonomiczno-Społecznego. Studia i Prace” 2014/1, s. 65–86.
- Kornecka A., Kornecki J., *Drogi publiczne i wewnętrzne – zarządzanie pasem drogowym*, Warszawa 2021.
- Szewczyk M., *Nadzór w materialnym prawie administracyjnym*, Poznań 1995.
- Walnik M., Węclawowicz W., Cieszanowski W., *Prawne aspekty nadzoru nad pasem drogowym*, „Paragraf na Drodze” 2003/11.
- Wilkowska-Kołąkowska D., *art. 7*, w: *Drogi publiczne. Komentarz*, pod red. H. Kisilowskiej, Warszawa 2023.
- Ziniewicz M.A., *Administracyjnoprawne ograniczenia procesu inwestycyjno-budowlanego na terenach zamkniętych w Polsce*, „Studia Iuridica Toruniensia” 2021, nr 2, s. 487–512.

PRAWO KANONICZNE / CANON LAW

OLIWIA PIĘTA

Uniwersytet SWPS

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6390-7775>

e-mail: opieta@st.swps.edu.pl

GRANICE KONSENSU MAŁŻEŃSKIEGO: POZYTYWNY AKT WOLI I SYMULACJA W PRAWIE KANONICZNYM

Streszczenie: Artykuł analizuje zgodę małżeńską jako fundament powstania węzła małżeńskiego w prawie kanonicznym oraz jej zafalszowanie w postaci symulacji. W części pierwszej ukazano naturę *communio vitae* i sprawczą rolę konsensu. Następnie omówiono symulację zgody – całkowitą i częściową – jako wady uderzające w sam akt woli wraz z ich skutkiem w postaci nieważności małżeństwa. W perspektywie porównawczej pokazano przejście od ujęcia celowościowego (KPK/1917) do personalistycznego (KPK/1983). Osobny punkt poświęcono relacji kan. 1095 (niezdolność do aktu ludzkiego) do kan. 1101§2 (symulacja) oraz probacji „pozytywnego aktu woli”. Rozszerzony dział o „dobrach małżeństwa” porządkuje testy dowodowe dla *bonum fidei*, *bonum sacramenti*, *bonum prolis*, *bonum coniugum*. Zakończenie zawiera wnioski wynikowe i implikacje procesowe.

Słowa kluczowe: prawo, prawo kanoniczne, małżeństwo, pozytywny akt woli, symulacja

THE LIMITS OF MARITAL CONSENT: POSITIVE ACT OF WILL AND SIMULATION IN CANON LAW

Abstract: The article analyses matrimonial consent as the foundation for the creation of a matrimonial bond in canon law and its falsification in the form of simulation. The first part presents the nature of *communio vitae* and the causal role of consent. Next, it discusses the simulation of consent – total and partial – as defects affecting the act of will itself, along with their effect in the form of the invalidity of marriage. From a comparative perspective, it shows the transition from a teleological approach (CIC/1917) to a personalistic one (CIC/1983). A separate section is devoted to the relationship between can. 1095 (incapacity for a human act) and can. 1101§2 (simulation) and the probation of a ‘positive act of will’. The expanded section on ‘marital goods’ organises the tests of evidence for *bonum fidei*, *bonum sacramenti*, *bonum prolis*, *bonum coniugum*. The conclusion contains the resulting conclusions and procedural implications.

Keywords: law, canon law, marriage, positive act of will, simulation

Wstęp

Zgoda małżeńska stanowi jedyną przyczynę sprawczą małżeństwa w prawie kanonicznym; jej brak bądź wada skutkują nieważnością zawartego związku. Niniejszy artykuł ma na celu:

- 1) zrekonstruować strukturę *communio vitae* i akt konsensu (kan. 1055, 1057 CIC/1983),
- 2) przeanalizować symulację całkowitą i częściową (kan. 1101 § 2 CIC/1983) z perspektywy „pozytywnego aktu woli”,
- 3) omówić znaczenie dóbr małżeństwa (*bonum fidei, bonum sacramenti, bonum prolis, bonum coniugum*) jako przedmiotów wykluczeń,
- 4) zbadać relację między niezdolnością psychiczną (kan. 1095) a symulacją,
- 5) porządkować kryteria dowodowe i praktyczne konsekwencje dla procesów o stwierdzenie nieważności małżeństwa.

Metodologicznie opracowanie opiera się przede wszystkim na metodzie dogmatyczno-prawnej, służącej rekonstrukcji norm oraz ich systemowej wykładni, a także na analizie historyczno-porównawczej, pozwalającej zestawzić regulacje KPK/1917 i KPK/1983. Istotnym elementem jest także analiza orzecznictwa Roty Rzymskiej, umożliwiającą zrozumienie praktycznych problemów interpretacyjnych oraz metoda analityczno-syntetyczna, stosowana w celu wyodrębnienia i usystematyzowania kluczowych pojęć. Opracowanie ma charakter doktrynalno-orzeczniczy, a jego ograniczeniem jest brak pełnych badań empirycznych nad praktyką sądów diecezjalnych. Analiza koncentruje się na materiale normatywnym i orzeczniczym, przyjmując perspektywę kanonistyki akademickiej. Wnioski formułowane są w granicach źródeł i orzeczeń, z poszanowaniem zasady pewności moralnej sędziego kanonicznego, która stanowi podstawowy standard dowodowy w procesach o stwierdzenie nieważności małżeństwa.

1. Zgoda małżeńska

Małżeństwo stanowi wspólnotę życia kobiety i mężczyzny, powstającą z chwilą zaistnienia między nimi węzła małżeńskiego. Jest materią złożoną, określoną zarówno przez własną naturę, jak i adekwatną strukturę prawną¹. Jako związek „na całe życie” implikuje współuczestnictwo w dobrach porządku Bożego i ludzkiego². Z brzmienia kan. 1055 § 1 Kodeksu Prawa Kanonicznego³ wynika, iż małżeństwo jest „wspólnotą całego życia”, obejmującą integralnie osobę każdego ze współmałżonków w wymiarze intelektualnym, afektywno-wolitywnym i seksualnym, z natury skierowaną ku dobru małżonków oraz ku zro-

¹ G. Dzierżoń, *Niezdolność do zawarcia małżeństwa jako kategoria kanoniczna*, Warszawa 2002, s. 62.

² T. Pawluk, *Prawo małżeńskie*, Olsztyn 1984, s. 16.

³ *Codex Iuris Canonici Auctoritate Ioannis Pauli pp. II promulgatus*, 1983 [dalej: KPK], kan. 1055 § 1.

dzeniu i wychowaniu potomstwa⁴. Pojęcie *communio vitae* obejmuje klasycznie wspólnotę „stołu, łoża i dachu”, co sprzyja integralności życia małżeńskiego i podkreśla wspólnotę posiadania oraz współudział obojga małżonków w realizacji przymierza małżeńskiego⁵.

W perspektywie myśli św. Tomasza z Akwinu małżeństwo jest rzeczywistością, ku której skłania natura ludzka poprzez wolny wybór, decyzja ta wyrasta z głębi bytu osoby. Fundamentalna struktura małżeństwa nie jest więc pochodną prawa pozytywnego, lecz zakorzeniona jest w prawie naturalnym. Małżeństwo ustanawia relację międzysobową, mocą której mężczyzna względem kobiety, a kobieta względem mężczyzny stają się współuczestnikami⁶. Prawo kościelne stanowi, że małżeństwo „stwarza” wzajemna zgoda stron zdolnych do jej wyrażania zgodnie z prawem, ponadto nie podlega ona uzupełnieniu przez żadną władzę ludzką⁷.

Małżeństwo powstaje wyłącznie na skutek aktu zgody małżeńskiej, w którym mężczyzna i kobieta w sposób wzajemny oraz ostateczny oddają się sobie nawzajem. Jest to akt ludzki angażujący intelekt oraz wolę kontrahentów. Zewnętrzna, werbalna manifestacja konsensu stanowi znak sprawczy zawarcia małżeństwa i jest integralnym elementem dobrowolnego oddania i przyjęcia; nie tworzy nowej woli, lecz objawia jej wewnętrzną dobrowolność⁸. Zgoda małżeńska jest jedyną przyczyną sprawczą małżeństwa, kreującą trwałą więź, przy czym doniosłe konsekwencje prawne rodzi dopełnienie małżeństwa aktem małżeńskim, nadające małżeństwu sakramentalnemu nierozzerwalność absolutną⁹. Powstały w ten sposób węzeł nie może być rozwiązany żadną władzą ludzką i z żadnej przyczyny, poza śmiercią jednego z małżonków¹⁰.

Małżeństwo jako wspólnota całego życia jawi się w prawie kanonicznym nie tylko jako instytucja o charakterze prawnym, lecz także jako rzeczywistość zakorzeniona w porządku naturalnym i sakramentalnym. Fundamentem tej wspólnoty pozostaje zgoda małżeńska, która poprzez akt woli tworzy trwałą i nierozzerwalny węzeł. Jego celem jest zarówno dobro małżonków, jak i zrodzenie oraz wychowanie potomstwa, co nadaje małżeństwu wyjątkową rangę i doniosłość w życiu jednostki, wspólnoty Kościoła oraz całego społeczeństwa.

⁴ KPK 1983, kan. 1055 § 1.

⁵ B. Glinkowski, *Symulacja całkowita zgody małżeńskiej w orzecznictwie rotalnym Roty Rzymskiej (1965–1995)*, Poznań 2004, s. 82.

⁶ AAS 93(2001), s. 360.

⁷ KPK, kan. 1057 § 1.

⁸ P.J. Viladrich, *Konsens małżeński*, przekład S. Świączny, Warszawa 2002, s. 259.

⁹ W. Góralski, *Studia nad małżeństwem i rodziną*, Warszawa 2007, s. 312.

¹⁰ KPK, kan. 1141.

2. Symulacja zgody małżeńskiej

Osoba może dopuścić się sfalszowania aktu zawarcia małżeństwa. Polega to na tym, że w płaszczyźnie zewnętrznej wyraża zgodę małżeńską, natomiast wewnątrznie nie chce rzeczywistego małżeństwa albo świadomie wyklucza któryś z istotnych jego komponentów. W takim przypadku mamy do czynienia z tzw. małżeństwem symulowanym, którego nieważność wynika z symulacji zgody małżeńskiej. Termin „symulacja” pochodzi od łacińskiego *simulatio* i oznacza udawanie, stwarzanie pozorów, wprowadzanie w błąd poprzez przedstawianie fałszywego obrazu rzeczywistości w celu osiągnięcia określonej korzyści¹¹.

Na gruncie prawa kanonicznego symulacja oznacza fikcyjną zgodę małżeńską, w której zewnętrzne wyrażenie woli – poprzez słowa czy znaki – nie odpowiada rzeczywistej zgodzie wewnętrznej. Strona formalnie deklaruje zawarcie małżeństwa, lecz faktycznie wewnątrznie wyklucza jego przedmiot¹². W takim przypadku intencją symulanta jest oszustwo – ukrycie przed otoczeniem rzeczywistych motywów podejmowanego aktu. Symulujący świadomie nie pragnie małżeństwa, mimo iż zewnętrznie je zawiera, dokonując aktu upozorowanego w celu wprowadzenia innych w błąd¹³. Obrzęd zewnętrzny, czyli słowa i gesty użyte w trakcie zawierania małżeństwa, tworzą prawne domniemanie, że wewnętrzna zgoda odpowiada ich treści, jednak symulant ma świadomość tego, co czyni i wie, że jego zgoda nie pokrywa się z rzeczywistością. Innymi słowy, jest świadomy sprzeczności między swoją wolą wewnętrzną a tym, co manifestuje na zewnątrz. Taki podmiot rozumie, iż w istocie nie chce zawrzeć małżeństwa w sposób ważny, a więc ma świadomość nieważności dokonywanego aktu. Nie jest konieczne, aby znał on wszystkie skutki prawne swego działania, wystarczy, że rozumie anormalność i nieszczerłość własnej postawy w chwili składania oświadczenia¹⁴.

Symulacja zgody może występować zarówno w postaci całkowitej, jak i częściowej, w zależności od przedmiotu wykluczenia. W obu przypadkach skutek jest tożsamy – nieważność małżeństwa. Zasadnicza różnica polega na tym, że przy symulacji częściowej kontrahent może pozostawać w dobrej wierze, podczas gdy przy całkowitej jest to wykluczone. Symulant – czy to symulujący całkowicie, czy częściowo – nie zamierza wypełnić zobowiązań związanych z istotą małżeństwa. Należy przy tym podkreślić, że symulacja całkowita i częściowa nie mogą występować równocześnie¹⁵. Współczesna jurisprudencja i doktryna akcentują, że probacja symulacji koncentruje się na ustaleniu aktu wykluczającego oraz jego okoliczności *ante/in/post consensum*, nie zaś na ogólnych ocenach relacji¹⁶.

¹¹ J. Tokarski, *Słownik wyrazów obcych PWN*, Warszawa 1980, s. 719.

¹² G. Leszczyński, *Istotny element małżeństwa jako przedmiot symulacji częściowej (kan. 1101 § 2 KPK)*, „*Ius Matrimoniale*” 12(2007), nr 18, s. 82.

¹³ M. Żurowski, *Kanoniczne prawo małżeńskie okresu posoborowego*, Katowice 1976, s. 266.

¹⁴ B. Glinkowski, *Symulacja całkowita zgody małżeńskiej...*, s. 19.

¹⁵ E. Szafronowski, *Chrześcijańskie małżeństwo*, Warszawa 1985, s. 86.

¹⁶ W. Góralski, *Pozytywny akt woli (kan. 1101 § 2 KPK) w świetle doktryny i orzecznictwa rotalnego*, „*Roczniki Nauk Prawnych*” 31(2021), s. 123–152.

3. Problematyka symulacji całkowitej zgody małżeńskiej

Przedmiotem symulacji całkowitej, czyli *simulatio totalis*, zgodnie z kan. 1086 § 2 KPK z 1917 r., było samo małżeństwo. Klasyczne ujęcie tej instytucji sprowadzało się do wykluczenia pozytywnym aktem woli samego małżeństwa jako rzeczywistości prawno-sakramentalnej¹⁷. W pokodeksowej nauce prawa kanonicznego pojawiły się dalsze interpretacje tego przepisu. Przedstawiciel judykatury J. Grazioli wskazywał, że symulacja całkowita zachodzi również wtedy, gdy nupturient pozytywnym aktem woli wyklucza ze zgody małżeńskiej wszystkie obowiązki małżeńskie. Z kolei A. Wynen wiązał symulację całkowitą z wyłączeniem *bonum fidei*, któremu towarzyszyła intencja niezachowania trwałości związku małżeńskiego¹⁸. Josef Bánk w swoich analizach wskazywał, iż symulację całkowitą należy interpretować jako wykluczenie celów małżeństwa¹⁹.

Jednakże w literaturze pokodeksowej odróżnienie celów małżeństwa od jego dóbr budziło trudności, zwłaszcza w odniesieniu do *bonum prolis*, które ma charakter finalistyczny. Wynika to z recepcji przez św. Augustyna rzymskiej zasady, zgodnie z którą małżeństwo zawierane jest w celu posiadania potomstwa (*liberorum procreandorum causa*)²⁰. A. Abate dokonał zestawienia dóbr i celów małżeństwa oraz ich specyfikacji. Jego zdaniem dobra małżeństwa odnoszą się do wartości treści małżeństwa oraz przede wszystkim oddają godność tej instytucji, natomiast cele małżeństwa są zadaniami, do których z ustanowienia Bożego skierowany został ten związek. Reasumując, zgodnie z jego koncepcją dobra dotyczą aksjologii małżeństwa, natomiast cele małżeństwa dotyczą płaszczyzny przyczynowo-skutkowej²¹.

Cele małżeństwa unormowane zostały w KPK z 1917 r. w kan. 1013 § 1, który wyróżniał cel pierwszorzędny, mianowicie zrodzenie i wychowanie potomstwa, oraz drugorzędny²², obejmujący wzajemną pomoc małżonków (*mutuum adiutorium*) oraz zaspokojenie popędu płciowego (*remedium concupiscentiae*)²³. Cel drugorzędny pozostawał w ścisłej relacji do pierwszorzędnego, będąc mu istotnie podporządkowanym. W kanonistyce przyjmowano powszechnie, że *matrimonii finis primarius* określa naturę małżeństwa i jest z nią w sposób konieczny związany, a jego wykluczenie stanowi wykluczenie samej substancji małżeństwa, co prowadzi do symulacji całkowitej²⁴.

Symulacja całkowita obejmuje wykluczenie wszystkich obowiązków i praw małżeńskich, a więc woli zawarcia małżeństwa, całego kontraktu małżeńskiego

¹⁷ F. Bączkowiec, *Prawo kanoniczne. Podręcznik dla duchowieństwa*, t. II, Kraków 1923, s. 260.

¹⁸ M. Pastuszko, *Całkowita symulacja małżeństwa*, Warszawa 1982, s. 44–47.

¹⁹ J. Bánk, *Connubia canonica*, Romae–Friburgi Br.–Barcinone 1959, s. 366.

²⁰ W. Skrzydlewski, *Problem celów małżeństwa*, „*Analecta Cracoviensi*” 3(1971), s. 323.

²¹ A. Abate, *Il matrimonio nell'attuale legislazione canonica*, Urbaniana University Press, 1982, s. 20.

²² S. Biskupski, *Prawo małżeńskie Kościoła rzymskokatolickiego*, t. I, Olsztyn 1956, s. 45.

²³ P. Jone, *Commentarium in Codicem Iuris Canonici*, t. II, Paderborn 1954, s. 220.

²⁴ E. Regatillo, *Ius sacramentarium*, Sal Terrae 1960, s. 571; F. Capello, *Summa Iuris Canonici in usum scholarum concinnata*, t. II, Apud aedes Universitatis Gregorianae, s. 291.

i samej instytucji w jej rzeczywistości prawno-sakramentalnej²⁵. Podmiotem symulacji całkowitej jest każdy kontrahent prawnie zdolny do zawarcia małżeństwa. Zgodnie z kan. 1057 § 1 KPK, zgodę mogą wyrazić jedynie osoby zdolne do jej udzielenia i muszą to uczynić zgodnie z prawem²⁶. Symulant jest więc osobą wolną od przeszkód zrywających, która jednak pozytywnym aktem woli wyklucza małżeństwo. Przedmiotem symulacji całkowitej jest samo małżeństwo. Kontrahent zawierający je nie ma intencji jego zawarcia, świadomie je wyklucza, znając zarówno treść zgody małżeńskiej, jak i naturę instytucji. Wykluczający nie chce żadnego z elementów kontraktu małżeńskiego ani więzi z drugą stroną, pragnie jedynie pustej formuły słów wyrażających pozorną zgodę. Symulacja całkowita oznacza zatem nie tyle brak zgody, ile jej świadome wykluczenie²⁷.

3.1. Choroby psychiczne a całkowita symulacja małżeństwa

Orio Giacchi podkreślał, że o wadach zgody małżeńskiej można mówić jedynie wówczas, gdy osoba udzielająca wadliwej zgody jest psychicznie zdolna do podjęcia aktu prawdziwego konsensu²⁸. Z kolei John Keating wskazywał, iż choroba psychiczna i symulacja małżeństwa są ze sobą sprzeczne jako tytuły nieważności²⁹. Rota Rzymska dopiero w latach trzydziestych XX w. rozpatrywała sprawy o nieważność małżeństwa z powodu choroby psychicznej oraz z tytułu symulacji – zarówno całkowitej, jak i częściowej. W jednym z procesów sędziowie analizowali osobno chorobę umysłową pozwanego, a osobno jego symulację zgody. Nie zwrócono wówczas większej uwagi na kwestię, czy obie przyczyny mogły występować łącznie u jednej i tej samej osoby, co było ułatwione o tyle, że zapadł wyrok za ważnością małżeństwa³⁰. Podobny problem wystąpił w sprawie polskiej, gdzie analizowano nieważność małżeństwa z powodu odurzenia alkoholowego powoda, przymusu oraz symulacji całkowitej. W stanie prawnym wyroku rotalnego stwierdzono wyraźnie, iż nie można orzekać o nieważności małżeństwa równocześnie z tych trzech przyczyn u tej samej osoby. Rozstrzygnięto więc, że albo nieważność zachodziła z powodu odurzenia, a jeśli to nie zostało udowodnione – z powodu przymusu, a w ostateczności – z przyczyny całkowitej symulacji³¹. Takie ustawienie wzajemnych relacji jasno wskazuje, że nie można być równocześnie w stanie całkowitego odurzenia i dokonywać świadomego aktu symulacji. Analogiczne problemy pojawiły się w sprawie *Taurinen, Nullitatis*

²⁵ M. Pastuszko, *Całkowita symulacja małżeństwa*, s. 53.

²⁶ W. Góralski, *Systematyka tytułów nieważności małżeństwa w zakresie zgody małżeńskiej w KPK z 1983 r.*, „Prawo Kanoniczne” 1992, nr 1–2, s. 210.

²⁷ M. Pastuszko, *Świadomość symulacji u całkowicie symulującego zawarcie małżeństwa*, „Prawo Kanoniczne” 1974, nr 3–4, s. 98–105.

²⁸ Tenże, *Całkowita symulacja małżeństwa a inne braki zgody małżeńskiej*, „Prawo Kanoniczne” 1981, nr 1–2, s. 321–341.

²⁹ *The Bearing of mental Impairment on the Validity of Marriage. An Analysis on Rotal Jurisprudence*, Rzym 1964, s. 24.

³⁰ SRR Florentina, n. m. c. Julian, 9 V 1936, v. XXVIII, d. XXXIII, s. 303–319.

³¹ SRR n. m. c. Grazioli, 2 X II 1035: v. XXVII, d. LXXIV, s. 620–631.

matrimonii, coram J. Pasquazi z 8 lipca 1958 r., gdzie akta zawierały niejasne określenie przedmiotu sporu: czy chodzi o nieważność z powodu choroby psychicznej, czy też z powodu całkowitej symulacji, której podstawą miałyby być choroba psychiczna pozwanej. Wątpliwość ta była zasadna, gdyż choroba umysłowa nie może prowadzić do czynu świadomego, jakim musi być symulacja. Tym samym wykluczono możliwość ich współlistnienia³². Podobne stanowisko zaprezentowano w wyroku *Eporedien, Nullitatis matrimonii, coram C. Lefebvre* z 12 marca 1960 r., gdzie pozwanej zarzucano chorobę psychiczną i jednocześnie symulację. Wątpliwości sędziów opierały się na tym, że choroba psychiczna i całkowita symulacja nie mogą współlistnieć, gdyż wykluczają się wzajemnie. Takie rozumowanie potwierdza kolejny wyrok *Taurinen, Nullitatis matrimonii, coram A. de Jorio* z 28 lutego 1982 r., w którym również uznano, że symulacja całkowita nie może wynikać z choroby psychicznej³³. Analiza orzecznictwa Roty Rzymskiej pozwala stwierdzić jednoznacznie, że w jednym i tym samym podmiocie choroba psychiczna oraz całkowita symulacja małżeństwa nie mogą współlistnieć. Małżeństwo może być nieważne z jednej z tych przyczyn, ale nigdy równocześnie. W przypadku zbiegu tytułów należy więc najpierw badać istnienie choroby psychicznej, a dopiero w razie jej wykluczenia – możliwość symulacji całkowitej³⁴. Można postawić pytanie, czy dopuszczalna jest sytuacja, w której ktoś symuluje chorobę psychiczną. Symulacja choroby umysłowej oznacza bowiem świadome pozorowanie objawów chorobowych. Takie zachowanie wymaga zachowanej zdolności poznawczej, a więc dotyczy jedynie osób mających chociażby ograniczoną percepcję rozpoznawania własnych czynów. Tylko one mogą równocześnie symulować zarówno stan choroby, jak i zawarcie małżeństwa. W praktyce jednak takie przypadki są rzadkie i mają raczej znaczenie akademickie lub psychiatryczne. Dla sądów kościelnych kluczowe znaczenie ma natomiast problem symulacji zgody małżeńskiej przez osobę chorą psychicznie – ta bowiem, z racji swej niezdolności do świadomości i wolności aktu, nie może dokonać symulacji w sensie kanonicznym. W praktyce procesowej zachowuje się więc porządek badania: najpierw ocena zdolności do aktu ludzkiego, następnie – jeśli zdolność istnieje – dociekanie ewentualnego *actus positivus voluntatis* z kan. 1101 § 2. Linie komentarzowe i jurysprudenca podtrzymują brak współlistnienia ciężkiej niezdolności i symulacji całkowitej w tej samej chwili³⁵.

³² Taurinen, n. m. c. Pasquazi, 8 VII 1956: *In casu agitur de peculiari simulatione ex morbo conventae*, v. L, n. 5, s. 428.

³³ SRR v. LIV, n. 2, s. 65; SRR v. LIV, n. 4, s. 67.

³⁴ M. Pastuszko, *Całkowita symulacja małżeństwa a inne braki zgody małżeńskiej*, s. 325.

³⁵ W. Góralski, *Pozytywny akt woli (kan. 1101 § 2 KPK) w świetle doktryny i orzecznictwa rotalnego*, s. 123–152.

4. Symulacja częściowa zgody małżeńskiej

Przedmiotem symulacji częściowej, zgodnie z kan. 1086 § 2 KPK z 1917 r., są: prawo do aktów małżeńskich oraz istotne właściwości małżeństwa³⁶. Prawo do aktów małżeńskich stanowi właściwy przedmiot kontraktu małżeńskiego, dlatego jego wykluczenie jest wadą zgody małżeńskiej, skutkującą nieważnością małżeństw³⁷. Pierwszy przypadek symulacji częściowej sprowadza się zatem do wykluczenia pozytywnym aktem woli *ius ad coniugalem actum*, czyli prawa do ciała współmałżonka, a w konsekwencji prawa do zrodzenia potomstwa. W szczególności chodzi tu o wykluczenie potomstwa w sposób absolutny i definitywny, dokonane przed ślubem lub co najmniej w momencie wyrażania zgody małżeńskiej.

W doktrynie prawa kanonicznego podkreślano przy tym konieczność rozróżnienia między samym prawem do pożycia małżeńskiego a korzystaniem z tego prawa. Drugi przypadek symulacji częściowej sprowadza się do wykluczenia jednej z istotnych właściwości małżeństwa. Zgodnie z kan. 1013 § 2 KPK z 1917 r. istotnymi właściwościami małżeństwa są: jedność (*unitas*) oraz nierozzerwalność (*indissolubilitas*), które w małżeństwie chrześcijańskim zyskują szczególną moc z racji sakramentu. Wskazane właściwości zostały *explicite* określone przez prawodawcę:

1. jedność oznacza monogamię, a więc trwały związek jednego mężczyzny z jedną kobietą;
2. nierozzerwalność wyraża się w dozgonnym charakterze węzła małżeńskiego, którego nie może rozwiązać ani wola stron, ani jakakolwiek władza doczesna³⁸.

Z kolei myśl kan. 1101 § 2 KPK symulacja częściowa polega na wykluczeniu pozytywnym aktem woli istotnego elementu małżeństwa lub jakiegoś istotnego przymiotu małżeństwa. Wykluczenie istotnego przymiotu małżeństwa odnosi się do jedności i nierozzerwalności małżeństwa. Natomiast istotny element małżeństwa wiąże się z prawem do wspólnoty życia służącej dobru małżonków, jak i z prawem do aktów małżeńskich skierowanych na zrodzenie i wychowanie potomstwa. Do istotnych elementów należy również dodać sakramentalność małżeństwa oraz wierność. Wykluczenie któregoś z nich powoduje nieważność małżeństwa³⁹.

Symulacja częściowa występuje wtedy, kiedy kontrahent chce zawrzeć małżeństwo, ale nie chce przyjąć pewnych obowiązków koniecznych z nim związanych. W dowodzeniu symulacji częściowej należy wskazać konkretne prawa i obowiązki, które zostały wykluczone, nie zaś dobro małżonków jako takie⁴⁰. Stąd symulacja

³⁶ F. Bączkiewicz, *Prawo kanoniczne. Podręcznik dla duchowieństwa*, s. 260.

³⁷ T. Vlaming, *Praelectiones iuris matrimonii ad normam Codicis Iuris Canonici*, s. 393.

³⁸ M. Żurowski, *Kanoniczne prawo małżeńskie okresu posoborowego*, s. 384–385.

³⁹ G. Leszczyński, *Istotny element małżeństwa jako przedmiot symulacji częściowej (kan. 1101 § 2 KPK)*, s. 83.

⁴⁰ M. Pastuszko, *Próba wyjaśnienia pojęcia całkowitej symulacji małżeństwa*, „Prawo Kanoniczne” 1971, nr 3–4, s. 26.

częściowa ma miejsce wtedy, kiedy odrzuca się któreś z trzech najważniejszych dóbr małżeństwa. W ujęciu kan. 1101 § 2 „istotny element” obejmuje m.in. *ius ad actus coniugales* zdolnych do prokreacji oraz realną *communio vitae* ukierunkowaną na dobro małżonków (*bonum coniugum*), natomiast „istotny przymiot” dotyczy jedności i nierozzerwalności. Te kategorie mają odrębne konsekwencje probacyjne i powinny być tak oznaczone w *libellus*⁴¹.

Pozytywny akt woli musi polegać na bezpośrednim wykluczeniu jednego z istotnych elementów lub przymiotów małżeństwa⁴². Przy symulacji częściowej istnieją dwa akty woli, sprzeczne ze sobą. Jeden jest generalny, ogólny, zmierzający do zawarcia umowy małżeńskiej, drugi zaś specyficzny, dążący do wykluczenia istotnego elementu lub przymiotu małżeństwa. Te dwa akty woli współistnieją i współdziałają ze sobą, uniemożliwiając zaistnienie prawdziwej zgody, która jest wymagana do ważności małżeństwa. Akt specjalny przeważa nad ogólnym i znosi go całkowicie⁴³. Wola zawarcia małżeństwa staje się wówczas wolą symulowaną, ograniczoną jedynie do zewnętrznej deklaracji zgody, podczas gdy drugi akt woli zmierza do pozbawienia jej wartości, w ten sposób eliminuje możliwość powstania prawdziwego konsensu⁴⁴. Zawierający małżeństwo nie musi przy tym mieć świadomości symulowania zgody małżeńskiej, gdyż podmiot może zawierać małżeństwo w dobrej wierze, nie będąc świadomym, iż czyni to nieważnie. Nie musi także wiedzieć, że postępuje moralnie niewłaściwie⁴⁵. Strona symulująca częściowo rzeczywiście chce zawrzeć małżeństwo i z własnej woli do niego przystępuje, jednak jednocześnie odrzuca istotny element lub istotny przymiot małżeństwa⁴⁶.

5. Pozytywny akt woli

Symulacja zgody małżeńskiej może dokonać się na różne sposoby: poprzez pozytywny, wykluczający akt woli, przez dodanie do aktu zgody warunku eliminującego jakąś istotną właściwość małżeństwa lub też przez zawarcie umowy sprzecznej z samą istotą małżeństwa albo z jego istotnymi właściwościami⁴⁷. W kan. 1086 § 2 KPK z 1917 r. prawodawca wyraźnie wskazał warunek

⁴¹ G. Leszczyński, *The Good of Spouses as Object of Simulation of the Marriage Consent*, „Acta Universitatis Lodzensis. Folia Iuridica” 81(2017), s. 29–41.

⁴² B. Glinkowski, *Symulacja całkowita zgody małżeńskiej w orzecznictwie rotalnym Roty Rzymskiej (1965–1995)*, s. 24.

⁴³ A. Stankiewicz, *Pozytywny akt woli przy symulacji zgody małżeńskiej*, s. 68.

⁴⁴ Tamże, s. 73.

⁴⁵ Tamże, s. 201; G. Leszczyński, *Istotny element małżeństwa jako przedmiot symulacji częściowej (kan. 1101 § 2 KPK)*, s. 82.

⁴⁶ B. Glinkowski, *Symulacja całkowita zgody małżeńskiej w orzecznictwie rotalnym Roty Rzymskiej (1965–1995)*, s. 28.

⁴⁷ P. Conte a Coronata, *Institutiones iuris canonici ad usum utriusque cleri et scholarum. De Sacramentis Tractatus Canonici*, vol. III: *De Matrimonio et de sacramentalibus*, Romae 1950, s. 614.

przesądzający o zaistnieniu fikcyjnej zgody małżeńskiej, sprowadzający się do wykluczenia pozytywnym aktem woli: samego małżeństwa lub istotnych właściwości małżeństwa. W okresie przedkodyfikacyjnym, omawiając zagadnienie symulacji, zwracano wprawdzie uwagę na świadome ukierunkowanie woli na niezawarcie małżeństwa, jednakże nie posługiwano się wprost terminem „pozytywny akt woli”. Dopiero analizowany kan. 1086 § 2 KPK z 1917 r. wprowadził ten techniczny termin⁴⁸. W pokodeksowej nauce prawa kanonicznego natura pozytywnego aktu woli była przedmiotem szerokich dyskusji i niejednoznacznych interpretacji⁴⁹. Jurysprudencja podejmowała próby jego całościowego i wielopłaszczyznowego wyjaśnienia, zastanawiając się, czy należy go rozumieć jako jeden akt woli, czy raczej jako akt złożony⁵⁰. Część autorów podkreślała, że pozytywny akt woli musi realnie istnieć, a więc być czymś więcej niż jedynie brakiem chęci zawarcia małżeństwa – powinien wyrażać intencję rzeczywistego odrzucenia małżeństwa⁵¹.

Z kolei na gruncie Kodeksu Prawa Kanonicznego z 1983 r. pozytywny akt woli stanowi jedyną formalną podstawę symulacji. Określany jest on jako wybór osobowy, który zawsze poprzedza akt rozumowy. Rozum jest świadomy zarówno swojego działania, jak i działania woli, która idzie za poznaniem intelektualnym⁵². Podmiot uzyskuje dzięki temu jasne i zrozumiałe rozeznanie co do natury małżeństwa, a jednocześnie świadomie odrzuca je dla siebie, choć formalnie – za pomocą słów lub znaków – wyraża zgodę na jego zawarcie⁵³. Formuła „pozytywny akt woli” wskazuje zatem na trzy konstytutywne elementy: wolę, akt oraz pozytywność. Wola jest przyczyną sprawczą, stanowiącą główne źródło symulacji, rozumianą jako pożądanie umysłowe skierowane ku dobru poznanemu intelektualnie⁵⁴. Akt oznacza przejście od potencjalności do działania, urzeczywistnione poprzez wolę i rozum, a więc świadome i dobrowolne działanie ludzkie. Pozytywność stanowi czynnik kwalifikujący, który odróżnia symulację rzeczywistą i aktywną od braku woli. Oznacza ona stanowczość i kategoryczność decyzji – wola nie tylko nie zawiera małżeństwa, lecz aktywnie je wyklucza, nadając całemu procesowi znamiona moralnej pewności⁵⁵. Ponadto podkreślić należy fakt, iż „pozytywność” odróżnia brak chęci od aktywnego

⁴⁸ E. Rittner, *Prawo Kościelne Katolickie*, t. I, Lwów 1912, s. 235.

⁴⁹ M. Pastuszko, *Próba wyjaśnienia pojęcia całkowitej symulacji małżeństwa*, s. 89 i n.

⁵⁰ Tamże, s. 76–97.

⁵¹ F. Capello, *Tractatus canonico moralis de sacramentis. De Matrimonio*, t. V, s. 530; O. Giacchi, *Il consenso nel matrimonio canonico*, s. 93 i n.; M. Pastuszko, *Próba wyjaśnienia pojęcia całkowitej symulacji małżeństwa*, s. 90 i n.

⁵² A. Stankiewicz, *Pozytywny akt woli przy symulacji zgody małżeńskiej*, „*Studia Paryskie*” 9(1999), s. 206.

⁵³ B. Glinkowski, *Symulacja całkowita zgody małżeńskiej w orzecznictwie rotalnym Roty Rzymskiej (1965–1995)*, s. 43.

⁵⁴ A. Stankiewicz, *Pozytywny akt woli przy symulacji zgody małżeńskiej*, „*Ius Matrimoniale*” 4(1999), nr 10, s. 76.

⁵⁵ Tamże, s. 206.

wykluczenia: musi chodzić o realnie istniejący wybór woli (akt specjalny), który przeważa nad aktem ogólnym (zawarcia), co konsekwentnie wykazywane jest w nauce i wyrokach⁵⁶.

6. Dobra małżeństwa jako wybrane aspekty symulacji

6.1. Jedność i wierność (*bonum fidei*)

Jedność wyraża monogamiczną strukturę węzła: *una mulier – unus vir*. Integralność i zupełność węzła stanowią źródło wyłączności i wierności. Jedność wymaga wzajemnej wierności małżonków⁵⁷. Wierność rozumiana jest jako wyłączność osobowa i seksualna – świadczenie tego, co należy się tylko współmałżonkowi w wymiarze cielesnym i duchowym. Naruszenie następuje w razie wprowadzenia do relacji osób trzecich, co niweczy zupełne i wyłączone oddanie⁵⁸. Wykluczenie dobra wierności zachodzi, gdy kontrahent, zawierając z natury monogamiczne małżeństwo, jednocześnie odmawia współmałżonkowi prawa do wyłączności seksualnej, zastrzegając sobie prawo do relacji intymnych z osobą trzecią, m.in. poprzez: deklaracje o „związku otwartym”; równoległe relacje już w narzeczeństwie; zastrzeganie „prawa” do kontaktów seksualnych poza małżeństwem czy korespondencję wskazującą na brak intencji wyłączności przed ślubem. Tym samym w chwili konsensu odrzuca *bonum fidei*⁵⁹. W związku z powyższym wykluczenie *bonum fidei* zachodzi, gdy w chwili konsensu strona pozytywnie odmawia współmałżonkowi prawa do wyłączności (nie wystarcza sama późniejsza zdrada⁶⁰).

6.2. *Bonum sacramenti* i nierozzerwalność

Małżeństwo jest z natury nierozzerwalne; nierozzerwalność to nie zewnętrzny dodatek, lecz element wewnętrzny wspólnoty małżeńskiej. Oznacza ona niemożność rozwiązania węzła i zakaz zawarcia innego małżeństwa, dopóki trwa pierwsze. Wykluczenie zachodzi przy z góry przyjętej czasowości („dopóki się układa”). Jest to zarazem dobro naturalne i istotny przymiot, który w małżeństwie ochrzczonych uzyskuje szczególną moc z racji sakramentu⁶¹. Ponieważ przymierze ochrzczonych zostało przez Chrystusa wyniesione do rangi sakramentu, nie istnieje ważna umowa małżeńska między ochrzczonymi,

⁵⁶ W. Góralski, *Pozytywny akt woli (kan. 1101 § 2 KPK) w świetle doktryny i orzecnictwa rotalnego*, s. 123–152.

⁵⁷ P. J. Viladrich, *Konsens małżeński*, s. 327.

⁵⁸ R. Szttychmiller, *Obowiązki małżeńskie*, Warszawa 1999, s. 244.

⁵⁹ G. Leszczyński, *Istotny element małżeństwa jako przedmiot symulacji częściowej (kan. 1101 § 2 KPK)*, s. 89.

⁶⁰ W. Góralski, *Pozytywny akt woli (kan. 1101 § 2 KPK) w świetle doktryny i orzecnictwa rotalnego*, s. 123–152.

⁶¹ R. Szttychmiller, *Istotne obowiązki małżeńskie*, Warszawa 1997, s. 225.

która nie byłaby sakramentem⁶². Sakramentalna godność może sama stać się przedmiotem wykluczenia: ma to miejsce, gdy nupturient wyklucza sakrament tak dalece, iż gotów jest odstąpić od zawarcia małżeństwa, jeśli miałoby ono charakter sakramentalny⁶³. Nie chodzi przy tym o brak formacji religijnej, symulacja zachodzi wtedy, gdy sakramentalność zostaje wyłączona aktem ludzkim, a zatem właśnie dlatego, że małżeństwo jest znakiem łaski, symulant nie chce samego małżeństwa⁶⁴. Odrębny akt wykluczenia dotyczy znaku łaski u ochrzczonych. Decyduje wola odstąpienia od małżeństwa, jeśli miałoby ono charakter sakramentalny. W kontekście decyzyjnym papieskim podkreśla się „dobro rodziny (dzieci)” jako tło hermeneutyczne, bez tworzenia nowego tytułu nieważności⁶⁵.

6.3. *Bonum prolis*

W ujęciu klasycznym (św. Tomasz) podstawowym celem małżeństwa jest zrodzenie i wychowanie potomstwa – cel ukierunkowany na dobro wspólne i zachowanie gatunku. Istotą umowy małżeńskiej jest wzajemne przekazanie i przyjęcie prawa do aktów małżeńskich, które z natury są zdadne do prokreacji i wychowania. Akty te stanowią zarówno uprawnienie, jak i obowiązek małżonków⁶⁶. Dziecko – jako owoc aktu małżeńskiego – jest zawsze darem, nie przedmiotem roszczenia; od chwili poczęcia przysługuje mu poszanowanie i wolność. Umowa małżeńska jest nieważna, jeżeli w chwili jej zawierania przynajmniej jedna strona trwale i stanowczo wyklucza prawo współmałżonka do aktów małżeńskich zdalnych do poczęcia i zrodzenia potomstwa, podobnie gdy pozytywnym aktem woli całkowicie i na zawsze wyklucza potomstwo do tego stopnia, iż w razie konieczności zrezygnowałaby z małżeństwa⁶⁷. Granica biegnie przy absolutnym i definitywnym wykluczeniu potomstwa w chwili konsensu.

6.4. *Bonum coniugum*

Dobro małżonków stanowi osobowe źródło i wymiar bycia „jednym ciałem” w perspektywie prokreacji. Jego istotą jest wzajemne obdarowanie się sobą, prowadzące do obopólnego doskonalenia⁶⁸. Obejmuje ono intymne pożycie, jedność

⁶² W. Góralski, *Wspólnota całego życia*, Częstochowa 1995, s. 12.

⁶³ G. Leszczyński, *Istotny element małżeństwa jako przedmiot symulacji częściowej (kan. 1101 § 2 KPK)*, s. 93.

⁶⁴ W. Kraiński, *Szczególne odmiany symulacji całkowitej zgody małżeńskiej w orzecznictwie Roty Rzymskiej*, w: *In fide et dilectione*, Toruń 2006, s. 135.

⁶⁵ Franciszek, *Mitis Iudex Dominus Iesus* (15.08.2015), tekst autentyczny.

⁶⁶ L. Świto, *Istota bonum prolis*, „Prawo Kanoniczne” 2002, nr 3–4, s. 63.

⁶⁷ W. Góralski, *Exclusio boni prolis jako przyczyna nieważności małżeństwa w świetle nowszej jurysprudenencji rotalnej*, „Prawo Kanoniczne” 1975, nr 3–4, s. 102.

⁶⁸ Tenże, *Symulacja zgody małżeńskiej w odniesieniu do bonum coniugum*, w: *Ecclesia et status*, Lublin 2004, s. 402.

duchową, wzajemną pomoc, rozwój osobowy współmałżonków i ich uświęcenie⁶⁹. Konkretyzuje się w relacjach międzyosobowych tworzących realną wspólnotę życia – od aktów małżeńskich naturalnie otwartych na poczęcie dziecka, przez ustanowienie intymnej wspólnoty, po zaspokajanie podstawowych potrzeb⁷⁰. Symulacja ma miejsce wtedy, gdy nupturient w chwili wyrażania zgody nie ma zamiaru pozytywnie ustanowić wspólnoty całego życia ukierunkowanej na to dobro, wówczas konsens nie może zostać uznany za skuteczny. To nie „ogólna jakość relacji”, lecz konkretna wspólnota życia: intymność, pomoc, rozwój, uświęcanie. Symulacja wymaga aktu wykluczającego ustanowienie tej wspólnoty (np. z góry zamierzona separacja faktyczna, stała odmowa pożycia jako reguła, negacja „stołu, łoża i dachu”). Dowodowo należy odróżnić dysfunkcję *post* od intencji uprzedniej⁷¹.

Zakończenie

Analiza przeprowadzona w artykule potwierdza, że rdzeniem ważności małżeństwa jest rzeczywista, wewnętrzna wola zawarcia *consortium totius vitae* zgodnie z nauką Kościoła. Symulacja uderza w samą substancję konsensu i skutkuje nieważnością. Pozytywny akt woli, aktualny lub wirtualny, stanowi kryterium rozstrzygające i odróżnia symulację od zwykłego braku chęci. Orzecznictwo Roty Rzymskiej konsekwentnie wyklucza współlistnienie symulacji całkowitej z ciężką chorobą psychiczną w tym samym podmiocie, co ma istotne znaczenie dla kwalifikacji procesowej i praktyki dowodowej. W postępowaniu kanonicznym kluczowe pozostaje precyzyjne ustalenie przedmiotu wykluczenia (elementu, przymiotu lub dobra małżeństwa) oraz wykazanie intencji nupturienta w chwili wyrażania zgody.

Jednocześnie nie można zapominać, że każda rodzina, będąca podstawową komórką życia społecznego, budowana jest na fundamencie małżeństwa. Współczesne czasy – nacechowane szybkim rozwojem technicznym i gospodarczym – sprzyjają pośpiechowi, powierzchowności i zamykaniu się człowieka w egoistycznych postawach. Brak otwartości i szczerości w relacjach prowadzi do zakłamania, a w konsekwencji do nietrwałego budowania przymierza małżeńskiego. Symulacja zgody małżeńskiej jawi się zatem jako niepokojące zjawisko, będące przejawem egoizmu i instrumentalizacji instytucji małżeństwa, co nieuchronnie prowadzi do kryzysu rodziny i społeczeństwa.

Historia doktryny pokazuje przy tym, że problem symulacji nie jest nowym konstruktem, lecz owocem wielowiekowego rozwoju refleksji kanonistycznej. Począwszy od średniowiecznych dyskusji nad przyczyną sprawczą małżeństwa, poprzez papieskie dekretały, aż po ujęcia nowożytne. Zagadnienie to kształtowało się jako jedna z fundamentalnych podstaw ważności małżeństwa. Normy KPK

⁶⁹ P.M. Gajda, *Prawo małżeńskie Kościoła katolickiego*, Tarnów 2000, s. 30.

⁷⁰ W. Góralski, *Kościelna prawo małżeńskie*, Warszawa 2006, s. 200.

⁷¹ G. Leszczyński, *The Good of Spouses as Object of Simulation of the Marriage Consent*, s. 29–41.

z 1917 r., a następnie z 1983 r., stanowią zatem nie tyle *novum*, ile dojrzałą syntezę tradycji i orzecznictwa, która nadała instytucji symulacji jasne ramy dogmatyczne i procesowe.

Symulacja zgody małżeńskiej jako przejaw wewnętrznego rozdźwięku między wolą a jej zewnętrznym wyrazem nigdy nie będzie dobrem dla małżeństwa ani dla wspólnoty wiernych. Jej eliminacja – poprzez właściwą formację, duszpasterstwo i orzecznictwo sądów kościelnych – pozostaje jednym z kluczowych zadań Kościoła we współczesnym świecie. O nieważności z symulacji decyduje pozytywny akt woli, nie sama niedojrzałość. Każde *bonum* wymaga wskazania przedmiotu wykluczenia i testu dowodowego (a nie ogólnych ocen relacji).

BIBLIOGRAFIA

Źródła prawa:

- Codex Iuris Canonici Auctoritate Ioannis Pauli pp. II promulgatus*, 1983.
Kodeks Prawa Kanonicznego z 1983 r.
AAS 93(2001).
SRR (Sacra Romana Rota), v. XXVII–LIV, lata 1935–1956.
The Bearing of Mental Impairment on the Validity of Marriage. An Analysis on Rotal Jurisprudence, dissertatio ad lauream, Pontificia Universitas Gregoriana, Rzym 1964.

Literatura:

- Abate A., *Il matrimonio nell'attuale legislazione canonica*, Urbaniana University Press, 1982.
Bączkiewicz F., *Prawo kanoniczne. Podręcznik dla duchowieństwa*, t. II, Kraków 1923.
Bánk J., *Connubia canonica*, Romae–Friburgi Br.–Barcinone 1959.
Biskupski S., *Prawo małżeńskie Kościoła rzymskokatolickiego*, t. I, Olsztyn 1956.
Capello F., *Summa Iuris Canonici in usum scholarum concinnata*, t. II, Apud aedes Universitatis Gregoriana, 1948.
Capello F., *Tractatus canonico-moralis de sacramentis. De Matrimonio*, t. V, Romae 1947.
Conte a Coronata P., *Institutiones iuris canonici ad usum utriusque cleri et scholarum. De Sacramentis Tractatus Canonici*, vol. III: *De Matrimonio et de sacramentalibus*, Romae 1950.
Dzierżoń G., *Niezdolność do zawarcia małżeństwa jako kategoria kanoniczna*, Warszawa 2002.
Franciszek, *Mitis Iudex Dominus Iesus*, https://www.vatican.va/content/francesco/pl/motu_proprio/documents/papa-francesco-motu-proprio_20150815_mitis-iudex-dominus-iesus.html.
Gajda P.M., *Prawo małżeńskie Kościoła katolickiego*, Tarnów 2000.
Glinkowski B., *Symulacja całkowita zgody małżeńskiej w orzecznictwie Roty Rzymskiej (1965–1995)*, Poznań 2004.
Góralski W., *Exclusio boni prolis jako przyczyna nieważności małżeństwa w świetle nowszej jurysprudencji rotalnej*, „Prawo Kanoniczne” 1975, nr 3–4.
Góralski W., *Kościelne prawo małżeńskie*, Warszawa 2006.
Góralski W., *Pozytywny akt woli w świetle doktryny i orzecznictwa rotalnego*, „Roczniki Nauk Prawnych” 31(2021).
Góralski W., *Studia nad małżeństwem i rodziną*, Warszawa 2007.
Góralski W., *Symulacja zgody małżeńskiej w odniesieniu do bonum coniugum*, w: *Ecclesia et status*, Lublin 2004.
Góralski W., *Systematyka tytułów nieważności małżeństwa w zakresie zgody małżeńskiej w KPK z 1983 r.*, „Prawo Kanoniczne” 1992, nr 1–2.
Góralski W., *Wspólnota całego życia*, Częstochowa 1995.
Jone P., *Commentarium in Codicem Iuris Canonici*, t. II, Paderborn 1954.

- Kraiński W., *Szczególne odmiany symulacji całkowitej zgody małżeńskiej w orzecznictwie Roty Rzymskiej*, w: *In fide et dilectione*, Toruń 2006.
- Leszczyński G., *The Good of Spouses as Object of Simulation of the Marriage Consent*, „Acta Universitatis Lodzensis. Folia Iuridica” 81(2017).
- Leszczyński G., *Istotny element małżeństwa jako przedmiot symulacji częściowej (kan. 1101 § 2 KPK)*, „Ius Matrimoniale” 12(2007), nr 18.
- Pastuszko M., *Całkowita symulacja małżeństwa*, Warszawa 1982.
- Pastuszko M., *Całkowita symulacja małżeństwa a inne braki zgody małżeńskiej*, „Prawo Kanoniczne” 1981, nr 1–2.
- Pastuszko M., *Próba wyjaśnienia pojęcia całkowitej symulacji małżeństwa*, „Prawo Kanoniczne” 1971, nr 3–4.
- Pastuszko M., *Świadomość symulacji u całkowicie symulującego zawarcie małżeństwa*, „Prawo Kanoniczne” 1974, nr 3–4.
- Pawluk T., *Prawo małżeńskie*, Olsztyn 1984.
- Regatillo E., *Ius sacramentarium*, Sal Terrae 1960.
- Rittner E., *Prawo Kościelne Katolickie*, t. I, Lwów 1912.
- Skrzydlewski W., *Problem celów małżeństwa*, „Analecta Cracoviensi” 3(1971).
- Staffa D., *De actu positivo voluntatis quo bonum essenziale matrimonii excluditur*, „Monitor Ecclesiasticus” 74(1949).
- Stankiewicz A., *Pozytywny akt woli przy symulacji zgody małżeńskiej*, „Ius Matrimoniale” 4(1999), nr 10.
- Stankiewicz A., *Pozytywny akt woli przy symulacji zgody małżeńskiej*, „Studia Paryskie” 9(1999).
- Sztafrowski E., *Chrześcijańskie małżeństwo*, Warszawa 1985.
- Sztychmiller R., *Istotne obowiązki małżeńskie*, Warszawa 1997.
- Sztychmiller R., *Obowiązki małżeńskie*, Warszawa 1999.
- Świto L., *Istota bonum prolis*, „Prawo Kanoniczne” 2002, nr 3–4.
- Tokarski J., *Słownik wyrazów obcych PWN*, Warszawa 1980.
- Viladrich P.J., *Konsens małżeński*, przekład S. Świączny, Warszawa 2002.
- Żurowski M., *Kanoniczne prawo małżeńskie okresu posoborowego*, Katowice 1976.

VARIA**KS. WOJCIECH GUZEWICZ**

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie Filia w Elku

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6759-0856>

e-mail: wojciech.guzewicz@uwm.edu.pl

**KAPŁANI DIECEZJI ELCKIEJ ZMARLI W LATACH
1992–1997 (KS. KAZIMIERZ ANTONI WŁODARCZYK,
KS. JAN WIELGAT, KS. JÓZEF DRAŻBA,
KS. ADOLF JAN JASZCZYK, KS. STANISŁAW
ROGOWSKI, KS. STANISŁAW BIELAWSKI, KS. HUBERT
EMIL KLINGENBERG, KS. ALEKSANDER WALCZYK)**

Streszczenie: W artykule przedstawiono osiem biogramów kapłanów diecezji elckiej zmarłych w latach 1992–1997, tj. ks. Kazimierza Antoniego Włodarczyka († 1992), ks. Jana Wielgata († 1993), ks. Józefa Drażbę († 1995), ks. Adolfa Jana Jaszczyka († 1995), ks. Stanisława Rogowskiego († 1995), ks. Stanisława Bielawskiego († 1996), ks. Huberta Emila Klingenberga († 1996), ks. Aleksandra Walczyka († 1996). Pod każdym biogramem podano także bibliografię przedmiotową. Wszystkie biogramy księży zostały opracowane w układzie chronologicznym, a w ramach danego roku – w układzie alfabetycznym.

Słowa kluczowe: słownik, diecezja elcka, zmarli kapłani w latach 1992–1997

**PRIESTS OF THE ELK DIOCESE WHO DIE IN THE YEARS
1992–1997 (FR. KAZIMIERZ ANTONI WŁODARCZYK,
FR. JAN WIELGAT, FR. JÓZEF DRAŻBA,
FR. ADOLF JAN JASZCZYK, FR. STANISŁAW ROGOWSKI,
FR. STANISŁAW BIELAWSKI, FR. HUBERT EMIL KLINGENBERG,
FR. ALEKSANDER WALCZYK)**

Abstract: This article presents eight biographies of priests from the Elk Diocese who died between 1992 and 1997: Father Kazimierz Antoni Włodarczyk († 1992), Father Jan Wielgat († 1993), Father Józef Drażba († 1995), Father Adolf Jan Jaszczyk († 1995), Father Stanisław Rogowski († 1995), Father Stanisław Bielawski († 1996), Father Hubert Emil Klingenberg († 1996) and Father Aleksander Walczyk († 1996). A bibliography of the subject is also provided under each biography. All biographies of priests are arranged chronologically, and within a given year, alphabetically.

Keywords: dictionary, Elk diocese, deceased priests in 1992–1997

Wprowadzenie

Artykuł skupia się na przedstawieniu ośmiu biogramów kapłanów diecezji ełckiej zmarłych w latach 1992–1997, tj. ks. Kazimierza Antoniego Włodarczyka († 1992), ks. Jana Wielgata († 1993), ks. Józefa Drazby († 1995), ks. Adolfa Jana Jaszczyka († 1995), ks. Stanisława Rogowskiego († 1995), ks. Stanisława Bielawskiego († 1996), ks. Huberta Emila Klingenberga († 1996), ks. Aleksandra Walczyka († 1996). Warto zauważyć, iż w całej dotychczasowej historii diecezji ełckiej tylko w jednym roku nie umarł żaden kapłan i był to rok 1994, objęty analizą w tym artykule.

Na treść każdego biogramu składać się będzie ponad 50 podstawowych informacji, w tym wzmianka o środowisku rodzinnym kapłana, ukończonych szkołach i seminarium, święceniach kapłańskich, wikariatach, pracy proboszczowskiej, innych stanowiskach zajmowanych w ramach diecezji ełckiej, ale nie tylko, odznaczeniach i godnościach kościelnych i państwowych, okolicznościach śmierci i pogrzebu, itp. Dodatkowo pod każdym biogramem zamieszczona zostanie bibliografia przedmiotowa. Biogramy w każdej części są opracowane w układzie chronologicznym, a w ramach danego roku w układzie alfabetycznym.

Prawie wszystkie biogramy opracowane zostały w oparciu o trzy rodzaje publikacji: nekrologi zawarte w „Kronikach Urzędowych Diecezji Ełckiej”, *Słownik* – ks. prof. Andrzeja Kopiczki oraz hasła słownikowe i encyklopedyczne opracowywane przez ks. Wojciecha Guzewicza. Istotne znaczenia ma tu zwłaszcza pozycja pt. *„Powiedz ludziom, niech więcej nie płaczą...” Słownik biograficzny zmarłych księży diecezji ełckiej (1992–2017)*, w której to ks. Wojciech Guzewicz przedstawił biogramy zmarłych kapłanów diecezji ełckiej do roku 2017. Niniejsze opracowanie nie jest jednakże wierną kopią tamtego *Słownika*. Różni się zarówno pod względem treści (w biogramach pouzupełniano niektóre informacje) oraz pod względem literatury przedmiotu (dodano nowe publikacje).

1992

WŁODARCZYK KAZIMIERZ ANTONI (1928–1992)

Urodził się 9 stycznia 1928 r. w Bachorzewie k. Jarocina, w parafii Wilkowyja (ówczesna archidiecezja gnieźnieńska). Syn Szczepana i Katarzyny z domu Szyba. Do wybuchu II wojny światowej ukończył cztery klasy szkoły powszechnej. W czasie wojny przebywał w domu rodzinnym. Do gimnazjum uczęszczał w Jarocinie i Środzie. Maturę zdał 13 lipca 1951 r. we Wrocławiu. Przyjęty do Wyższego Seminarium Duchownego „Hosianum” w Olsztynie 15 listopada 1949 r. Święcenia kapłańskie przyjął 6 czerwca 1955 r. z rąk bpa Mariana Jankowskiego, biskupa pomocniczego diecezji siedleckiej. Od 2 lipca 1955 r. tymczasowy administrator w Giżycku, a następnie od 9 lipca 1955 r. wikariusz parafii w Mrągowie – stąd dojeżdżał do Rybna i Kobałt. W 1957 r. został administratorem w Bażynach z filią w Osetniku i Chwałęcinie. Dalej pracował w Marwałdzie (od 15 lipca

1964 r.) – tu też początkowo obsługiwał Glaznoty, a następnie w Kalinowie (od 1 lipca 1982 r.). Zmarł w szpitalu wojskowym w Ełku 30 marca 1992 r. Pochowany został 1 kwietnia 1992 r. w rodzinnej parafii w Wilkowyi.

A. Kopiczko, *Duchowieństwo katolickie diecezji warmińskiej. Część 2: Słownik*, Olsztyn 2007, s. 319; W. Guzewicz, „*Powiedz ludziom, niech więcej nie płaczą...*”. *Słownik biograficzny zmarłych księży diecezji ełckiej (1992–2017)*, Ełk 2017, s. 76–77; tenże, *Katalog duchowieństwa diecezji ełckiej. Zmiany administracyjno-personalne w latach 1992–2017*, Ełk 2018.

1993

WIELGAT JAN (1904–1993)

Urodził się 29 marca 1904 r. w Brzozówce, pow. Augustów, w parafii Bargłów (ówczesna diecezja sejneńska czyli augustowska), w rodzinie Bartłomieja i Józefy z domu Sobolewskiej. Rodzice zajmowali się prowadzeniem gospodarstwa rolnego. Ukończył szkołę powszechną w Bargłowie i gimnazjum państwowe w Suwałkach. Po maturze odbył służbę wojskową w szkole podchorążych i w 1930 r. wstąpił do Wyższego Seminarium Duchownego w Wilnie. Świecenia kapłańskie przyjął 21 czerwca 1936 r. z rąk abpa Romualda Jałbrzykowskiego, arcybiskupa wileńskiego. Po święceniach pracował jako wikariusz w parafii pw. św. Rocha w Białymstoku. W czasie okupacji niemieckiej był proboszczem parafii Zadziew (13 października 1942 r. miejscowość została w 75% spalona przez Niemców, a ludność wypędzona). Poza tym pełnił także urząd administratora parafii Postawy po tym, jak Niemcy aresztowali tamtejszego proboszcza w lipcu 1942 r. W pierwszych miesiącach 1948 r. był jedynym księdzem w liczącym 13 parafii dekanacie Postawy. Aresztowany przez NKWD w nocy z 9 na 10 lutego 1949 r., po siedmiu miesiącach śledztwa w więzieniu w Mołodecznie, został skazany na karę 10 lat łagru. Wywieziony został do Tajszetłagu w obwodzie irkuckim, później zmieniano miejsca jego pobytu. Zwolniony 10 listopada 1955 r. powrócił do parafii Postawy, ale mimo starań trwających 18 miesięcy nie uzyskał zgody na pracę duszpasterską w tamtejszej wspólnotie. W 1958 r. wyjechał do Polski, przebywał m.in. w swojej rodzinnej parafii (Bargłowie Kościelnym), a następnie podjął pracę w diecezji warmińskiej. Od 4 października 1958 r. był wikariuszem w parafii pw. św. Anny w Sztumie, a dalej administratorem parafii w Galinach (od 4 grudnia 1958 r.). 24 maja 1977 r. przeszedł na emeryturę i zamieszkał w Augustowie. 7 października 1989 r. odznaczony został godnością kanonika honorowego Kapituły Kolegiackiej Sambijskiej z siedzibą w Gołdapi. W wigilię Bożego Narodzenia 1992 r. inkardynował się do diecezji ełckiej. Zmarł podczas sprawowania Najświętszej Ofiary 22 lutego 1993 r. w Augustowie i tam też został pochowany na miejscowym cmentarzu.

J. Golubiewski, *Ks. Jan Wielgat*, „Rajgrodzkie Echa” 1993, nr 6, s. 5; R. Dzwonkowski, *Leksykon duchowieństwa polskiego represjonowanego w ZSRR 1939–1988*, Lublin 2003, s. 631–632; A. Kopiczko, *Duchowieństwo katolickie diecezji warmińskiej. Część 2: Słownik*, Olsztyn 2007, s. 312;

W. Guzewicz, „*Powiedz ludziom, niech więcej nie płaczą...*”. *Słownik biograficzny zmarłych księży diecezji ełckiej (1992–2017)*, Ełk 2017, s. 74–75; tenże, *Katalog duchowieństwa diecezji ełckiej. Zmiany administracyjno-personalne w latach 1992–2017*, Ełk 2018.

1995

DRAŻBA JÓZEF (1934–1995)

Urodził się 28 sierpnia 1934 r. w miejscowości Wierciochy, parafia Raczek (ówczesna diecezja łomżyńska). Po ukończeniu szkoły podstawowej kontynuował naukę w Niższym Seminarium Duchownym we Fromborku i Różanymstoku. Maturę ze specjalnością pedagogiczną uzyskał w Giżycku w 1954 r. Po krótkim okresie pracy nauczycielskiej w parafii Pozezdrze rozpoczął studia w Wyższym Seminarium Duchownym w Łomży. Świecenia kapłańskie przyjął 29 czerwca 1959 r. z rąk bpa Czesława Falkowskiego, biskupa łomżyńskiego. Jako wikariusz pracował w następujących parafiach: Zalas, Zawady, Jelonki, Burzyn, Lipsk nad Biebrzą, Mały Płock, Rzekuń, Andrzejewo i Kobylin. W 1974 r. został mianowany proboszczem parafii pw. św. Antoniego z Padwy w Chlebotkach, a w 1990 r. – parafii pw. św. Teresy w Wiżajnach. Od 1992 r. piastował urząd wicedziekana dekanatu Matki Bożej Miłosierdzia w Suwałkach. Odznaczony był godnością kanonika honorowego Kolegiackiej Kapituły Sejneńskiej. W połowie października 1994 r. ciężka choroba uniemożliwiła mu dalszą pracę duszpasterską. Zmarł w Szpitalu Wojewódzkim w Suwałkach 7 czerwca 1995 r. Uroczystości żałobne odbyły się w kościele parafialnym w Raczkach, skąd pochodził, po czym trumnę z ciałem pochowano na miejscowym cmentarzu.

Śp. ks. kanonik Józef Drażba, „Kronika Urzędowa Diecezji Ełckiej” 1995, nr 2, s. 80; W. Guzewicz, „*Powiedz ludziom, niech więcej nie płaczą...*”. *Słownik biograficzny zmarłych księży diecezji ełckiej (1992–2017)*, Ełk 2017, s. 21; tenże, *Katalog duchowieństwa diecezji ełckiej. Zmiany administracyjno-personalne w latach 1992–2017*, Ełk 2018; tenże, *Duchowieństwo parafii Wiżajny*, w: *Dzieło wiary. Studia i materiały do dziejów parafii Wiżajny*, pod red. W. Guzewicza, G. Zwierzyńskiego, Wiżajny 2024, s. 118.

JASZCZYK ADOLF JAN (1931–1995)

Urodził się 10 sierpnia 1931 r. w Sułkowie Dolnym, powiat Ciechanów, w parafii św. Mikołaja w Niedzborzu (diecezja płocka), w rodzinie Władysława i Józefy z domu Walenda. Rodzice zajmowali się prowadzeniem gospodarstwa rolnego. Adolf był czwartym dzieckiem z dziewięciorga rodzeństwa. W 1937 r. zaczął uczęszczać do szkoły podstawowej w Niedzborzu. Zdążył ukończyć tylko dwie pierwsze klasy. Wybuch wojny przerwał naukę. Dwie dalsze klasy zaliczył w nauczaniu konspiracyjnym, a po zakończeniu wojny w roku 1945 powrócił do szkoły podstawowej, którą ukończył w 1947 r. Następnie uczył się w szkole średniej o profilu mechanicznym w Iłowie. Maturę zdał w ramach kursu wstępnego do seminarium duchownego w Olsztynie. W Wyższym Seminarium Duchownym „Hosianum”

przebywał w latach 1951–1956. Świecenia kapłańskie przyjął 24 czerwca 1956 r. z rąk bpa Mariana Jankowskiego, biskupa pomocniczego diecezji siedleckiej. Bezpośrednio po święceniach ks. Jaszczyk został skierowany do pracy w Reszlu, na co nie wyraziły zgody ówczesne władze państwowe. Młody kapłan powrócił do rodzinnej parafii, pomagając przez cztery miesiące miejscowemu proboszczowi. W listopadzie 1956 r. podjął pracę w parafii pw. Świętych Apostołów Piotra i Pawła w Lidzbarku Warmińskim. 7 lipca 1960 r. został najpierw administratorem, a następnie proboszczem parafii w Sterławkach Wielkich i na tym stanowisku przepracował 34 lata, aż do swojej śmierci 1 stycznia 1995 r. W 1982 r. odznaczony został godnością Kapelana Honorowego Jego Świątobliwości. Zmarł w szpitalu w Giżycku (niewydolność serca). Został pochowany w rodzinnej parafii (Niedzborzu) na miejscowym cmentarzu 4 stycznia 1995 r.

Z. Mazur, *Śp. ks. prałat Adolf Jaszczyk*, „Kronika Urzędowa Diecezji Ełckiej” 1995, nr 1, s. 82–87; A. Kopiczko, *Duchowieństwo katolickie diecezji warmińskiej. Część 2: Słownik*, Olsztyn 2007, s. 109; W. Guzewicz, „Powiedz ludziom, niech więcej nie płaczą...”. *Słownik biograficzny zmarłych księży diecezji ełckiej (1992–2017)*, Ełk 2017, s. 30–31; tenże, *Katalog duchowieństwa diecezji ełckiej. Zmiany administracyjno-personalne w latach 1992–2017*, Ełk 2018.

ROGOWSKI STANISŁAW (1922–1995)

Urodził się 3 grudnia 1922 r. w Kątach, parafia Burzyn. Do Wyższego Seminarium Duchownego w Łomży wstąpił w 1945 r. Świecenia kapłańskie przyjął pięć lat później, tj. 10 grudnia 1950 r. z rąk bpa Czesława Falkowskiego, biskupa łomżyńskiego. Jako wikariusz pracował w trzech parafiach: Ostrołęka (1950–1956), Czyżew (1956–1961) i Łomża (1961–1964). W 1964 r. został administratorem parafii w Sejnach, a w 1967 r. jej proboszczem i tutejszym dziekanem. Był odznaczony m.in. godnością kanonika honorowego Sejneńskiej Kapituły Kolegiackiej (1970), kanonika gremialnego tejże kapituły (1971), prałata honorowego Jego Świątobliwości Pawła VI (1975) oraz archidiacona Kapituły Sejneńskiej (1985). 30 października 1993 r. przeszedł na emeryturę i zamieszkał przy parafii sejneńskiej. Zaslugą ks. Rogowskiego było m.in. przeprowadzenie gruntownego remontu kolegiaty sejneńskiej (1966–1974), przygotowanie uroczystości koronacji figury Matki Bożej Sejneńskiej (1975), odbudowanie spalonego kościoła w Żagarach (konsekracja odbudowanej świątyni miała miejsce 23 sierpnia 1987 r.), przeniesienie opuszczonej molenny staroobrzędowców z Pogorzela do Gib, a w 1992 r. doprowadzenie do konsekracji tegoż kościoła jako świątyni parafialnej pw. św. Anny. Zmarł w szpitalu sejneńskim 19 czerwca 1995 r. w 73. roku życia i 45. roku kapłaństwa. Uroczystości pogrzebowe odbyły się w bazylice sejneńskiej. Trumna z ciałem zmarłego kapłana została złożona na cmentarzu parafialnym w Sejnach.

Śp. ks. prałat Stanisław Rogowski, „Kronika Urzędowa Diecezji Ełckiej” 1995, nr 2, s. 81; *Sanktuarium Matki Bożej w Sejnach w 40-lecie koronacji Cudownej Figury Łaskami Słynącej od Trójcy Świętej*, pod red. E. Klimańca, Sejny 2015, s. 29; W. Guzewicz, „Powiedz ludziom, niech więcej nie płaczą...”. *Słownik biograficzny zmarłych księży diecezji ełckiej (1992–2017)*, Ełk 2017, s. 54–55;

tenże, *Katalog duchowieństwa diecezji elckiej. Zmiany administracyjno-personalne w latach 1992–2017*, Elk 2018; tenże, *Sejneński ośrodek kościelny (wybrane zagadnienia)*, „Civitas et Lex”, 3(2016), nr 2(10), s. 87–98.

1996

BIELAWSKI STANISŁAW (1939–1996)

Urodził się 8 maja 1939 r. we Włostowicach k. Puław (diecezja lubelska), w rodzinie rolniczej Zygmunta i Wandy z domu Szczypa. Ukończył szkołę podstawową w Puławach i Gimnazjum Biskupie w Lublinie. Absolwent Wyższego Seminarium Duchownego „Hosianum” w Olsztynie (1957–1963). Świecenia kapłańskie przyjął 2 czerwca 1963 r. z rąk bpa Tomasza Wilczyńskiego, biskupa warmińskiego. Był wikariuszem w parafii pw. św. Józefa w Olsztynie (1963–1966) i pw. Podwyższenia Krzyża Świętego w Olecku (1966–1974). Od 1974 r. pełnił funkcję wikariusza-ekonomy, a następnie od 1975 r. – proboszcza parafii pw. Matki Bożej Różańcowej w Mikołajkach Mazurskich. W 1990 r. mianowany dziekanem dekanatu mikołajskiego. Odznaczony był m.in. godnością kanonika honorowego Kapituły Katedralnej w Elku (1992). Zmarł 22 lutego 1996 r. w Mikołajkach Mazurskich i tam też 24 lutego tr. został pochowany na miejscowym cmentarzu.

M. Szczęsny, *Śp. ks. kanonik Stanisław Bielawski*, „Kronika Urzędowa Diecezji Elckiej” 1996, nr 1, s. 77; A. Kopiczko, *Duchowieństwo katolickie diecezji warmińskiej. Część 2: Słownik*, Olsztyn 2007, s. 23; W. Guzewicz, „*Powiedz ludziom, niech więcej nie płaczą...*”. *Słownik biograficzny zmarłych księży diecezji elckiej (1992–2017)*, Elk 2017, s. 12; tenże, *Katalog duchowieństwa diecezji elckiej. Zmiany administracyjno-personalne w latach 1992–2017*, Elk 2018.

KLINGENBERG HUBERT EMIL (1937–1996)

Urodził się 6 maja 1937 r. w Sztumskiej Wsi na Powiślu (diecezja warmińska), w rodzinie Emila i Marii z domu Sypniewskiej. Po ukończeniu szkoły podstawowej w Sztumskiej Wsi (1951), a następnie Liceum Ogólnokształcącego w Kwidzynie (1955), starał się o przyjęcie do Wyższego Seminarium Duchownego „Hosianum” w Olsztynie. Choroba oczu i inne dolegliwości zmusiły go jednak do wycofania dokumentów. Po 11 latach ponownie ubiegał się o przyjęcie do seminarium olsztyńskiego. Został przyjęty i po odbyciu studiów filozoficzno-teologicznych otrzymał święcenia kapłańskie 4 czerwca 1972 r. z rąk bpa Józefa Drzazgi, biskupa warmińskiego. Po święceniach został skierowany do parafii w Pomorskiej Wsi. Pracował tam do 1 sierpnia 1984 r., po czym został proboszczem w Krasnej Łące. Następnie przewidziany był na stanowisko penitencjarza w parafii pw. Miłosierdzia Bożego w Kwidzynie, jednak już od września 1988 r. rozpoczął pracę jako wikariusz w parafii pw. św. Andrzeja Boboli w Białej Piskiej. Po kilku miesiącach – 11 lutego 1989 r. – ze względu na pogarszający się stan zdrowia przerwał pracę duszpasterską i został przeniesiony w stan spoczynku (na rentę). Podjął leczenie, które miało też skutki uboczne – nastąpiło dalsze

osłabienie zdrowia księdza. W tym czasie, na ile zdrowie pozwalało, pomagał duszpastersko w parafii Cichy koło Olecka (1989–1990). Od 1 lipca 1990 r. był wikariuszem w Świątyni k. Szczytna, a następnie jeszcze tego samego roku został mianowany wikariuszem parafii pw. Matki Kościoła w Gołdapi. W czerwcu 1996 r., zwolniony z wikariatu w Gołdapi, powrócił do rodzinnej miejscowości, tj. Sztumskiej Wsi. Tam też zmarł 21 września 1996 r. i został pochowany na miejscowym cmentarzu.

Śp. ks. Hubert Klingenberg, „Kronika Urzędowa Diecezji Ełckiej” 1996, nr 4, s. 94–95; A. Kopiczko, *Duchowieństwo katolickie diecezji warmińskiej. Część 2: Słownik*, Olsztyn 2007, s. 134; W. Guzewicz, „Powiedz ludziom, niech więcej nie płaczą...”. *Słownik biograficzny zmarłych księży diecezji ełckiej (1992–2017)*, Ełk 2017, s. 33–34; tenże, *Katalog duchowieństwa diecezji ełckiej. Zmiany administracyjno-personalne w latach 1992–2017*, Ełk 2018.

WALCZYK ALEKSANDER (1936–1996)

Urodził się 17 kwietnia 1936 r. w Godowie, w powiecie Opole Lubelskie, w diecezji lubelskiej. Syn Antoniego i Weroniki z domu Całko. Rodzice zajmowali się prowadzeniem gospodarstwa rolnego. Wykształcenie w zakresie szkoły średniej zdobywał najpierw przez dwa lata w Liceum Biskupim w Lublinie, a następne w Liceum Ogólnokształcącym w Chodlu. Maturę zdał w 1954 r. Przez dwa lata pracował jako świecki katecheta, potem wstąpił do Wyższego Seminarium Duchownego „Hosianum” w Olsztynie. Świecenia kapłańskie przyjął 22 września 1962 r. z rąk bpa Tomasza Wilczyńskiego, biskupa warmińskiego. Jako wikariusz pracował w następujących parafiach: Węgorzewo (1962–1963), Młynary (1963–1964), Ostróda, pw. Niepokalanego Poczęcia (1964–1971) oraz Olsztyn, pw. NSJ (1971). W 1971 r. został mianowany administratorem parafii w Kochanówce, dekanat Lidzbark Warmiński. 30 czerwca 1974 r. został przeniesiony na stanowisko proboszcza w Radziejach, dekanat Węgorzewo, gdzie pracował do roku 1994. W 1992 r. odznaczony został godnością kanonika honorowego Kapituły Katedralnej w Ełku. Ostatnie dwa lata życia spędził na plebanii w Pozezdrzu, pomagając ks. Franciszkowi Stosikowi, miejscowemu proboszczowi. Zmarł 15 maja 1996 r. w Pozezdrzu, w rozpoczętym 61. roku życia i 34. roku kapłaństwa. Doczesne szczątki kapłana Aleksandra Walczyka zostały przewiezione do Chodla – rodzinnej parafii zmarłego i tam złożone na miejscowym cmentarzu.

Śp. ks. kan. Aleksander Walczyk, „Kronika Urzędowa Diecezji Ełckiej” 1996, nr 2, s. 53; A. Kopiczko, *Duchowieństwo katolickie diecezji warmińskiej. Część 2: Słownik*, Olsztyn 2007, s. 305–306; W. Guzewicz, „Powiedz ludziom, niech więcej nie płaczą...”. *Słownik biograficzny zmarłych księży diecezji ełckiej (1992–2017)*, Ełk 2017, s. 73–74; tenże, *Katalog duchowieństwa diecezji ełckiej. Zmiany administracyjno-personalne w latach 1992–2017*, Ełk 2018.

BIBLIOGRAFIA

- Czartoszewski J., *Historia duszpasterstwa katolickiego w parafii Maki Bożej Anielskiej w Lipsku nad Biebrzą w latach 1914–1997*, „Studia Elckie” 2014, t. 2, s. 213–239.
- Dzieło wiary. Studia i materiały do dziejów parafii Wiżajny*, pod red. W. Guzewicza, G. Zwierzyńskiego, Wiżajny 2024.
- Guzewicz W., „*Powiedz ludziom, niech więcej nie płaczą...*”. *Słownik biograficzny zmarłych księży diecezji elckiej (1992–2017)*, Elk 2017.
- Guzewicz W., *Encyklopedia parafii i kościołów diecezji elckiej. T. I (Augustów – Janówka)*, Elk 2024.
- Guzewicz W., *Encyklopedia parafii i kościołów diecezji elckiej. T. II (Jeleniewo – Ruciane-Nida)*, Elk 2025.
- Guzewicz W., *Encyklopedia parafii i kościołów diecezji elckiej. T. III (Rutka-Tartak – Żytkiejmy)*, Elk 2025.
- Guzewicz W., *Katalog duchowieństwa diecezji elckiej. Zmiany administracyjno-personalne w latach 1992–2017*, Elk 2018.
- Guzewicz W., *Sejneński ośrodek kościelny (wybrane zagadnienia)*, „Civitas et Lex” 2016, nr 2, s. 87–98.
- Kopiczko A., *Duchowieństwo katolickie diecezji warmińskiej. Część 2: Słownik*, Olsztyn 2007.

VARIA

FLAVIO PARENTE

Università degli Studi di Genova

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2645-3353>

e-mail: flaviopar92@gmail.com.

IL GOVERNO DELLE LISTE DI ATTESA IN SANITA': IL PANORAMA LEGISLATIVO ITALIANO

Riassunto: Nel settore sanitario, le liste di attesa, ovvero gli elenchi delle prestazioni prenotate, perseguono l'obiettivo funzionale di garantire appropriatezza delle prescrizioni, organizzazione, equità e tempestività nell'accesso alle prestazioni sanitarie, ottimizzando le risorse disponibili. Il Decreto Legge n. 73 del 7 giugno 2024, convertito nella Legge n. 107 del 29 luglio 2024, in linea con tale piano, rafforza l'assetto complessivo del sistema sanitario, orientandolo ulteriormente verso un modello digitale, trasparente e user-friendly, attraverso strumenti concreti volti a migliorare l'accesso alle cure, ridurre i tempi di attesa e aumentare l'efficienza della struttura organizzativa.

Parole chiave: lista d'attesa, obiettivi funzionali, modifiche legislative, rafforzamento del sistema sanitario

MANAGING WAITING LISTS: THE ITALIAN LEGISLATIVE LANDSCAPE

Abstract: In the healthcare sector, waiting lists, i.e. lists of booked services, pursue the functional objective of ensuring appropriate prescriptions, organisation, fairness and timely access to healthcare services, optimising available resources. Decree Law No. 73 of 7 June 2024, converted into Law No. 107 of 29 July 2024, in line with this plan, strengthens the overall framework of the healthcare system, further orienting it towards a digital, transparent and user-friendly model, through concrete tools aimed at improving access to care, reducing waiting times and increasing the efficiency of the organisational structure.

Keywords: waiting list, functional objectives; legislative changes, strengthening of the health-care system

1. La nozione di lista d'attesa e la normativa di riferimento

La lista d'attesa è l'elenco nel quale sono inserite le prestazioni sanitarie prenotate, indicando la data d'inserimento e quella di erogazione¹. Quest'ultima può essere una data prospettica, se consiste in una data teorica programmata a priori, cioè prima dell'erogazione della prestazione; oppure una data retrospettiva, qualora si tratti di una data reale, indicata a posteriori, ossia ad avvenuta erogazione della prestazione².

La gestione delle liste di attesa è una delle “criticità più pressanti” dell'attuale sistema sanitario, che compromette “fortemente l'accesso equo alle cure” e comporta tempi “lungi per visite specialistiche, esami diagnostici e interventi chirurgici”, spingendo sempre più i cittadini “verso il settore privato”, creando disparità nell'assistenza sanitaria e rischiando di incrementare notevolmente “le differenze socio-economiche” all'interno della società civile³.

Una delle cause strutturali che ha contribuito “all'allungamento delle liste d'attesa è la carenza di personale medico e infermieristico”, dato che il “blocco del turnover e i pensionamenti hanno drasticamente ridotto il numero di specialisti disponibili, limitando l'offerta di servizi sanitari pubblici”⁴.

Negli anni, il quadro complessivo è stato ulteriormente deteriorato dal ridotto finanziamento della sanità, che spesso ha limitato “l'espansione dei servizi e il miglioramento dell'efficienza”, e dalla disparità organizzativa tra le varie realtà regionali⁵.

Perciò, la ragione di una normativa di governo delle liste d'attesa è nell'esigenza di perseguire l'obiettivo funzionale dell'appropriatezza prescrittiva, organizzativa, di equità e tempestività di accesso all'erogazione delle prestazioni sanitarie, ottimizzando le risorse disponibili⁶.

In forza dell'art. 1, l. 23 dicembre 2005, n. 266, la gestione delle liste d'attesa ha fondamento in un'Intesa Stato-Regioni, a cui partecipa anche il Ministero della Salute, per la redazione del Piano nazionale di governo delle liste d'attesa (PNGLA) mediante il quale sono fornite le linee d'indirizzo alle singole regioni per redigere un proprio Piano regionale di governo delle liste d'attesa (PRGLA)⁷, entro sessanta giorni dall'emanazione del PNGLA⁸.

¹ F. Parente, *Il Management Sanitario e la Direzione Medica in Sanità Pubblica. Aree tematiche, fonti normative e modelli applicativi*, Cacucci Editore, Bari 2024, p. 67.

² In tema, v. F. Mastrilli, *Il Governo Tecnico dell'Ospedale. Manuale di sopravvivenza per la direzione ospedaliera*, Panorama della Sanità, Roma 2011².

³ M.V. Di Sangro, *Liste d'attesa, il vero ostacolo per l'accesso alla sanità pubblica*, 14 febbraio 2025, <https://www.i-com.it/2025/02/14/>.

⁴ Ibidem.

⁵ Ibidem.

⁶ Sul punto, cfr. M.N.V. Ferrante, *La sanità ospedaliera. Manuale tecnico operativo*, Idelson Gnocchi, Napoli 2021.

⁷ Per l'individuazione delle aree tematiche delineate nei due piani, v. *sub* § 2.

⁸ Legge 23 dicembre 2005, n. 266, art. 1, *Disposizioni per il governo delle liste d'attesa nel Servizio Sanitario Nazionale*.

Il piano regionale, a sua volta, serve alle singole strutture sanitarie della regione per redigere, entro sessanta giorni, un Programma attuativo aziendale (PAA) e rendere operative le indicazioni sia nazionali che regionali⁹.

In base al d.P.C.M. del 16 aprile 2002¹⁰, la responsabilità della gestione delle liste d'attesa di una struttura sanitaria fa capo al direttore generale, il quale può delegare il direttore sanitario. Quest'ultimo, alla luce della l. 23 dicembre 1994, n. 724 e della l. 7 agosto 1990, n. 241, è responsabile del registro delle prenotazioni delle prestazioni¹¹, ovvero dell'agenda informatizzata o cartacea per la gestione del calendario delle prenotazioni¹².

2. Il Piano nazionale di governo delle liste d'attesa (PNGLA) e il Piano regionale di governo delle liste d'attesa (PRGLA)

Il Piano nazionale di governo delle liste d'attesa¹³ e il Piano regionale di governo delle liste d'attesa¹⁴ contengono le seguenti aree tematiche:

- L'elenco e i tempi massimi d'attesa delle prestazioni diagnostiche, terapeutiche e riabilitative di assistenza specialistica ambulatoriale e di assistenza ospedaliera.
- Le aree cardiovascolare e oncologica, quali aree prioritarie per lo sviluppo di adeguati Percorsi Diagnostico Terapeutici Assistenziali, a garanzia della tempestività della diagnosi e del trattamento integrato multispecialistico e multidisciplinare.
- L'obbligo d'indicare chiaramente su tutte le prescrizioni il quesito diagnostico, se trattasi di prestazioni in primo accesso, o la classe di priorità, se trattasi di accesso successivo e per le prestazioni in primo accesso. L'indicazione del quesito diagnostico descrive il problema di salute che motiva la richiesta, da parte del medico, di effettuare prestazioni e deve essere riferita all'insieme di prestazioni che confluiscono in una stessa ricetta. Nelle prescrizioni dev'essere chiaro se trattasi di prestazione in primo accesso (primo contatto del cittadino con il SSN per un dato problema clinico, ossia prima visita o primo esame di diagnostica strumentale, visita o prestazione di approfondimento erogati da specialista diverso dal primo osservatore; nel caso di paziente cronico, si considera primo accesso la visita o l'esame strumentale necessari in seguito ad un peggioramento del quadro clinico) o di prestazione successiva al primo

⁹ Sul punto, v. *sub* § 3.

¹⁰ Decreto del Presidente del Consiglio dei Ministri (D.P.C.M.) 16 aprile 2002, *Attribuzione delle responsabilità in materia di gestione delle liste d'attesa nelle strutture sanitarie*.

¹¹ Legge 23 dicembre 1994, n. 724, *Modifiche al sistema sanitario nazionale*.

¹² Legge 7 agosto 1990, n. 241, *Nuove norme in materia di procedimento amministrativo e di diritto di accesso ai documenti amministrativi*.

¹³ Intesa Stato-Regioni sul Piano Nazionale di Governo delle Liste d'Attesa (PNGLA).

¹⁴ Per la Regione Liguria, cfr. *Piano Regionale di Governo delle Liste d'Attesa*, Bollettino Ufficiale Regione Liguria, 2023.

accesso (visita o prestazione di approfondimento, per pazienti presi in carico dal primo specialista, controlli, *follow up*). Quindi, le prestazioni successive al primo accesso devono essere prescritte dal professionista che ha preso in carico il paziente senza che questi sia rimandato al MMG/PLS per la prescrizione.

- Per le prestazioni specialistiche ambulatoriali, vengono definite le seguenti classi di priorità: U (Urgente), da eseguire nel più breve tempo possibile e, comunque, entro 72 ore; B (Breve), da eseguire entro 10 giorni; D (Differibile), da eseguire entro 30 giorni per le visite o 60 giorni per gli accertamenti diagnostici; P (Programmata), da eseguire entro 120 giorni.
- La separazione tra i primi accessi e gli accessi successivi sia nella fase di prenotazione sia in quella di erogazione della prestazione.
- La valutazione ed il miglioramento dell'appropriatezza e della congruità prescrittiva per l'accesso alle prestazioni ambulatoriali e di ricovero¹⁵.
- La gestione trasparente e la totale visibilità delle agende di prenotazione delle strutture pubbliche e private accreditate, nonché quelle dell'attività istituzionale e della libera professione intramuraria, da parte dei sistemi informativi aziendali e regionali. Tutte le agende di prenotazione sopra specificate devono essere gestite dai sistemi CUP e devono essere suddivise per classi di priorità¹⁶.
- I monitoraggi basati sul presupposto che tutte le agende di prenotazione, comprese quelle della libera professione intramuraria, siano gestite dai sistemi CUP: monitoraggio *ex post* delle prestazioni ambulatoriali erogate in regime istituzionale; monitoraggio *ex ante* delle prestazioni ambulatoriali erogate in regime istituzionale; monitoraggio *ex post* delle attività di ricovero erogate in regime istituzionale; monitoraggio delle sospensioni delle attività di erogazione; monitoraggio dei Percorsi Diagnostici Terapeutici Assistenziali (PDTA) in ambito cardiovascolare e oncologico con indicazione di altre aree critiche; monitoraggio *ex ante* delle prestazioni ambulatoriali erogate in Attività Libero Professionale Intramuraria (ALPI) per conto e a carico dell'utente; monitoraggio della presenza sui siti Web di Regioni e Aziende Sanitarie di sezioni dedicate ai tempi e alle liste di attesa; monitoraggio dell'effettiva inclusione di tutte le Agende (attività pubblica, privata e libera professione) nel sistema CUP¹⁷.

I dati risultanti dai suddetti monitoraggi vengono pubblicati annualmente sul portale del Ministero della Salute e sono impiegati anche per valutare il rispetto dei Livelli essenziali di assistenza (LEA).

- La possibilità di acquisto delle prestazioni aggiuntive erogate in regime libero professionale, concordate con i professionisti e sostenute economicamente dall'Azienda, riservando al cittadino solo la eventuale partecipazione al costo.
- La definizione del modello dei Raggruppamenti di Attesa Omogenei (RAO) per le prestazioni specialistiche ambulatoriali, che, come strumento di governo della

¹⁵ Cfr. C. De Rossi Re, *Nasce la Piattaforma Nazionale per le Liste di Attesa (PNLA): come orientarsi tra tempi, priorità e (domani) strutture sanitarie*, <https://www.sanitainformazione.it>.

¹⁶ P.R. Boscolo, L. Fenech, L. Giudice e A. Rotolo, *I Sistemi CUP come perno centrale: modelli, trasformazioni e innovazioni*, in: AA.VV., *Liste e tempi di attesa in sanità. Innovazioni, soluzioni e sfide per le regioni e le aziende sanitarie italiane*, Egea, Milano 2022, p. 69 ss.

¹⁷ *Ibidem*, p. 73 ss.

domanda, ha l'obiettivo di garantire un'appropriatezza prescrittiva, differenziando i tempi di attesa per i cittadini/pazienti che accedono alle prestazioni specialistiche ambulatoriali erogate direttamente dal SSN o per conto del SSN, in base a criteri clinici espliciti mediante l'identificazione di "parole-chiave" per ciascun gruppo di priorità clinica, alle quali sono associate a priori, cioè al momento stesso della prescrizione della prestazione, i tempi di attesa ritenuti adeguati.

- L'attivazione di modalità alternative di accesso alle prestazioni nel caso in cui al cittadino-utente non possa essere assicurata la prestazione entro i limiti previsti dalla Regione (cosiddetti "percorsi di tutela").
- L'attivazione di servizi telematici dedicati alla disdetta delle prestazioni prenotate; l'adozione di strumenti trasparenti e condivisi per il recupero della quota di compartecipazione alla spesa in caso di prestazioni non disdette ed in caso di mancato ritiro dei referti. In genere, come tempo per la comunicazione della disdetta, viene indicato l'intervallo delle 12–48 ore precedenti all'appuntamento. In caso di mancata disdetta, dovrebbero essere previste sanzioni, come, ad esempio, il pagamento del *ticket*, a meno che non vi siano giustificativi che abbiano costituito un impedimento oggettivo per il paziente nel recarsi nella data prenotata (ad esempio, ricovero o accesso in pronto soccorso, calamità naturale, sciopero dei mezzi pubblici, malattia, ciclo mestruale nella donna, ecc.). Tali giustificativi andrebbero presentati entro i 30 giorni successivi alla data di mancata disdetta.
- Lo sviluppo di un sistema di CUP *online* aggiornato in tempo reale che permetta la consultazione dei tempi di attesa relativi a visite o esami del SSR o della libera professione intramuraria, secondo le disponibilità effettive.
- L'accesso alla prenotazione anche attraverso le farmacie di comunità.
- La vigilanza sistematica sulle situazioni di sospensione dell'erogazione delle prestazioni e delle prenotazioni di specialistica ambulatoriale.
- La vigilanza sul rispetto del divieto di sospensione dell'attività di prenotazione e sulle relative sanzioni amministrative, come da art. 1, commi 282 e 284, l. n. 266/2005¹⁸.

3. Il Programma attuativo aziendale (PAA)

Il Programma attuativo aziendale (PAA) provvede:

- ad individuare gli ambiti territoriali di garanzia, per le prestazioni di primo accesso, nel rispetto del principio di prossimità e raggiungibilità, al fine di consentire alle Aziende di quantificare l'offerta necessaria a garantire i tempi massimi di attesa. Qualora la prestazione non venga erogata nell'ambito territoriale di garanzia (ad esempio, perché non presente per l'alta specializzazione o per la riorganizzazione delle reti cliniche), viene messo in atto il meccanismo di garanzia di accesso per il cittadino;

¹⁸ F. Parente, *Il Management Sanitario e la Direzione Medica in Sanità Pubblica*, op. cit., p. 68 ss.

- a definire le modalità organizzative attraverso cui le strutture sanitarie pubbliche e private accreditate garantiscono i tempi massimi di attesa per le prestazioni ad almeno il 90% dei pazienti;
- ad attuare un monitoraggio costante e puntuale dei flussi di specialistica ambulatoriale e dei ricoveri ed il controllo dei dati trasmessi;
- a garantire la completa disponibilità di tutta l'offerta di specialistica pubblica e privata attraverso i sistemi CUP¹⁹;
- a garantire la correttezza e l'appropriatezza delle prescrizioni di specialistica ambulatoriale (uso delle classi di priorità, obbligatorietà del quesito diagnostico, tipologia di accesso);
- a monitorare e fornire informazioni adeguate e periodiche sull'andamento dei tempi di attesa nel proprio territorio;
- a definire modalità organizzative appropriate per i rapporti con i cittadini in tema di liste di attesa, assicurando una chiara comunicazione sulle problematiche esposte;
- a garantire la diffusione e l'accesso a tali informazioni, utilizzando gli strumenti di comunicazione disponibili (tra i quali i siti *Web* aziendali), nonché prevederne la disponibilità anche presso le strutture di abituale accesso dei cittadini (farmacie di comunità, ambulatori dei MMG e dei PLS);
- a fornire alle strutture sanitarie il protocollo relativo agli interventi da attuare per fronteggiare i disagi causati dalla sospensione dell'erogazione della prestazione e controllarne l'applicazione;
- a indicare i percorsi alternativi o le azioni straordinarie da adottare per garantire i tempi massimi in condizioni di criticità²⁰.

4. Le liste d'attesa delle prestazioni specialistiche ambulatoriali

Il centro unico di prenotazione (CUP) si occupa della gestione dei dati relativi alle prenotazioni delle prestazioni specialistiche ambulatoriali. Per la gestione delle liste d'attesa ad esse correlate, le strategie che una direzione sanitaria può attuare sono le seguenti²¹:

- agire sull'offerta: prevedendo contratti a tempo indeterminato; dando premialità retributive ai medici che erogano prestazioni aggiuntive; aumentando le ore di lavoro del personale; richiamando medici in pensione;
- agire sulla domanda, mediante il controllo dell'appropriatezza prescrittiva con: indicazione sulla ricetta se trattasi di prima visita o meno; indicazione

¹⁹ P.R. Boscolo, L. Fenech, L. Giudice e A. Rotolo, *I Sistemi CUP come perno centrale: modelli, trasformazioni e innovazioni*, op. cit., p. 69 ss.

²⁰ F. Parente, *Il Management Sanitario e la Direzione Medica in Sanità Pubblica*, op. cit., p. 71 ss.

²¹ Sulla gestione *open access* delle liste d'attesa, cfr. C.R. Tomassini, *Liste di attesa in sanità. La soluzione dell'open access*, Il Pensiero Scientifico, Roma 2019.

del quesito diagnostico; attribuzione di un codice di priorità corretto mediante l'utilizzo del manuale RAO;

- agire sull'organizzazione: creando i PDTA, sequenza predefinita, articolata e coordinata di prestazioni erogate a livello ambulatoriale e/o di ricovero e/o territoriale, che prevede la partecipazione integrata di diversi specialisti e professionisti, a livello ospedaliero e/o territoriale, al fine di realizzare la diagnosi e la terapia più adeguate per una specifica situazione patologica o anche l'assistenza sanitaria necessaria in particolari condizioni della vita, come, ad esempio, durante la gravidanza e il parto; erogando prestazioni senza prenotazione; valutando *ex ante* la necessità d'incrementare l'offerta in base a determinati periodi dell'anno (ad esempio, mediante visite pneumologiche nella stagione invernale); prevedendo la possibilità di far prenotare ed erogare le prestazioni in *overbooking*; costituendo le liste di galleggiamento²² (una sorta di prelista in cui temporaneamente è inserito il paziente nel caso in cui gli *slot* di prenotazione per una determinata data fossero pieni; in caso di disdetta delle prenotazioni, i pazienti verranno estratti dalla lista di galleggiamento per essere inseriti nella lista d'attesa)²².

5. Le liste d'attesa dei ricoveri ospedalieri programmati e il percorso del paziente

L'ammissione in regime ordinario o in *Day-Hospital/Day Surgery*, quando non è urgente, rappresenta una decisione ponderata del paziente, che sceglie di essere ricoverato in ospedale in una data stabilita tramite una specifica lista di attesa²³.

Il ricovero è proposto da medici ospedalieri, specialisti ambulatoriali, medici di medicina generale o pediatri di libera scelta, previa approvazione dello specialista del reparto, che inserisce il nominativo nella lista di attesa della struttura.

Nel rispetto della l. n. 241/1990, gli erogatori mantengono, sotto la responsabilità del direttore sanitario, un registro delle prestazioni specialistiche ambulatoriali e dei ricoveri ospedalieri programmati.

Il direttore/responsabile della struttura identifica i soggetti interni autorizzati a registrare i dati. La procedura per la gestione delle agende di prenotazione dei ricoveri definisce i soggetti che possono richiedere, decidere l'inserimento, inserire dati e apportare modifiche, nonché chi può consultare le agende e con quale finalità²⁴.

Durante la visita filtro, lo specialista ospedaliero valuta la prescrizione di proposta di ricovero effettuata con ricetta rossa e ne verifica l'appropriatezza relativamente al problema segnalato (valutazione clinica), alla pertinenza

²² F. Parente, *Il Management Sanitario e la Direzione Medica in Sanità Pubblica*, op. cit., p. 73 ss.

²³ Ibidem.

²⁴ Ibidem.

al regime di ricovero (valutazione organizzativa) e alla pertinenza strutturale (idoneità della struttura in relazione a tecnologie, risorse, competenze, ecc.).

In caso di disaccordo con la richiesta di ricovero, lo specialista indica il livello di assistenza ritenuto appropriato, attivando direttamente, se concordato con il paziente, un diverso percorso assistenziale eventualmente anche presso altra struttura.

Lo specialista ospedaliero inserisce il paziente nel registro di ricovero (lista d'attesa) e, se necessario, nella "lista di presa in carico" per ulteriori indagini diagnostiche o trattamenti terapeutici prima dell'inserimento effettivo in lista d'attesa.

Per garantire trasparenza, al momento dell'inserimento in lista di attesa, vengono fornite al cittadino informazioni sulla data di ricovero, sulla chiamata, sulla classe di priorità e sui tempi massimi d'attesa, oltre alle indicazioni organizzative previste. La classe di priorità è assegnata considerando condizioni cliniche, prognosi, dolore e/o *deficit* funzionale e particolari condizioni da trattare entro certe tempistiche dichiarate dal medico curante.

Nel Piano Nazionale di Governo delle Liste d'Attesa 2019–2021 sono indicate le classi di priorità per i ricoveri ospedalieri, riprendendo le stesse del PNGLA 2010–2012, come da tabella seguente²⁵.

Tabella n. 1. Classi di Priorità dei ricoveri ospedalieri in base al PNGLA

Classi di priorità	Indicazioni
Classe A	Ricovero entro 30 giorni per i casi clinici che potenzialmente possono aggravarsi rapidamente al punto da diventare emergenti, o comunque arrecare grave pregiudizio alla prognosi.
Classe B	Ricovero entro 60 giorni per i casi clinici che presentano intenso dolore, o gravi disfunzioni, o, ad esempio, per un intervento di cataratta sul secondo occhio da eseguirsi a distanza predefinita rispetto all'intervento sul primo occhio. Gravi disabilità, ma che non manifestano la tendenza ad aggravarsi rapidamente al punto di diventare emergenti, né possono per l'attesa ricevere grave pregiudizio alla prognosi.
Classe C	Ricovero entro 180 giorni per i casi clinici che presentano minimo dolore, disfunzione o disabilità, e non manifestano tendenza ad aggravarsi, né possono per l'attesa ricevere grave pregiudizio alla prognosi.
Classe D	Ricovero senza attesa massima definita per i casi clinici che non causano alcun dolore, disfunzione o disabilità. Questi casi devono comunque essere effettuati almeno entro 12 mesi.

Fonte: *Intesa Stato-Regioni sul Piano Nazionale di Governo delle Liste d'Attesa (PNGLA) 2019–2021.*

Descrizione: la tabella descrive le classi di priorità previste dal PNGLA 2019–2021, in merito ai ricoveri ospedalieri, distinguendo i casi che necessitano di cure nel breve termine, in quanto suscettibili di peggioramento clinico o della prognosi, dai casi che possono ricevere l'erogazione della prestazione di ricovero differita a tempi più lunghi, compatibilmente con il quadro clinico meno impattante nel breve periodo.

²⁵ Sul punto, v. l'Intesa Stato-Regioni sul Piano Nazionale di Governo delle Liste d'Attesa (PNGLA) per il periodo 2019–2021.

Il paziente in lista d'attesa è avvisato telefonicamente dal coordinatore infermieristico o dal medico del reparto e informato sulla data e sulle modalità di accesso al ricovero. L'ordine di chiamata tiene conto del livello di priorità clinica, dell'ordine cronologico di iscrizione e delle risorse necessarie. Quindi, a parità di data di inserimento in lista, prevale la priorità clinica; per contro, a parità di classe di priorità clinica, prevale la data di inserimento in lista.

In caso di rifiuto temporaneo o definitivo, il paziente entra nel "periodo di sospensione", senza perdere la priorità, calcolato automaticamente tramite algoritmi.

Il direttore/responsabile di struttura analizza mensilmente la percentuale di interventi di priorità A eseguiti rispetto al totale dei ricoveri programmati della stessa fascia di priorità. Il direttore sanitario monitora costantemente l'attribuzione corretta della classe di priorità, la gestione adeguata del tempo di attesa rispetto alla priorità e la corretta gestione dei pazienti che non procedono con il ricovero (*drop out*)²⁶.

6. Innovazioni legislative per una sanità più accessibile ed efficiente

Il 1 agosto 2024, con l'entrata in vigore del d.l. 7 giugno 2024 n. 73, pubblicato sulla Gazzetta Ufficiale n. 132 del 7 giugno 2024, convertito nella l. 29 luglio 2024, n. 107, pubblicata sulla Gazzetta Ufficiale n. 178 del 31 luglio 2024²⁷, il governo italiano ha compiuto un ulteriore passo avanti nel miglioramento del piano nazionale per contrastare le criticità delle liste d'attesa sanitarie²⁸. Le nuove misure si integrano con l'istituzione della Piattaforma Nazionale delle Liste di Attesa (PNLA)²⁹, già prevista dal decreto del 17 febbraio 2025³⁰, e rafforzano il disegno di un sistema più equo, trasparente e controllabile.

Il cuore del provvedimento è rappresentato dalla PNLA³¹, affidata ad Agenas – Agenzia nazionale per i servizi sanitari regionali, che diventa il nodo centrale

²⁶ F. Parente, *Il Management Sanitario e la Direzione Medica in Sanità Pubblica*, op. cit., p. 75.

²⁷ Cittadinanza Attiva, *Liste di attesa: cosa sapere e come agire*, 16 dicembre 2024, in <https://www.cittadinanzattiva.it>.

²⁸ Decreto-legge 7 giugno 2024, n. 73, convertito con modificazioni dalla legge 24 luglio 2024, n. 108, *Misure urgenti per il contrasto delle liste d'attesa e miglioramento della trasparenza e dell'efficienza nel Servizio Sanitario Nazionale*.

²⁹ La Piattaforma Nazionale per le Liste di Attesa (PNLA) è disponibile all'indirizzo: <https://www.portaletrasparenzaservizisanitari.it/pnla>.

³⁰ Ministero della Salute, *Liste di attesa*, decreto 17 febbraio 2025, "Linee guida della Piattaforma nazionale delle liste di attesa e criteri di interoperabilità con le piattaforme regionali", <https://www.salute.gov.it>.

³¹ La PNLA è un sistema informativo nazionale che raccoglie e aggrega i dati forniti periodicamente da tutte le Regioni italiane. Al momento, il portale consente di consultare i dati aggregati sui tempi di attesa per alcune prestazioni sanitarie, suddivisi per classi di priorità (urgente, breve, differibile, programmata) (v. *sub* § 2). In seguito, quando sarà completata l'interoperatività con le piattaforme regionali, sarà possibile monitorare pure la disponibilità delle prestazioni in regime istituzionale e in attività libero-professionale intramuraria, i confronti dettagliati tra

per il monitoraggio in tempo reale delle code per le prestazioni sanitarie, ospedale per ospedale, su tutto il territorio nazionale³². Agenas ha anche il compito di verificare l'effettiva disponibilità delle agende di prenotazione, sia per il pubblico sia per i privati accreditati, e di controllare il rispetto dei percorsi di tutela previsti dal Piano nazionale³³. Viene, inoltre, introdotto un controllo sulla modulazione dei tempi di attesa in base alla priorità clinica, sull'appropriatezza delle prescrizioni e sull'attuazione della riorganizzazione delle cure territoriali. In caso di inefficienze o anomalie, Agenas può attivare specifici *audit* regionali. A supporto, si prevede pure l'utilizzo di piattaforme di intelligenza artificiale per migliorare il monitoraggio e l'appropriatezza dell'accesso alle cure.

L'utilizzo di piattaforme digitali, infatti, aiuta ad identificare i casi più urgenti e ad indirizzare i pazienti verso il percorso di cura più appropriato, mentre l'automazione delle prenotazioni tramite l'intelligenza artificiale "libera tempo prezioso per il personale sanitario, che può così concentrarsi su attività più critiche": la riduzione del carico burocratico può contribuire "ad una gestione più fluida e reattiva delle liste d'attesa"³⁴.

Un esempio significativo d'intelligenza sanitaria applicata allo smaltimento delle liste d'attesa è il progetto della Regione Liguria *Reg4/A*, selezionato dal Dipartimento per la Trasformazione digitale della Presidenza del Consiglio dei ministri come progetto-pilota nazionale, che prevede la Liguria come capofila, con l'adesione di altre Regioni (Piemonte, Sicilia, Lazio, Calabria, Molise, Basilicata) e della Provincia Autonoma di Trento³⁵.

Un'altra novità importante del decreto è l'introduzione del Rappresentante Unico Regionale dell'Assistenza Sanitaria (RUAS), una figura incaricata di verificare volumi e tempi di attesa e segnalare le strutture che non rispettano i termini stabiliti. Si tratta di un organismo di controllo interno che, in caso di criticità, ha il compito di attivare i meccanismi correttivi nelle singole Regioni.

Sul fronte dell'accessibilità, l'intervento legislativo spinge per la creazione di Centri Unici di Prenotazione (CUP) regionali integrati, che unificano anche le agende delle strutture private accreditate. L'obiettivo è semplificare l'accesso alle prestazioni, superando le attuali frammentazioni e riducendo i tempi morti nella gestione delle prenotazioni³⁶.

In caso d'indisponibilità della prestazione nei tempi previsti dal CUP, il decreto introduce il cosiddetto meccanismo "salta-code": la prestazione viene

strutture e territori e la possibilità per l'utente di selezionare una prestazione e una Regione determinata per ottenere l'elenco delle strutture con i relativi dati di attesa [cfr. C. De Rossi Re, *Nasce la Piattaforma Nazionale per le Liste di Attesa (PNLA): come orientarsi tra tempi, priorità e (domani) strutture sanitarie*, <https://www.sanitainformazione.it>].

³² Per i profili operativi, cfr. il testo delle linee guida *Sanità: linee guida concernenti la Piattaforma nazionale delle liste di attesa*, <https://www.programmagoverno.gov.it>.

³³ M.V. Di Sangro, *Liste d'attesa, il vero ostacolo per l'accesso alla sanità pubblica*, op. cit.

³⁴ Governance, *Liste d'attesa in Sanità: digitale e tecnologie per vincere la sfida*, 5 marzo 2025, <https://www.healthtech360.it>.

³⁵ Ibidem.

³⁶ I. Maroccia, F. Scinetti e G. Turati, *La questione aperta delle liste d'attesa*, Università Cattolica del Sacro Cuore, 28 giugno 2024, <https://osservatoriocpi.unicatt.it>.

erogata presso una struttura privata o in regime di intramoenia, a carico della ASL, senza spese per il cittadino.

Per aumentare l'efficienza del sistema, s'introduce pure un meccanismo di responsabilizzazione dell'utente: chi non disdice la prenotazione almeno due giorni lavorativi prima e non si presenta all'appuntamento, anche se esente, è tenuto a pagare il ticket. In parallelo, viene ampliata la disponibilità oraria delle prestazioni: visite specialistiche e diagnostiche possono essere erogate persino il sabato, la domenica e in orari prolungati, con l'apertura straordinaria anche dei centri trasfusionali.

Nel complesso, queste misure rafforzano il disegno di un sistema sanitario digitale, trasparente, equo e orientato all'utente³⁷, con strumenti concreti per migliorare l'accesso alle cure, ridurre le attese e aumentare l'efficienza³⁸. L'efficacia del piano dipenderà ora dalla rapida esecuzione dei decreti attuativi e dall'effettiva collaborazione delle Regioni alla messa a regime del nuovo modello.

BIBLIOGRAFIA

- Boscolo P.R., Fenech L., Giudice L. e Rotolo A., *I Sistemi CUP come perno centrale: modelli, trasformazioni e innovazioni*, in AA.VV., *Liste e tempi di attesa in sanità. Innovazioni, soluzioni e sfide per le regioni e le aziende sanitarie italiane*, Egea, Milano 2022.
- Cittadinanza Attiva, *Liste di attesa: cosa sapere e come agire*, 16 dicembre 2024, <https://www.cittadinanzattiva.it>.
- De Rossi Re C., *Nasce la Piattaforma Nazionale per le Liste di Attesa (PNLA): come orientarsi tra tempi, priorità e (domani) strutture sanitarie*, <https://www.sanitainformazione.it>.
- Di Sangro M.V., *Liste d'attesa, il vero ostacolo per l'accesso alla sanità pubblica*, 14 febbraio 2025, <https://www.i-com.it/2025/02/14/>.
- Ferrante M.N.V., *La sanità ospedaliera. Manuale tecnico operativo*, Idelson Gnocchi, Napoli 2021.
- Governance, *Liste d'attesa in Sanità: digitale e tecnologie per vincere la sfida*, 5 marzo 2025, <https://www.healthtech360.it>.
- Intesa Stato-Regioni sul Piano Nazionale di Governo delle Liste d'Attesa (PNGLA) (Aggiornamento triennale che definisce le linee guida nazionali per la gestione e il monitoraggio delle liste d'attesa nelle Regioni, con riferimenti specifici al triennio 2019–2021).
- Maroccia I., Scinetti F. e Turati G., *La questione aperta delle liste d'attesa*, Università Cattolica del Sacro Cuore, 28 giugno 2024, <https://osservatoriocpi.unicatt.it>.
- Mastrilli F., *Il Governo Tecnico dell'Ospedale. Manuale di sopravvivenza per la direzione ospedaliera*, Panorama della Sanità, Roma 2011².
- Ministero della Salute, *Liste di attesa*, decreto 17 febbraio 2025, *Linee guida della Piattaforma nazionale delle liste di attesa e criteri di interoperabilità con le piattaforme regionali*, <https://www.salute.gov.it>.
- Parente F., *Il Management Sanitario e la Direzione Medica in Sanità Pubblica. Aree tematiche, fonti normative e modelli applicativi*, Cacucci Editore, Bari 2024.
- Regione Liguria, *Piano Regionale di Governo delle Liste d'Attesa*, Bollettino Ufficiale Regione Liguria 2023.

³⁷ Una maggiore dotazione di strutture tecnologicamente avanzate e una più intensa digitalizzazione dei servizi sanitari, infatti, può migliorare la gestione delle prenotazioni e ottimizzare l'utilizzo delle risorse disponibili (cfr. M.V. Di Sangro, *Liste d'attesa, il vero ostacolo per l'accesso alla sanità pubblica*, op. cit.).

³⁸ C. De Rossi Re, *Nasce la Piattaforma Nazionale per le Liste di Attesa (PNLA): come orientarsi tra tempi, priorità e (domani) strutture sanitarie*, op. cit.

- Sanità: linee guida concernenti la Piattaforma nazionale delle liste di attesa*, <https://www.programmagoverno.gov.it>.
- Decreto 17 febbraio 2025, “Istituzione della Piattaforma Nazionale delle Liste di Attesa (PNLA)” (Definizione delle modalità operative e di controllo centralizzato delle liste d’attesa su scala nazionale).
- Decreto-legge 7 giugno 2024, n. 73, convertito con modificazioni dalla legge 24 luglio 2024, n. 108, “Misure urgenti per il contrasto delle liste d’attesa e miglioramento della trasparenza e dell’efficienza nel Servizio Sanitario Nazionale” (Introduzione della Piattaforma Nazionale delle Liste di Attesa – PNLA, ruolo di Agenas e nuove misure per il monitoraggio e la gestione trasparente delle liste).
- Legge 23 dicembre 2005, n. 266, art. 1, “Disposizioni per il governo delle liste d’attesa nel Servizio Sanitario Nazionale” (Fondamento legislativo per l’Intesa Stato-Regioni e l’istituzione del Piano Nazionale di Governo delle Liste d’Attesa – PNGLA).
- Decreto del Presidente del Consiglio dei Ministri (D.P.C.M.) 16 aprile 2002, “Attribuzione delle responsabilità in materia di gestione delle liste d’attesa nelle strutture sanitarie” (Definisce la responsabilità del direttore generale e del direttore sanitario nella gestione delle liste d’attesa).
- Legge 23 dicembre 1994, n. 724, “Modifiche al sistema sanitario nazionale” (Attribuzione di responsabilità al direttore sanitario nella gestione delle prenotazioni e dei registri sanitari).
- Legge 7 agosto 1990, n. 241, “Nuove norme in materia di procedimento amministrativo e di diritto di accesso ai documenti amministrativi” (Disciplina degli obblighi di trasparenza e responsabilità nelle procedure amministrative, applicata anche alla gestione delle liste d’attesa).

RECENZJE / REVIEWS**ŁUKASZ WIŚNIEWSKI**ORCID: <https://orcid.org/0009-0002-5108-127X>e-mail: lwisniewski36@wp.pl

KS. WOJCIECH GUZEWICZ, *ENCYKLOPEDIA PARAFII I KOŚCIOŁÓW DIECEZJI EŁCKIEJ. T. I (AUGUSTÓW – JANÓWKA)*, WYDAWNICTWO DIECEZJALNE ADALBERTINUM, EŁK 2024, SS. 229;
KS. WOJCIECH GUZEWICZ, *ENCYKLOPEDIA PARAFII I KOŚCIOŁÓW DIECEZJI EŁCKIEJ. T. II (JELENIEWO – RUCIANE-NIDA)*, WYDAWNICTWO DIECEZJALNE ADALBERTINUM, EŁK 2025, SS. 251;
KS. WOJCIECH GUZEWICZ, *ENCYKLOPEDIA PARAFII I KOŚCIOŁÓW DIECEZJI EŁCKIEJ. T. III (RUTKA-TARTAK – ŻYTKIEJMY)*, WYDAWNICTWO DIECEZJALNE ADALBERTINUM, EŁK 2025, SS. 280

Diecezja ełcka została powołana przez papieża Jana Pawła II z dniem 25 marca 1992 r. Wydzielono ją z obszaru części diecezji łomżyńskiej oraz warmińskiej. Pierwszym biskupem został wówczas ks. bp Wojciech Ziemba. Zlokalizowana jest w północno-wschodniej Polsce, graniczy z Rosją, Litwą i Białorusią. Historycznie i geograficznie terytorium diecezji obejmują regiony Mazur oraz ziemi suwalsko-augustowskiej. Oprócz walorów kulturowych, ziemie te cechują również wielkie walory przyrodnicze. Ważne jest więc, aby pojawiały się w przestrzeni kulturalno-społecznej i religijnej wszelkie informacje i kompendia wiedzy, które będą tę niezwykłą krainę promować, systematyzować wiedzę o niej oraz wskazywać rys historyczny, który może zainteresować nie tylko wiernych zamieszkujących dany obszar, ale również liczne grono przybywających na te tereny turystów.

Encyklopedia autorstwa ks. prof. Wojciecha Guzewicza wydana w latach 2024–2025 jest syntetycznym, a więc zwięzłym i całościowym podsumowaniem stanu wiedzy na temat parafii na terenie diecezji ełckiej. Opracowanie konkluduje i niejako porządkuje ukazujące się wcześniej artykuły w czasopismach naukowych, które dotyczyły przedmiotowej sprawy. Dodatkowo znany już stan wiedzy uzupełnia, wprowadzając przy tym pewne korekty do wcześniejszych

wydań. Celem publikacji z pewnością było więc dostarczenie podstawowych informacji o parafiach i kościołach diecezjalnych, przy okazji ukazując rolę Kościoła rzymskokatolickiego na tych terenach na przestrzeni wieków.

Powyższy słownik został podzielony na trzy tomy. Każdy z nich zawiera po 50 haseł, które odpowiadają liczbie parafii znajdujących się w omawianej diecezji. Poszczególne tomy zawierają alfabetyczny wykaz tych parafii. Począwszy od tomu 1: Augustów (Najświętszego Serca Jezusowego) do parafii w Janówce pw. Zwiastowania Najświętszej Maryi Panny. W tomie 2 omówiono parafie od Jeleniewa (Najświętszego Serca Pana Jezusa) do parafii w miejscowości Racзки (Trójcy Przenajświętszej). *Encyklopedia* kończy się tomem 3, który zawiera wykaz parafii od Rutki-Tartak (Matki Bożej Królowej Polskiej) do parafii w miejscowości Żytkiejmy (pw. Św. Michała Archanioła).

Przyjęta struktura opisów encyklopedycznych parafii w poszczególnych tomach jest ujednolicona. Rozpoczyna się od krótkiego rysu historycznego miejscowości, w której parafia została założona. Następnie autor przedstawia daty powstania świątyni i okres jej rozwoju. Z pewnością na uwagę zasługują również opisane walory architektoniczne budowli. Zobrazowane zostało wnętrze kościołów, podane ich wymiary, obrazy znajdujące się wewnątrz i wiele różnych szczegółów. Niektóre ze świątyń mają bezpośredni związek z historią Polski i dlatego ważny dla Czytelnika może być również ten aspekt. Można tu wymienić chociażby tablice upamiętniające np. szlak bojowy I Pułku Ułanów Krechowieckich oraz męczeństwo sybiraków, które znajdują się w kościele pw. Matki Bożej Częstochowskiej w Augustowie.

Oprócz danych historycznych oraz rysu architektonicznego autor w obrębie haseł podaje również liczbę parafian przynależnych do parafii, a także ich granice terytorialne. Pozwala to nowo przybywającym, często zmieniającym miejsce zamieszkania wiernym, odnaleźć „swoje” miejsce kultu i zakorzenie się w lokalnej wspólnoty.

Encyklopedia ks. prof. Wojciech Guzewicza stanowi cenne narzędzie do zgłębiania wiedzy dla wszystkich osób, które zdecydują się sięgnąć po powyższe opracowanie – studentów, badaczy, ale również przypadkowych turystów podziwiających malownicze krajobrazy z pogranicza Mazur i ziemi suwalsko-augustowskiej. Poszczególne hasła zostały poparte obszerną bibliografią. Dodatkowym walorem publikacji jest zamieszczenie przy każdej pozycji zdjęcia fotograficznego kościoła parafialnego, co pozwala przybliżyć również przyrządek architektoniczny regionu.

Wszystkie przedstawione w opracowaniu jednostki słownikowe dostarczają podstawowej wiedzy na temat danej parafii. Dodatkowo, co jest niezwykle ważnym aspektem, ukazują rolę Kościoła rzymskokatolickiego na tych terenach, które to obszary kulturowo różniły się jednak od siebie. Znajdujące się tu tereny Suwalszczyzny, Sejneńszczyzny, Augustowszczyzny i Mazur, tak różne historycznie i kulturowo, zostały skonsolidowane granicami diecezji ełckiej.

Trzonem haseł zawartych w publikacji jest historia powstania, organizacja oraz rozwój parafii. Opisane świątynie powstawały na przestrzeni wieków, począwszy od XV w., a ich rozwój trwa po dzień dzisiejszy. Autor podaje rów-

niez informacje o kaplicach (często prowizorycznych lub zaadaptowanych) oraz cmentarzach i pomnikach o charakterze religijnym. Z pewnością ciekawostką wzbogacającą encyklopedię są zawarte opisy plebanii z zapleczem socjalnym, wykazy ulic i miejscowości przyległych do parafii oraz zestawienia posługujących tu na przestrzeni lat księży i proboszczów. Pozwala to na przypomnienie sobie osób, które na zawsze zapisały się w historii poszczególnych parafii, a dla wiernych z danego regionu stanowią z pewnością pretekst do wspomnień. Dzięki takiej konstrukcji tekstu opracowanie poza „suchymi” faktami dostarczającymi podstawową wiedzę, daje mieszkańcom możliwość spojrzenia na swoje losy w szerszej, bo już historycznej perspektywie.

Książki ks. prof. Wojciecha Guzewicza są potrzebne i zasługują na polecenie ich Czytelnikom. Łączą treści religijne, historyczne i społeczne. Dodatkowo swoją ciekawą narracją mogą promować jeden z najczęściej odwiedzanych terenów turystycznych w Polsce – Mazur i ziemi suwalsko-augustowskiej. Wydarzenia z przeszłości parafii, które zostały przywołane w publikacjach, przypominają lokalnej społeczności o korzeniach, miejscach pochówku bliskich, uroczystościach rodzinnych, które są nieodzownym czynnikiem rodzinnym i stanowią element lokalności. Mowa tu m.in. o ślubach, chrzcinach i komunii, ale także pogrzebach bliskich. Każde opracowanie (a takim jest *Encyklopedia* ks. prof. Wojciecha Guzewicza), które porządkuje, systematyzuje, a jednocześnie przedstawia w sposób zachęcający do sięgnięcia po nie, jest niezwykle ważnym nośnikiem wiedzy i kultury, zwłaszcza tej regionalnej. Dzięki temu zakres opracowania może wykroczyć poza potrzeby lokalnej społeczności. Położenie diecezji elckiej, historia jej parafii i miejsc z parafiami związanych może zainspirować potencjalnych gości przebywających na wakacyjnym wypoczynku już nie tylko walorami przyrodniczymi, ale również historią, kulturą, a może przede wszystkim rozwojem religijnym tych ziem.

Zasady przyjęcia tekstów do druku w czasopiśmie „Civitas et Lex”

1. Prace złożone do Redakcji „Civitas et Lex” nie mogą być wcześniej nigdzie publikowane ani być w tym samym czasie złożone w redakcjach innych wydawnictw.

2. Przed zgłoszeniem artykułu autor powinien upewnić się:

- czy jego praca jest oryginalna?
- czy tytuł pracy odpowiada jej treści?
- czy przedmiot badań i przyczyny ich podjęcia są poprawnie sformułowane?
- czy założenia sformułowane w celu pracy zostały zrealizowane?
- czy prezentowane wyniki są nowe?
- czy język i styl pracy są poprawne?
- czy dobór literatury i źródeł jest wystarczający i adekwatny do problematyki pracy?
- czy wnioski są poprawne i znajdują uzasadnienie w treści i wynikach pracy?
- czy streszczenie jest zredagowane poprawnie?

3. Dostarczone teksty powinny być napisane za pomocą MS Word; sformatowane przy użyciu czcionki Times 12; formatowanie tekstu należy ograniczyć do minimum: wcięcia akapitowe, środkowanie, kursywa.

4. Jeżeli tekst zawiera nietypowe fonty (np. znaki hebrajskie, cyrylicę, grekę, znaki logiczne, matematyczne lub fonetyczne), które nie występują w standardowej instalacji edytora lub środowiska Windows, należy je dołączyć w oddzielnym pliku.

5. Objętość artykułu powinna mieścić się w granicach 25–40 tys. znaków graficznych (ze spacjami i przypisami łącznie).

6. Przypisy należy sporządzić według zasad podanych w załączniku (patrz załącznik „Podstawowe reguły dotyczące przypisów” na stronie internetowej pisma).

7. Do tekstu należy dołączyć angielskie tłumaczenie tytułu, podtytułu, słów kluczowych i streszczenia (ok. 150 słów).

8. Informacje o autorach powinny zawierać następujące dane: imię i nazwisko, stopień i tytuł naukowy, stanowisko, miejsce pracy (Katedra, Instytut, Uczelnia) wraz z dokładnym adresem do korespondencji.

9. Materiały do kolejnych numerów czasopisma przyjmują redaktorzy poszczególnych działów.

Zasady etyczne – zapora „ghostwriting”

1. Jednym z najważniejszych dowodów etycznej postawy autorów prac zgłaszanych do kwartalnika „Civitas et Lex” jest jawność informacji o podmiotach przyczyniających się do powstania ich artykułów (wkład merytoryczny, rzeczowy, finansowy etc.), co jest przejawem nie tylko dobrych obyczajów, ale także społecznej odpowiedzialności.

2. Redakcja zobowiązuje autorów do (a) ujawnienia wkładu osób drugih w powstanie ich pracy – łącznie z podaniem ich afiliacji oraz kontrybucji, tj. informacji, kto jest autorem koncepcji, założeń, metod itp. wykorzystywanych przy przygotowaniu tekstów, a także do (b) podania informacji o źródłach finansowania publikacji, wkładzie instytucji naukowo-badawczych, stowarzyszeń i innych podmiotów („*financial disclosure*”). W przypadku, gdy autorzy nie uczynili tego samodzielnie w swojej pracy, prosimy o wypełnienie i przesłanie, drogą e-mailową w formacie PDF lub listownie na adres Redakcji następującego oświadczenia: „Oświadczenie Autora pracy” (patrz niżej), którego treść zostanie opublikowana wraz z artykułem.

3. Wszelkie wykryte przypadki „ghostwritingu” i „*guest authorshipu*” będą demaskowane i dokumentowane, łącznie z powiadomieniem odpowiednich podmiotów (instytucje zatrudniające autorów, towarzystwa naukowe, stowarzyszenia edytorów naukowych itp.).

4. Plik: „Oświadczenie Autora pracy” do pobrania na stronie internetowej pisma.

Zasady recenzowania artykułów naukowych

1. Autorzy, przysyłając artykuł do publikacji w „Civitas et Lex”, wyrażają zgodę na proces recenzji.

2. Procedura recenzowania artykułów jest zgodna z zaleceniami Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego (zob. „Dobre praktyki w procedurach recenzyjnych w nauce”, Warszawa 2011).

3. Nadesłane artykuły, o ile spełniają wymogi formalne (zob. „Przygotowanie tekstu” oraz „Podstawowe reguły dotyczące przypisów”), są kierowane do dwóch recenzji: ich pozytywny wynik kwalifikuje pracę do druku, negatywny – skutkuje odmową publikacji. W przypadku, gdy tylko jedna z recenzji jest pozytywna, powoływany jest trzeci recenzent, którego ocena rozstrzyga o możliwości publikacji recenzowanego tekstu. Ostateczną decyzję o druku podejmuje Redaktor Naczelny na podstawie dwóch pozytywnych recenzji danego artykułu.

4. Recenzenci współpracujący z Redakcją to osoby o wysokich kompetencjach naukowych, legitymujące się stopniem doktora habilitowanego (lub doktora w przypadku afiliacji zagranicznej w kraju, w którym nie ma habilitacji). W przypadku tekstów napisanych w językach konferencyjnych co najmniej jeden z recenzentów jest afiliowany w instytucji zagranicznej innej niż narodowość autora pracy.

5. Redakcja przyjmuje model, w którym autor(zy) i recenzenci nie znają swoich tożsamości (tzw. „*double-blind review process*”). Dlatego też nie wymaga się od recenzentów i autorów pisemnej „Deklaracji o braku konfliktu interesów” między nimi. Redakcja przyjmuje zasadę, zgodnie z którą recenzenci i autorzy artykułów nie powinni być afiliowani do tej samej uczelni.

6. Recenzja ma formę pisemną i zawiera jednoznaczny wniosek co do dopuszczenia artykułu do publikacji lub jego odrzucenia. (Plik „Recenzja artykułu zgłoszonego do Civitas et Lex” do pobrania na stronie internetowej pisma). Redakcja dysponuje formularzami recenzji w języku polskim, angielskim i włoskim.

7. Recenzentom nie wolno wykorzystywać wiedzy na temat pracy przed jej publikacją.

8. Autor jest informowany o wyniku dokonanej recenzji, następnie ustosunkowuje się do zawartych w niej uwag.

9. Nazwiska recenzentów poszczególnych artykułów nie są ujawniane. Redakcja podaje do publicznej wiadomości ogólną listę recenzentów współpracujących w danym roku: (a) na stronie internetowej czasopisma oraz (b) w każdym czwartym numerze kwartalnika.